

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГЕВГЕЛИЙСКИЯТЬ ГОВОРЪ

отъ

ДИМИТЪРЪ ИВАНОВЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА Л. ГЛУШКОВЪ — 1932

Предговоръ.

Долновардарската македонска област, въ която влизатъ Кукушко, Ениджевардарско и Гевгелийско, отъ диялектоложка страна е твърде интересна, а до сега сравнително бѣ слабо изучена. Кукушкиятъ и гевгелийскиятъ говоръ се отличаватъ въ своята фонетика съ нѣкои особености, които изобщо сѫ свойствени и на източните български говори, а именно съ поддържането на ерови вокали поради силно развитата у тѣхъ редукция на неударените вокали. Въ това отношение двата говора представляватъ интересенъ преходъ отъ източно къмъ западно-български.

Покрай еднаквитъ си черти, кукушкиятъ и гевгелийскиятъ говоръ иматъ и свои характерни отлики въ ударението, звуковете и формите, които до сега не бѣха точно разграничени. Въ студията на г. Димитъръ Ивановъ, бившъ мой студентъ, родомъ отъ Гевгели, се дава подробна характеристика на гевгелийския говоръ съ постояненъ критиченъ огледъ къмъ изнесеното до сега въ науката относително кукушкия говоръ. Съ своята работа г. Ивановъ запълва една чувствителна празнина въ българската диялектология. Като първъ опитъ на младия авторъ, книгата му не изчерпва всички засегнати въпроси, но изобщо тя е цененъ приносъ въ българското езикознание.

София. 10. XII. 1931 г.

Проф. Л. Милетичъ.

Съдържание.

	Стр.
Предговоръ отъ проф. Л. Милетичъ.	
Гевгелийско. Етнографски и културно-исторически бележки.	
Топография. — Население. — Носия. — Кжша. — Поминъкъ.	
— Нрави. — Обичаи и вѣрвания	1
Говоръ. Материали и обща характеристика	38
 Звукове.	
Редукция на гласните и нѣкои особени явления, свързани съ няя .	55
Замѣните на ъ, ь. — Замѣните на ж, а. — Съгласни. Замѣните на tj, dj и др..	71
 Форми.	
Имена	79
Мѣстоименія	84
Глаголи	86
Деепричастия. — Наречия. — Предлози	92
Синтактични бележки	95
Ударение	96
 Образци отъ гевгелийския говоръ.	
Пѣсни. — Приказки. — Жива речь.	107
Чузди и по-рѣдки български думи	123—130
ве карти на Гевгелийско.	

Гевгелийско.

Етнографски и културно-исторически бележки.

За едно етнографско и езиково изследване съж необходими редъ условия, най-важното от които е — изследването да става на самото място, отъ гдето се събиратъ етнографски и езикови материали, за да се нарисува, преди всичко, върна съ действителността картина и следъ това да се даде една или друга характеристика на дадена област, както за нейното население, така и за езика, на който говори то. Днесъ обаче по отношение на македонските области, намиращи се подъ сръбска и гръцка власть, тъкмо това най-важно условие е неизпълнимо. Тъй е и съ Гевгелийския край. По тези места днесъ могатъ да се движатъ свободно само гърци, сърби и чужденци. Но, когато става дума за езиково изследване, ще се съгласимъ, че то може да биде направено навсяккъде, стига да се намерятъ хора, които говорятъ своето наречие отъ рождение, неповлияни отъ никакви други езикови фактори. Специално за Гевгели и селата му тръбва да се каже, че тъ фактически съ представени въ София отъ $\frac{1}{3}$ на населението си. Гевгелийскиятъ кварталъ задъ Захарната фабрика не е нищо друго освенъ единъ новъ градецъ Гевгели, почти откъснатъ отъ столицата. Въ този български градецъ всъка улица носи името на нѣкое село отъ Гевгелийско, или пъкъ — на нѣкой войвода, герой-мъченикъ за свободата на поробения си край, което красноречиво говори за живия споменъ у гевгелийчани за тѣхния роденъ кѫтъ и за будното имъ съзнание на дългъ къмъ онѣзи, които и до днесъ пъшкатъ подъ робство.

За националното съзнание на българите въ тази част на Македония би било съвсемъ излишно да се говори, следъ като се знаятъ кървавите борби за църковна и политическа свобода, първите избухнали въ втората половина на XIX в. и стихнали пакъ тогава, увѣнчани съ успехъ, а вторите подети въ 1895 г. и нестихнали и до днесъ, ако сръбските учени не

Гевгелийскиятъ говоръ

заблуждаватъ по единъ най-безсъвестенъ начинъ културния свѣтъ, че народностното съзнание въ „Южна Сърбия“ е сръбско. Колко красиво само е изразилъ тази лъжа сръбскиятъ професоръ Александър Белич: „Мѣстното население, казва той за македонците, получи своето освобождение отъ сърбите, които станаха въ негови очи великитъ герои, очаквани отъ много-бройните поколѣния на тѣзи добри хора съ патриархални нрави. Съединението на Сърбия и Македония се извърши съвсемъ просто, почти механически.“ (Alexandre Belitch, *La Macédoine* — стр. 12, по проф. Романски — Македонски прегледъ г. I, кн. IV — рецензия). Разбира се, съвсемъ механически! И най-важното — тихо, просто. Азъ тогава (1912 г.) бѣхъ на 10 години и помня всичко. Никой не взе оръжие да се противопостави на сърбите, защото все пакъ тѣ бѣха освободители. И до днесъ помня онай навъсена вечеръ, въ която, следъ цѣлъ день напраздно чакане на български войски, пристигна единъ сръбски ескадронъ. Той не пристигна, отидоха граждани да го поканятъ отъ Кавадарци, защото българските части напредваха нѣкъде низъ Тракия и нѣмаха време да се отбиватъ отъ пътя си. Въ навечерието турскиятъ каймакаминъ съобщи на гражданите, че само на комити нѣма да се предаде. Той искаше да му доведатъ единъ, само единъ редовенъ български войникъ за да му предаде града. Български войкови части нѣмаше наблизу. Тогава, предъ страхъ отъ настъпващата ноќь, въ която всичко може да се случи (могатъ да се върнатъ и турцитѣ), една малка делегация отъ граждани отиде въ Кавадарци и покани „великитъ герои“ да „превзематъ“ града. Населението чу, че идатъ българите и се приготви да ги срѣща така, както въ 1878 г. сѫ били срѣщани русите въ подбалканските градчета — съ свещенъ възоръ и мощно „ура“. Когато откъмъ гарата по главната улица се показаха сръбските кавалеристи, дефилиращи като на парадъ, безъ да ги разпознаватъ, гражданитѣ посилаха цветя и пшеница върху главите имъ отъ прозорците на кѫщите и оглушително „ура“ зацепи въздуха. Членовете на комисията и сръбските офицери се почувствуваха сконфузени и бързо наредиха да се вика не „ура“, а „живела сръпска войска.“ Никой нищо не разбираше отъ тѣзи думи, но съобщението, че сѫ дошли сърби, а не българи, подействува като хвърлена бомба. Бѣше се стѣмнило. Въ недоумение, съ свити сърдца, преди

малко ентузиазирани отъ изгрѣлата свобода, гражданитѣ тръгнаха по домоветѣ си съ шушукане и въздишки. Гевгелийчани не отвориха сърдцата си за сърбите. Съ собственитѣ си уши чухъ първите пророчески думи на старците: „Това не е свобода“, „това е ново робство“, — „да бѣха си останали турци“. Сърбите виждаха настроението на населението, и за да го успокоятъ, а може би и искрено, казваха, че тѣ сѫ само гости и че въ Гевгели ще дойдатъ български войски. Българите отъ Гевгели и Гевгелийско следъ този денъ преживѣха много по-страшни моменти и имаха случай да излѣятъ прекъсната си радостъ въ посрѣщането на победоносните български войски на два пъти. Въ 1913 г. следъ 24 часова битка съ сърби и гърци, 4-та дружина отъ 20 п. полкъ бѣ посрѣщната като истинска освободителка. Въ 1915 г., при второто връщане на българските войски въ Гевгели, следъ едно кръвоизливно сражение съ французите край града, вечеръта, градът бѣше озаренъ отъ голъмия пожаръ, предизвиканъ отъ отстѫпващия неприятел въ грамадната тютюнева фабрика до гарата. Първиятъ български войникъ, който стремглаво се бѣше хвърлилъ да спасява „подпаления градъ“, както помислили въ предната линия, бѣше посрещнатъ като богъ, въ братски обятия и съ радостни сълзи. Цѣлата ноќь, въ която следващата дружина трѣбаше да преследва неприятеля по улиците на града, населението разтваряше вратите и приемаше „гости“, излизаше на улицата съ рискъ за живота да раздава хлѣбъ на сражаващите се войници. Азъ самъ съмъ носилъ панера съ нарѣзанъ хлѣбъ и съмъ тичалъ да раздавамъ на прииждащи войници. На всичко това, може би, мѣстото му не е тукъ, но азъ намирамъ този разказъ за по-убедителенъ отъ всички научни доказателства, защото твърдо вѣрвамъ, че именно съзнанието на българите въ Македония за тѣхната национална принадлежностъ ще ги спаси отъ претапяне. Това съзнание не се опредѣля съ научни извѣртания и измислени теории. То избухва отъ време на време и дава да се почувствува преди да се разбере. Колко фалшиво звучатъ за единъ свидетель на възторжения патриотизъмъ на македонските българи, на тѣхния романтиченъ патриотизъмъ, думите на другъ единъ срѣбъски ученъ, че това съзнание е неопредѣлено. „Македонските славяни въ своята маса нѣматъ никакво народно съзнание, нѣматъ ни срѣбъско, ни българско усъщане, а

съ предразположени да възприемат леко едно отъ дветъ и да станатъ бърже българи или сърби“. (Вж. у проф. д-ръ А. Иширковъ — Приносъ къмъ етнографията на македонските славяни — отговоръ на проф. д-ръ Й. Цвијић. Второ доп. изд. — София. 1907, стр. 35). Правъ е проф. Иширковъ като казва, че до такива заключения може да се дойде не само съ наблюдения, а и съ „друго изкуство“ (-ib.).

Съединението на Македония съ България въ 1915 г. се извърши не „просто“ и „механически“, а съ нестихващъ възторгъ отъ дългоочакваната свобода, истинска свобода, защото македонскиятъ народъ знае, кой му е приятель и братъ. Този народъ и днес диша леко само подъ българско небе. Втори пътъ въ — 1918 г. съединението на Македония съ Сърбия стана наистина просто и механически, безъ огледъ на националното съзнание на македонските българи, и като последица отъ „механическото“ съединение наново почнаха да летятъ искри, които предвещаватъ новъ пожаръ. Това вижда цълията свѣтъ и все пакъ македонскиятъ въпросъ не е разрешенъ.

Гевгелийскиятъ край стана особено известенъ презъ голѣмата война. Името Гевгели, наредъ съ Дойранъ, е свързано съ най-голѣмите боеве на южния фронтъ. Населението отъ Гевгели и гевгелийските села повече отъ 15 години вече не може да намѣри спокойствие и място, где да се отаде на миренъ трудъ и културна работа. Цѣли 15 години непрекъснато скитане въ мизерия и болести, крепени само отъ надеждата за връщане въ родното място, гевгелийчани чакатъ чудото, което ще имъ възвърне мира и благоденствието, които, въпрѣки всичко, съществуваха за тѣхъ до 1912 година. Още димятъ опожаренитѣ въ 1913 г. отъ гръцките войски гевгелийски села. А опустошителниятъ вихъръ на голѣмата война

¹ Десетгодишно дете тогава, азъ помня всичко, което г. професоръ Милетичъ е събралъ въ своята книга „Гръцките жестокости въ Македония презъ гръцко-българската война 1913 г.“ (стр. 15, 33—42) и подкрепилъ съ документи (№ 29—35, стр. 93—106). Числото на отвлѣчените отъ гърците граждани, между тѣхъ и нѣкои мои роднини, е по-голѣмо (-160 души) и разорението на селищата и населението въ този край — по-страшно, отколкото е нарисувано въ споменатата книга. Господинъ професоръ Милетичъ е отбелязалъ само това, за което е ималъ достовѣрни сведения и документи, които могатъ да се провѣрятъ. Нашето семейство остана въ Гевгели до 1915 г. тѣй че азъ бѣхъ свидетель и на трите войни съ всичките имъ последствия за населението

умъртви за дълго стопанския и културенъ пулъсъ на цвѣтещия преди войните копринарски центъръ Гевгели съ богатитѣ му села по двата бръха на Вардара.

Топография.

За да дамъ по-релефна географска картина на Гевгелийско, ще си послужа съ две готови описания на той край. „Отъ Кожухъ излизатъ много клонове на западъ и на изтокъ и пълнятъ Вардарската долина; едни отъ тѣхъ се промъкватъ въ Гевгелийско, други въ Тиквешко. Единъ клонъ отъ Кожухъ се спуска на югъ и върви между Вардарското корито и Мегленската котловина, бързо се снишава и образува съдовината Три-уши (581 м), презъ която се отива отъ Мегленъ за Гевгелийско. Непосредствено съ нея се свързва планината Паякъ. Паякъ е сръдновисока съ закръглено гористо било, по което има обли върхове. Тя се простира далече въ Солунската равнина съ полегати терасовидни склонове, въ чиито пазии се криятъ много села; къмъ западъ (къмъ Мегленско) планината е стръмна съ богати гори и постепенно се издига до 1468 м. Спусковетъ ѝ къмъ Вардаръ образуватъ едната страна на Циганския проходъ, презъ който Вардаръ се промъква за последенъ пътъ отъ тѣснината и отъ тукъ тече на свобода презъ широката Солунска равнина“ вж. Илия Ивановъ, География на Македония, I кн. физическа география (орография и хидрография) — София 1928 г., стр. 42). „Южно отъ р. Боемица се простира планината Погана, която отляво стъснява коритото на Вардаръ, а отъ дясното се редятъ полегати хълмове. На югъ отъ тия хълмове се отваря Гевгелийската котловина, покрита изцѣло съ черничеви дървета. Почвата на тая котловина е съставена отъ дебели пластове жълтъ пъськъ и отъ наносите на рѣките, що я миятъ. Тя се състои отъ долините на две рѣки, които сѫ отворени къмъ Вардаръ отъ дветѣ му страни. Отляво иде Богданската рѣка, чиято долина

въ града и селата. Преминаването на Гевгели ту въ сръбска, ту въ българска, — ту въ гръцка, ту пакъ въ българска властъ; мястоположението му на първа линия и презъ трите войни, особено презъ големата (1915—1918), и завладяването му напаки (1918) отъ сръбско-съглашенски войски, го направиха неузнаваемъ заедно съ всички погранични села, като Сеово, Мачуково, Смоль, Богородица и др.

е низка, равна и при устието блатлива. Тя е извънредно много плодородна и пренаселена. Въ поленцето, което се отваря въ нея, е заселен градецът Гевгели, потънал въ зеленина. Климатът въ гевгелийската котловина е чисто сръдиземноморски, рѣдко пада снѣгъ; зима почти нѣма; дъждливото време се пада презъ пролѣтта и късна есенъ. Лѣтото е свежо, безъ задушливи горещини; окото вредомъ вижда сочна зеленина и гжрдитъ дишать благотворенъ въздухъ. — На западъ отъ полето се издигатъ чудно красивите склонове на Кожухъ планина. Височините сѫ разположени една задъ друга терасообразно и сѫ накичени съ красиви селца и обградени съ гъсти гори. — Отъ югъ полето е заградено съ единъ ридъ, нареченъ Маядагъ. По височините му сѫ нарѣдени амфитеатрално голѣми юрушки махали, които носятъ общото име Маядагъ. Тази благословена котловина е свиларски центъръ и, заедно съ Воденско, най-важниятъ въ Македония. На това помагатъ неизброимите градини съ черници. Котловината ражда отличенъ сусамъ и памукъ. Лозята не падатъ по-доле отъ Боецките” (ib., стр. 122—123).

Това описание прекрасно се попълня отъ описанietо на г. Н. Д. Рачевъ въ Македонски прегледъ, г. II. кн. 4, стр. 106—108. „Градецът Гевгелия се намира на 80 км. северно отъ Солунъ при р. Вардаръ (на дѣсния брѣгъ — б. м.). Той е нововъздигащъ се градъ вследствие на това, че е станция на желѣзопътната линия Солунъ-Скопье. Гевгелийско наричатъ онъ районъ отъ селища, чийто жители купуватъ стоки отъ градъ Гевгелия и продаватъ на пазара му своите произведения. Главенъ поминъкъ на жителите отъ града и отъ селата около него е копринарството. Лекиятъ и умѣренъ климатъ позволява добре да вирѣятъ смокини, калинки¹, лозя и др. Населението обработва афионъ по високите места, а въ низините сѫе по малко пшеница и царевица. Градъ Гевгелия е разположенъ на западния брѣгъ на р. Вардаръ въ едно равнище. Южно отъ града се намиратъ Смолските височини, презъ които Вардаръ е направилъ проломъ, нареченъ Ченгендервентъ (Цигански проходъ — б. м.). Западно отъ града, на

¹ Калинки (нарове) зреятъ до Демиръ-капия, поради което местните гъркомани се изразяватъ, че „гърци има до тамъ, до кѫдето има калинки”, т. е. — до Демиръ-капия (бележка моя).

Около 15 кlm. се издига Кожухъ планина, която спуска ребра, допиращи се до Вардара. Между тия ребра сж построени селата — въ малки котловини, образувани отъ рѣкитѣ, спущащи се отъ планината. Източно отъ Вардара се издигатъ планински хребети, които на северъ се съединяватъ съ Бѣла-сица планина, а на югъ съ Смолскитѣ височини. Около Вардаръ въ тоя планински край има две котловини: Удово-Валандовската и Гевгелия-Стояковската. „Тоя край се е съобщавалъ съ Мъгленската долина презъ село Конско; съ Солунъ — презъ Мачуково-Смоль; съ Тиквешко и Мориовско презъ Петрово и Клисура. Всички тия пътища сж били възможни за преминаване само съ коне“. (М. Пр., г. II, кн. 4, стр. 106-108 — Н. Д. Рачевъ — Гевгели и Гевгелийско).¹

Население.

Подробно изброява селата въ Гевгелийската кааза В. Кжнчевъ въ „Македония — етнография и статистика“ — 1900 стр. 137, 151—153. Тази статистика е отъ 1886 г. Статистиката на проф. Йорданъ Ивановъ („Българетѣ въ Македония“, 1915 — стр. CII, CIII) за 1912 година, показва само естествення прирастъ на населението. Макаръ и не най-нови, тѣзи две статистики сж важни, защото показватъ състоянието на този край въ едно нормално, безбурно време, когато всѣки народностенъ елементъ въ Македония е ималъ по-естествени топографски граници, отколкото сега, когато половината отъ македонското население е изгонено и на негово място заселено ново, съвсемъ чуждо на страната, пъкъ и тя чужда за него. Гевгелийски села, които преди войните бѣха населени само отъ българи, сега сж населени само отъ малоазийски и тракийски гърци. Такива сж селата по лѣвия и дѣсния брѣгъ на Вардара, отвѣдъ сръбско-гръцката граница: Севово, Шльопинци, Изворъ, Древено, Мачуково, Смоль, Баялци, Арджанъ, Спанча, — или съ смѣсено преди войните турско-българско население: Бойница, Ореовица, Карасуле и др. Какъ ще завърши това вавилонско смѣщение на народите въ Македония, мжчно е да се опредѣли, но като се има предвидъ силното желание и на гръцкитѣ и на българскитѣ бѣжанци да се върнатъ по

¹ Вж. сжщо А. Тошевъ, Описание на Гевгелие. Периодическо сп. XXV—746.

домовете си, може да се твърди, че политическите машинации за свободното движение на народностните маси също слаби бентове, които не също във състояние да отклонят буйния потокъ на народността отъ отреденото му отъ въковетъ и природата корито.

Василь Кжинчевъ наброява въ гевгелийската каза (цит. съч. стр. 137, 151-153) 61 села, 28 отъ които чисто български: Габрешъ (Габрово или Габровци — б. м.), Петрово, Мировци (Миравци? б. м.), Давидово (или Удово — б. м.), Милетково, Смоквица, Сеово, Древено, Шльопинци, Изворъ, Горзонъ (Горгопекъ? б. м.), Дамбово, Койнско, Серменинъ, Кованецъ, Моинъ, Лесково, Тушинъ (по дъсния бръгъ на Вардара); — Гърчище, Гявото, Палюрци, Мачуково, Столь (Смоль? б. м.), Баялци, Арджанъ, Спанча (Спанчево — б. м.), Колибитъ и Вардино (на лъвия бръгъ на Вардара). Жителите на Койнско, Серменинъ и Хума също побългарени власи, които освенъ български не знаятъ другъ езикъ (Вж. D-r Leonhard Schultze Iena, Makedonien — Landschafts- und Kulturbilder, Iena 1927, стр. 71):¹ У Кжинчевъ Хума е посочено съ влашко население, но днесъ то е толкова влашко, колкото и населението на Койнско и Серменинъ. Подробно описание на Койнско като българско село се намира въ споменатата книга на проф. Шулце, стр. 70 и сл. За Тушинъ казва Вайгандъ, че е единственото българско село въ Влахо-Мегленията (Gustav Weigand, Die Autonopie, стр. 29), но самъ съобщава за нѣкои българизирани влашки села, като Баровица, гдето само старите хора говорятъ още влашки (ib., стр. 249). Всичко това говори за силното българско влияние въ този влашки край. Като не съмѣтаме чисто турските, юрушки махали — Маядагъ, Карасиланци и Алчакъ, и групата села Търновата, която спада повече въ Дойранско и се състои отъ 8 чисто турски, конянски села, останалите села се разпределятъ по Кжинчевъ така: 5 чисто турски села — Побръгово, Чинарли-дере, Воловенъ, Деведжели, Горничетъ; — 9 съ смѣсено турско-българско население, но съ чувствително преобладаващъ български елементъ — Пърдейци, Мързенци, Негорци, Бойница, Богданци,

¹ За тая книга се намира обширна рецензия отъ г. професоръ Милетичъ, въ Македонски прегледъ, г. III, кн. 1, стр. 121—138.

Стояково, Богородица, Ореовица, Карасуле; — и 7 чисто влашки села — Лумница, Лугунци (Лунси) Хума, Бориславъ, Ошино, Купа и Нжте (единственото потурчено село въ Мъглението). За побългаряването на Люмница и Църна река вж. Weigand, — Die Rumunen стр. 248—249. Отъ селата съ смъсено турско-българско население Стояково има само 15 турски къщи срещу 235 български, големото с. Богданци — 150 т. срещу 350 б., и само въ Ореовица турцитѣ сѫ били повече — 115 т. срещу 35 б. (Кънчевъ — Македония — 137). Този прегледъ на народностното разпределение въ Гевгелийско преди 45 г. показва, че българското население въ този край е било компактно заселено по двата бръга на Вардаръ и че единството му се е нарушило отъ нахълтуването на чужди елементи — власи¹ и турци². За гърци и сърби въ Гевгелийско не говорятъ даже самите гърци и сърби. Първите и за тукашните гъркомани и българи казватъ сѫщото, което и за всички българи въ гръцка Македония, че тѣ били „българогласни“, „славяногласни“ или „българомислещи“ елини, а сърбите тези първи почватъ да коватъ теории за сръбското (т. е. небългарското, а славянско) потекло на македонските българи и, като нѣматъ никакви други основания да отричатъ българщината имъ, мѫчатъ се съ езикови изследвания да доближатъ македонските говори до сръбските. Частно за гевгелийския говоръ сѫ правени такива опити отъ г. Йерини, за когото ще стане дума по-долу. Weigand, при своето пътуване изъ Гевгелийско, правилно е схвентъ, какви гърци има въ този край. „Гръцката партия, казва той, има въ Гевгели доста сильно влияние, макаръ този градъ да брои, освенъ малко турци, само българи.“³ (Die Rumunen — 240). А за селяните отъ Моикъ, отъ какво научаваме отъ разговора му съ неговия во-

¹ Подробно за власите въ Гевгелийско вж. у G. Weigand, Wlachomuglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig. 1892; — Die Rumunen; Ст. Романски, Пакъ за македонските ромъни, печ. въ Македонски прегледъ, г. I. кн. V и VI.

² За движението на турцитѣ въ този край вж. В. Кънчевъ, Македония — стр. 12, 13, 51, 55 и 61. Също у Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония — стр. LVIII и LX.

³ „Die griechische Partei hat in Gövgjölli, obgleich dieser Ort ausser einer kleineren Zahl von Türken nur Bulgaren zählt, doch starken Anhang.“ (Die Rumunen — 241).

дачъ: „Тамъ живеятъ гърци, българи и паписти. — А на какъвъ езикъ говорятъ? — На български, нѣкои знаятъ по малко турски. Подъ гърци той разбираше българските привърженици на патриарха, подъ българи — тѣзи на екзарха и подъ паписти — римокатолиците.“¹ (ib. 241).

Споредъ статистиката на Кънчева за 1886 въ гевгелийската каза тогава е имало най-много турци — 18,240; следъ тяхъ идатъ българитѣ — 16,061, власитѣ-християни 8,775 и власи-мохамедани (с. Нжте) 3,400. Тукъ не влизатъ жителите на града, съ които българитѣ ставатъ 18,431, а турцитѣ — 18,645. Би трѣвало да се признае правото на мнозинството — турцитѣ, обаче никой трезвенъ умъ никога не е мислилъ да причислява македонското население къмъ турската народност. Колкото и многочислени да сѫ били турцитѣ въ Македония, тѣ винаги сѫ били смѣтани, пъкъ и сами себе си смѣтали за пришелци и временни гости въ тая страна. Поради това тѣхното количество, както въ цѣла Македония, така и въ Гевгелийско намалява съ отслабване на турското владичество на северо-западъ. Така, споредъ Йорданъ Ивановъ (Българетѣ въ Македония — СII) въ 1912 г. въ Гевгелийско тѣ боятъ само 14,500 души, докато българското население, което е у дома си и до тогава (1912 г.) не е било насиливано да напусне място-жителството си та е нарастнало до 20,300 души. Почти еднакви се показватъ цифрите на Кънчевъ и Йорданъ Ивановъ и за власитѣ: Кънчевъ — 9,015, Йорданъ Ивановъ — 9,200. За нищожния брой гърци у Йорданъ Ивановъ — 15 души въ гр. Гевгели и малкото албанци (30), цигани (620) и разни (350) може и да не се говори².

¹ „Da wohnen Griechen, Bulgaren und Papisten.

— Und welche Sprache reden sie?

— Bulgarisch, einige können auch etwas türkisch.

Unter Griechen verstand er die bulgarischen Anhänger des Patriarchen, unter Bulgaren die des Exarchen und unter Papisten die Römisch-katholischen.“ (ib. 242)

² Взимамъ тѣзи статистики — до 1912 г., защото изобщо описание то ми се отнася повече за до тази година. Въ 1913 г., когато гръцките войски избиха мнозина гевгелийски граждани, единъ андартъ, заедно съ единъ редовенъ гръцки войникъ, съ набученъ на пушката голя щикъ, и българският свещеникъ попъ Таню обикаляха да събиратъ сведения съ въпросъ: „Какъвъ ще се пишешъ?“ Отговорътъ бѣше готовъ за всѣки българинъ. Той се четъше въ очите на посрещнания дѣдо попъ и на върха на голяя щикъ.

Не ще биде излишно да приведа тукъ и това, което г. Н. Рачевъ отбелязва въ своите бележки за Гевгелийско (Македонски прегледъ г. II. кн. 4, стр. 108): „По народность заселищата се разпределятъ така: чисто български села сѫ били: Мойнъ, Смоквица, Милетково, Миравци, Давидово, Габровци, Петрово, Балинци, Брайковци, Мравинци, Фурка Гърчище, Гявото, Богородица, Стояково, Богданци, Палюрци, Сехово“. Селата Балинци, Брайковци, Мравинци и Фурка липсватъ у Кънчева, защото не сѫ влизали въ казата. „Побългарени куцовласи сѫ въ с. Любница (Лубница? — б. м.), Конско, Серменина (Серменинъ — б. м.). Смѣсено население отъ българи и турци-читаци има въ с. Мачуково, Гевгелия, Негорци, Мързенци, Пърдейци, Валандово“ (стр. 108). Това съобщение важи за 1918 г., когато масата българско население поради войните бѣше орѣдѣла. Следъ войните много бѣжанци се върнаха по домовете си, но само такива, чито села останаха въ сръбска територия. За гръцката част отъ Гевгелийско, стана вече дума. Интересно е да се знае гъстотата на населението въ Гевгелийско (сръбска част) сега, щомъ като въ 1916 г. е била 28·8 жители на кв. км. (вж. проф. Ив. Странски, Гъстотата на населението въ македонската военноинспекционна област през 1916 година, печ. въ Макед. прегледъ г. II. кн. 2, стр. 79 и 80).

Стари документи за българското население въ Гевгелийско нѣма много, защото то се състояло отъ една група села безъ особенъ центъръ, въ който биха могли да се отбележатъ събития отъ духовенъ или политически характеръ. До преди освобождението на България, па и по-рано, до постройката на желѣзопътната линия Скопье-Солунъ (1875), Гевгели е билъ село по-малко отъ околните села, които до тогава се събирили на пазаръ въ голѣмото село на лѣвия брѣгъ на Вардар—Богданци. Нарастването на Гевгели се дѣлжи на преселването въ него на цѣли семейства отъ близките села като Мачуково, Кованци, Мързенци, Пърдейци, Негорци и др., поради золумите на турските владѣтели. Така по-голѣмата част отъ населението на Мачуково се е преселила около срѣдата на 19 в. въ Гевгели поради злодействията на тамошния бегъ, чито наследници сѫ владѣли ¹, отъ селото чакъ до 1912 г.¹ Отъ времето, въ което Гевгели става центъръ на

¹ Едва тази година, при ликвидацията на българските имоти въ гръцка Македония, мачкувчани ще получатъ части отъ наследството на бега.

околнитѣ села, въ него се заражда духовенъ и културенъ животъ, който се изразява въ църковни борби и политически въстания. Борбите за черковни сгради и за принадлежност къмъ екзархията или патриаршията сѫ довеждали, по разкази на стари хора, до кървави сбивания въ храма презъ време на богослужението. Политическите борби сѫ имали като естествена подкладка и предистория църковното освобождение. Църковната канцелария въ града е била свърталище на тайните комитски куриери (Подробности по освободителните и възстанически акции въ Гевгелийско вж. „Материалы за историята на македонското освободително движение“ — издава Македонскиятъ наученъ институтъ — кн. VII. Движението от самъ Вардар и борбата съ върховистите, по спомена на Яне Сандански, Черньо Пъевъ, Сава Михайловъ: съобщава Л. Милетичъ — стр. 48, 57, 56, 77-79, 81, 84, 93, 165, 566, 94-96).

За името на гр. Гевгели А. Тошевъ (Описание на Гевгелие — Периодическо списание XXV. стр. 745) съобщава едно преддание, отъ което сѫщо тъй можемъ да се увѣримъ, че Гевгели е нараствалъ бърже и отъ скоро¹. Около 1872 г., по разказа на баща ми (род. 1863 г.) Гевгели е ималъ вече нѣколко махали. Всички стари фамилии, за които си спомня баща ми, носятъ чисто български имена. Дере-Малеси: Бикъ-Дельове, Аджи-Анго, Аджи Тáшо Рóсникут, Ювáнъ, Гъчутъ, Рáльовци, Ювáнъ, Анговъ, Бутурувци. Ноовта мала: Гóшовци, Мáмковци, Палáзутъ, Кавáзутъ, Ичо Аджиовъ, Никóла Зафирчинъ. Клисé-маалеси: Бишировци, Тáно Мóсковъ, Дýно Рýдовъ, Пипéровци, Зафиръ Сtóйковъ, Мýто Кýровъ. Мънастíръ-маалеси: Ювáнъ Пéтковъ, Дéльо Турúнджовъ, Прóдановци, Аджи-Гóновци. Чарши-маалеси: Чурлиновци, Рýсто Кéата, Аджи-Кóста, Балабúровци, Догáновци. Подчертаните фамилии сѫ едни отъ най-старите въ Гевгели.

¹ „Едно време, когато тукъ нѣмало повече отъ 5-10 къщи, дошелъ единъ дервишинъ и не искалъ да си отиде, за което малобройните жители решили на сила да го прогонятъ. Разлютенъ отъ туй дервишинъ захваналъ люто да проклина и заплашва гражданинъ, които наистина се изплашили и го повикали назадъ съ думитѣ: „Гел-гери“ (ела назадъ) отъ което отсетне останало Гевгелие“.

По всичко изглежда, че Мачуково е дало най-големата част на новообразуващия се градъ Гевгели. Първите дейци за църковна свобода, а по-късно и първите въстаници въ Гевгелийско излизат от Мачуково (вж. споменатата книга на проф. Милетичъ). В. Кънчевъ (Великденската разходка по Поленинско, Msб. IX. 694) съобщава за единъ събуденъ свещеникъ от Мачуково, роденъ въ 1800 г. и умрълъ въ 1874. Този свещеникъ, на име Стаменъ, трябва да е билъ единъ от предвестниците на църковната и политическа борба въ Гевгелийско и Дойранско.¹ На същото място Кънчевъ съобщава и за другъ свещеникъ от Мачуково, който е учителствувалъ въ Дойранъ. „Въ гръцкото училище учителствуvalъ попъ Христо Мачуковски (нареченъ Шейтанъ-папазии), който преподавалъ на гръцки и на български до 1878 г. (Вж. Г. Трайчевъ Дойранъ и неговото езеро — стр. 15; Македонска библиотека № 2).“

Църковната борба въ Гевгели започва въ 1875 г. (А. Тошевъ (цит. съч. 748), но тя е имала своята подкладка едва ли не въ неумръдлия още споменъ за славянска книга въ църковното богослужение и славянско духовенство въ този край. Единъ много цененъ документъ въ това отношение е изнесеното от г. Антонъ Тошевъ за славянския езикъ въ църквата „Св. Спасъ“ въ Гевгели, която и по разказите на стари хора е била първоначално българска. Споредъ това, което баща ми знае отъ моя дъedo († 1917 г.), църквата „Св. Спасъ“ е била построена около 1840 г. отъ българите въ Гевгели на мястото на старъ параклисъ въ гробищата. По-късно обаче гъркоманите, подпомагани, както навсяккога, отъ турска власт, пропъдили българите както отъ черквата, така и отъ гробищата. Това се потвърждава и отъ факта, че някои български гробища и до днесъ се намиратъ отляво на

¹ „Попъ Стаменъ е роденъ около 1800 г. въ с. Мачуково, Гевгелийско. Запопилъ се е въ Поленинъ, где е попувалъ много години. Где се е учили на славянски, не можахъ да науча. Той свещеникъ билъ развитъ межъ, съ весель характеръ. Обичалъ е много да пѣе въ черквата по славянски, за което често пъти биаъ наказванъ отъ гръцките владици. Той билъ единъ отъ упоритите противници на Милетия (Дойрански владика), за което нѣщо е стояль б. м. заточенъ на единъ отъ морските острови. Попъ Стаменъ с умрълъ презъ 1874 г. Единъ отъ неговите синове е получилъ високо образование въ Русия и е билъ дълго време гимназиаленъ професоръ.“

пътя, който води за старите и до самите врати на последните. Подъ освѣтлението на това предание, разказът на г. Антонъ Тошевъ добива по-голяма цена.¹ Това съобщение ясно говори, че следъ отнемане на самостоятелността на Охридската Патриаршия (1767 г. — датата и на иконите съ славянски надписи въ църквата Св. Спасъ) и въ този край, както по цѣла Македония, официално славянският езикъ по църквите е билъ забраненъ, но той не е билъ тутакси измѣстенъ отъ гръцкия, по простата причина, че не е имало подготвени на гръцки свещеници, а се е задържалъ до късно. Не е чудо, че и калуѓерътъ, съ когото е разговарялъ г. А. Т. е можалъ „само да пѣе по гръцки, а не знае говоримия езикъ“. Сведенията за „епископъ Мъгленский изъ Болгарий“ (Иширковъ, Приносъ къмъ етнографията на македонските славяни 52), както и за светии отъ български произходъ въ този край, говорятъ, че Мъгленско е било духовенъ центъръ на българите не само въ първото българско царство, а и по-късно. Отъ документите, които и Йорданъ Ивановъ е събралъ въ „Българетъ въ Македония“ — за 18 в. за Мъгленския край се отнася № 83. „1735 г. Святая девственица и невѣста Христова Злата родилась и пострадала въ Мегленской болгарской епархіи, въ селеніи златенахъ“ (— стр. 77). Споредъ проф. Йорданъ Ивановъ това е с. Слатина, населено съ мохamedани, говорещи български езикъ. Твърде е възможно тази девственица невѣста Христова да е пострадала въ време на потурчването на мъгленския помаци — потурнаци, което споредъ други сведения е станало по това време, т. е. преди 150—200 г.² Че потурченото по онова време

¹ „Единъ отъ калуѓерите, който умѣе само да пѣе по гръцки а не знае говоримия езикъ, ми показва въ единъ затулень жгъль на чёрквата икони отъ 1767 г. съ славянски надписи и прибави, че на тавана имало скрити маса славянски книги, но владиката строго заповѣдалъ никой да ги не пипа. Самъ изповѣдва, че едно време въ черквата се е пѣло по славянски и че малко по малко нашия езикъ се измѣстилъ отъ гръцкия, както е станало на много места въ Българско.“

² „Споредъ пътешественика Ханъ, Мегленската помашка група е изтурчена заедно съ владиката си около 1710—1750 г.“ — Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar вж. у Ст. Н. Шишковъ, Помацитѣ въ трите български области: Македония, Тракия и Мизия. — 50.

За помацитѣ въ Мъгленията вж. Jireček C., Geschichte der Bulgaren Prag. 1876 8.XI. 585. (вж. и у Милетичъ, Македонски прегледъ г. I, кн. 3, стр. 244).

население е било българско, се доказва отъ това, че потурчването е ставало вследствие на гръцки козни (Кънчевъ, Македония, с. 51), а най-вече съ факта, че потурнацитѣ отъ този край и до днесъ говорятъ български.¹

Потурчването на Нѣте е станало следъ единъ опитъ отъ страна на гърците да вдигнатъ въстание. Църковните утвари и кръстове въ цѣлата Караджова се пазили и предавали отъ ходжа на ходжа. Суевѣрните турски ходжи сѫ се отнасяли съ еднакво страхопочитание както къмъ своите светини, тѣй и къмъ тѣзи на мѣстното население. Преданието за онази новостроеща се джамия на мѣстото на християнски храмъ, която непреставала да се руши, докато не поставили на върха ѝ кръстъ вмѣсто полумесецъ, не е лишено отъ една психологическа предпоставка за преклонението на турцитѣ предъ народната вѣра. Тѣй че това, което Кънчевъ казва за „укрити подземни пещерни черкви, въ Мегленията, гдето ужъ и днесъ се пазѣли черковните икони, утвари, книги и дори свещените одежди, но при страхъ отъ властите и ходжите не се изказвали“ (цитир. съч. 57), се нуждае отъ допълнение въ смисъль, че самите ходжи сѫ пазили всички християнски църковни предмети като свещени. Това ми разказаха стари хора, които сѫщо тѣй сѫ чували за потурчването на Нѣте преди около 200 г. на връхъ Великденъ.² Всичко това говори за единъ буденъ църковенъ животъ въ Мъгленско, въ чийто духовенъ диоцезъ е спадало навѣрно и Гевгелийско, а знае се, че презъ време на турското робство българското национално чувство се е слѣло съ религиозното. Вѣрата въ бога е крепѣла надеждата за свободенъ животъ и затова църквата за християнина българинъ е била едновременно и религиозна нужда и национална утѣха. Насилственото потурчване е променило донѣкѫде съзнанието за национална принадлежностъ, но не езика и бита. За пословичното незнание на турския езикъ отъ мъгленските помаци интересенъ е единъ народенъ анекдотъ отъ Мъгленско, записанъ отъ г. Д. Лъжевъ (Сбну III, 190). Обратното явление е голѣма рѣдкостъ.³ Въ Гевгелий-

¹ Кузинерли: „Караджаовали или черна страна с поселище — на българе вѣроотстѫпници или помаци“. (Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония, докум. № 91, стр. 86.

² Срв. Кънчевъ, цит. съч. 60; 37; 110; — Сбну III, 198.

³ „Има и маса чисто турска днесъ и по езикъ и по битъ вече, т. е. окончателно претопени въ турцизма едно време български села.“

ско има само едно изцѣло потурчено село — Горничеть (Шишковъ, ц. с. 5).

Най-добро доказателство за българския характеръ на този край, разбира се, сѫ известните исторически свидетелства за заселянето на български славяни въ югоизточна и срѣдна Македония.¹ По говора си, както ще видимъ, селянитѣ отъ Гевгелийско стоятъ на границата между славянитѣ, които сѫ населили срѣдна и югоизточна Македония. Отъ кое славянско племе² произхождатъ тѣ, е трудно да се проследи по липса на исторически сведения и поради голѣмитѣ и чести разселвания подъ натиска на турското население. Въпрѣки всичко обаче отличителните белези на езика не лъжатъ, и това, което по липса на исторически сведения не може да се удостовѣри, може да се докаже съ езика. Турскиятъ елементъ въ Македония, въпрѣки своята многочисленостъ, не е можалъ да произведе важни промѣни въ етничния съставъ на компактното славянско население въ Македония, по простата причина, че между него и последното е нѣмало почти никакви допирни точки (Вж. Милетичъ, Македония и македонските българи — 63).

Отъ известията на чужденци-пътешественици въ Македония за българското население въ Гевгелийско може да се посочи това на Ханъ, пътувалъ 1858—1863 г. За Гевгели е забележено: Въ него, както ни увѣряваха, има едно ланкастерско училище, съ учебенъ езикъ гръцки и съ единъ учителъ гръкъ.³ Околностъта обаче е изцѣло българ-

---

които сѫ си запазили както старите нетурски названия, а тъй сѫщо и многобройни предания между самото население, че сѫ били нѣкога българо-християнски" (Ст. Н. Шишковъ, Помацитѣ въ трите български области, стр. 4).

¹ За македонските славяни вж. у Л. Милетичъ „Македония и македонските българи“. София — 1925. (Македонска библиотека № 1), стр. 31, 32, 33, 34; Йорданъ Ивановъ, Българетъ въ Македония, стр. XI.

² Тукъ трѣбва да споменемъ името на с. Смоль, както и нѣкои сднакости въ езика и носията съ рупцитѣ — стари смоляне (Милетичъ).

³ Баща ми (род. 1863 г.) неведнажъ ми е разказвалъ за боя съ пржки, които той и по-голѣмиятъ му братъ Гоно Мамковъ (завлѣченъ въ 1913 г. отъ гърците) понесли по краката отъ дѣдо ми, за гдето, когато се отворило българското училище въ Гевгели, избѣгали отъ гръцкото, въ което се учили дотогава и което било единственото училище въ града. Това ще да е сѫщото грѣцко училище, за което съобщава Ханъ. Заради упорството си баща ми е билъ даденъ на занаятъ — чо-

ска, пъкъ и въ самия градъ домашенъ езикъ е българскиятъ." (Йорданъ Ивановъ, Българитѣ въ Македония с. 159). Най-тъмните вѣкове на робството, XV, XVI и XVII, не даватъ никакви сведения за българското население въ този квът отъ сърдцето на Македония.

Споредъ Хаджи Калфа (XVII в.) по негово време въ Дойранъ и Струмица и тѣхните околности живѣели българи (В. Кънчевъ, Македония, 19). Не ще съмнение, че това свидетелство се отнася и за гевгелийските села, които не сѫ били тогава определени нито административно, нито стопански къмъ другъ нѣкой центъръ, по-близъкъ отъ Струмица, Дойранъ, Кукушъ. До 1886 г. тѣ влизали въ кукушката каза (Кънчевъ, ц. с., 137. заб. 2). Както казва Кънчевъ, навремени презъ петвѣковното турско владичество българското население въ Македония е бивало често пѫти принуждавано да напуска плодородните равнини и да ги отстѫпва на прииждащите орди коняри и юруци (*ib.* 55), но това не е станало причина съвсемъ да изчезне българскиятъ елементъ, а напротивъ, винаги при такива движения на народната маса въ Македония се е чувствуvalо господството на българитѣ, които въ последния вѣкъ на робството въ XIX в. вследствие на западането на турската империя наново я залѣха придошлиятѣ отъ Мала-Азия турци и тѣ останаха срѣдъ българското население като острови, по-малки и по-голѣми.¹ Всичко това важи и за Гевгелийско, гдето очебийно изпѣква връзката между българското население отъ двата брѣга на Вардаръ; турското население се намира размѣсомъ съ него и въ отдѣлни села (Пърдейци, Негорци, Мързенци и др.). Търновата на лѣвия брѣгъ на Вардара е сама за себе си изолирана отъ другите турски селища въ този край. Въпрѣки всички кървопролития и тормози, по силата на единъ естественъ законъ за самоопределението на народностите и поради вѣрско и езиково различие турските орди останаха чужди въ Македония до времето, когато почнаха да напуштатъ тази страна. — Гърцитѣ никога не сѫ достигали до Гевгели. На югъ отъ Гевгели и Воденъ

хаджия, поради което останаътъ и неграмотенъ. Отъ гръцкото училище той и до днесъ помни само гръцката азбука.

¹ За движението на турското население въ Македония и за турското население въ Гевгели вж. у Кънчевъ, ц. с. 12, 13 и сл.

българското население е също така компактно, както и въ сръдна Македония. Че въ юго-източна Македония па дори и въ Гевгели нѣкои се наричатъ „гърци“, е плодъ на силната гръцка пропаганда, покровителствувана до 1912 г. отъ турското правителство за отслабване на комитетското движение. За характеристика на такива „гръцки“ мѣста ще спомена думите на Weigand за Гумендже, което брои около 450 кѫщи, сѫ българи, обаче въ най-голѣмата си част привързани къмъ гръцката партия.¹ Такива гърци (наричани у настъ гъркомани, имаше и въ Гевгели, но самъ азъ не съмъ чулъ отъ тѣхъ нито една гръцка дума, освенъ изкълчените „калимера“, „калишпера“ и „ти кала ис“. По-нататъкъ разговорът продолжаваше винаги по български: „Шо правиш? Аreno си? Ваš'те шо чинът?“

По-важенъ е въпросътъ за сръбския елементъ въ сръдна и югозападна Македония. Поводъ за дирене сръбско влияние въ Македония даватъ обикновено нѣкои езикови сходства на македонските наречия съ сръбския езикъ и историческиятъ фактъ за нѣкогашното владение на Македония отъ сърбите. По спорните езикови въпроси сѫ се изказвали вече толкова много все авторитетни филолози и по-частно слависти и то винаги въ ущърбъ на сръбските претенции, че тѣ могатъ да се смятатъ за изчерпани (Ягичъ, Облакъ, Вайгандъ, Селищевъ, Милетичъ, Цоневъ, Матовъ, Маргулиесъ и мн. др.). Като резюме на всички резултати отъ разискването на тѣзи въпроси можемъ да приведемъ заключението на Вайганда: „Сръбскиятъ народностенъ елементъ е проникналъ въ време на Стефана Душана въ нѣкои мѣста въ северна Македония, а единични езикови следи се разпространили и по на югъ, безъ обаче да могатъ да промѣнятъ нѣщо въ характера на езика.“ (G. Weigand, Ethnographie von Makedonien, стр. 27). Исторически доводъ за сръбския характеръ на Македония е владѣнето ѝ презъ 13 и 14 в. Споредъ Вайганда (ц. съч.) сърбите сѫ владѣли северна Македония около 150 г., а въ югоизточна Македония тѣ сѫ се задържали

¹ „Die Bewohner von Giümendže, der etwa 450 Häuser zählt, sind Bulgaren, aber zum grössten Teile der griechischen Partei ergeben“ (Die Rumunen — 251).

малко. „Югоизточна Македония, Съръ и околността му съ били подъ сръбската държава само 10 години (1345—1355); Воденъ, Струмица и Мелникъ съ околните земи — само 13 години (1342—1355)“ (Йорданъ Ивановъ, Българетъ въ Македония с. LIII). Гевгелийско значи е било подъ сръбска власт не по-малко отъ 10 години, но и не повече отъ 13 г. Така можемъ да си обяснимъ отсътствието на сърби въ този край. Въ цѣлия ни градъ до 1912 г. имаше само една кѫща сърбомани. По селата сръбската пропаганда нѣмаше никакава почва, защото сърбите бѣха съвсемъ непознати на селското население, по-непознати и отъ гърците, чието име бѣше свързано съ патриаршията, съ църквата. Езиковите влияния, ако се установятъ, ще трѣбва да се обяснятъ по другъ путь. „Нийде аѣ Македония не знаемъ да е имало масови областни сръбски колонии.“¹ (Йорданъ Ивановъ, цит. съч. LIII). Най-малко може да става дума за такива колонии въ югоизточна Македония, въ Гевгелийско, гдето нѣма никакъвъ споменъ за сръбски пришелци или пъкъ нѣкакъвъ вещественъ паметникъ, (Срв. А. М. Селищевъ, Очерки по македонской диалектологии т. I, 134). Още две години не достигатъ на сърбите, за да се изпълнятъ 13 години отъ новото имъ владичество въ Гевгелийско, не може да се каже нищо за степента на тѣхното влияние днесъ въ „Южна Сърбия“. Интересно е да се знае, какво съ направили сърбите за демонационализиране на българското население въ изтеклиятъ вече 10 години. Яко режимътъ при Душана презъ 1342—1355 г. е билъ като днешния, не е чудно, че въ езика на македонските българи подъ сръбска власт съ останали нѣколко думи съ у вм. ъ и ж и нѣколко най-употребителни съ к' (което още не е сръбското li), като кук'а, врук'ина (а не вруѣна, което показва, че думата е преправена по законите на домашната фонетика) и др. Много вѣрна е характеристиката, която проф. Йорданъ Ивановъ дава на сръбските завоевания въ Македония: „Сръбската държава слѣзе до Гевгели, но сръбското

¹ „Сръбските колонисти, които съ отишли въ Македония било като преселенци, било като войници, управители и др., се претопявали по-скоро тѣ самите въ масата на македонските българи, отколкото да по-сърбятъ тия последните“ (Иширковъ, Приносъ къмъ етнографията на макед. славяни — 68, II изд.).

племе остана задъ Шаръ" (Българетѣ въ Македония. VI). Така бѣше въ 1913 г., така е било въ XIII в., така е и сега. Разбира се, груби мѣрки и продължително робство могатъ да улеснятъ асимилирането на единъ сроденъ славянски народъ отъ неговия поробителъ та може би българитѣ [отъ „южна Сърбия“ ще постигне участъта на моравските българи, но за това сѫ необходими много години.

Въ едни етнографски бележки повече отъ всичко друго е интересна историята за движението на населението, но тъкмо това за Гевгелийско не може да се провѣри отъ стари хора по самите мѣста. Това, което тукъ можахъ да науча, се отнася само за преселване въ града, за което вече споменахъ. Г. Н. Рачевъ говори за масово преселване отъ северъ къмъ югъ, но кога е станало то, това може да се провѣри само по традицията, запазена навѣрно между преселенците, които сега сѫ въ гръцка Македония. „Разселване на населението въ тоя край е ставало (масово) отъ северъ къмъ югъ. Преселването е ставало масово и единично. Въ Караазмака, западно отъ Солунъ, тия преселници сѫ образували нови села, отъ които сѫ известни — Петрово и Нова Сermенина. Въ тоя край (Гевгелийско) има преселници отъ Мориовско въ селата: Давидово, Конско и Негорци.“ (Н. Рачевъ, Народописни материали отъ Гевгелийско, въ Македонски прегледъ г. II. кн. 4, стр. 109). Това последното съобщение обяснява и нѣкои еднаквости въ езика на пѣсните, събрани отъ г. Н. Р. отъ споменатите и околните на тѣхъ села, еднаквости, които стоятъ по-близу до централните македонски говори, къмъ които пада и мориовскиятъ.

По отношение на физическия типъ въ този край едва ли може да се говори за нѣщо по-определено, като се вземе подъ внимание мѣстоположението му на кръстопътъ отъ най-старо време и до днесъ. Българо-славянската маса е била принудена да води усилена борба презъ вѣковетѣ за наддѣляване. Споредъ наблюденията на В. Кжнчевъ, българитѣ отъ Кукушко, Гевгелийско и Дойранско иматъ една особеност на черепа: „главата сплесната отъ дветѣ страни, челото тесно, лицето тесно и длѣжесто и тилната кость всѣкога много изпъкнала“ (Македония, 37). Н. Рачевъ казва, че населението въ този край има срѣденъ рѣстъ, че изключение правятъ жителитѣ на село Градецъ, гдето мѫже и жени сѫ тѣнки, стройни и високи. Очите иматъ сиво-сини, въ дѣлбоки орбити,

а носове чипи. Сръщатъ се хора съ бъла кожа и черни очи и обратно. Русите типове съ съ силно развити ябълчни кости на лицето — (Мак. прегледъ г. II. кн. 4. стр. 106—108.). За типа на българите и власите въ Караджовата говори Вайгандъ (вж. Wachomeglen, стр. 53, 54, 55). Спорът между него и Иречекъ (Die Altorupinen, с. 250) за произхода на власите въ Мъглението иде да потвърди липсата на строго характеренъ типъ за цълата област. Не е чудно, че чуждиятъ „некавказки“ типъ да е оставилъ следи и върху славянското население въ цълия този край.

Носия.

Носията въ Гевгелийско не се отличава съ особено разнообразие. Най-характерното за межкото облъкло — „широки гащи“ (беневреци) съ широки и спуснати до петитъ ногащи, памучни за лътно време, а вълнени за зимно, е отбелязалъ още Шапкаревъ (Сборникъ т. III. кн. 4. стр. 266, заб. 1-а.). Освенъ това може да носятъ отгоре „купаранъ“ (къса върхна дреха съ ръкави, отворена отпредъ и по яката и ръкавите обшита съ гайтанъ, и — широкъ и дълъгъ черенъ или аленъ (празниченъ) поясъ. Подъ купарана носятъ долама или „бунда“ (зимно време), пълнена съ памукъ, подплатена и надробена долама. Долните дрехи няматъ никакви украшения. Младите по селата носятъ и „дзиври“, тъсни бъли, обшити съ гайтанъ, шаечни гащи, стегнати за краката, чакъ до петитъ. Джобовете и крачолите също тъй съ обшити съ гайтанъ. Гайтанътъ не е домашно производство. Н. Рачевъ (М. пр. г. II. кн. 4 стр. 109) съобщава, че „жените носятъ дълги антерии, препасани съ престилки. Полите на антериите обикновено носятъ запретнати. Носията имъ е подобна на тая, която носятъ рупцитъ“. Това последното, струва ми се, не е съвсемъ върно. У рупцитъ облъклото се отличава съ повече части и съ свой собственъ стилъ, докато облъклото въ Гевгелийско, съ изключение на влашките и побългарените влашки села, е просто и по-едноставно. „Може, казва на същото място г. Н. Рачевъ, носятъ шалвари, антерии и елеци. Въ западните краища момичите носятъ дзиври, съ извадена отвънъ шита риза, като фустанела“. Шалваре у насъ казватъ на цигански и турски женски ши-

роки горни гащи, като тъзи, които носятъ въ Тетовско. Това, за което говори г. Р., сѫ беневреци, за които вече казахъ и които нѣкажде, както въ Кукушко, наричатъ „торлаци,“ отето и името на нѣкои села въ Кукушко, — торлашки, а на селяните — торлаци. Тъзи именно беневреци много приличатъ на рупските и срѣднородопските (с. Стойките) потури, съ тая само разлика, че последните сѫ стегнати отъ колѣнетъ надолу, а гевгелийските сѫ широки до петитъ, гдето изведенъ се събираятъ. Цвѣтъта на родопските потури е винаги бозавъ, а на гевгелийските повече черенъ или аленъ. Елекъ е едно, а копаранъ — друго. Елекътъ, безъ ржави, отъ шаякъ, съ двойна предница, се носи подъ копарана и върху доламата или бундата. Женските престилки сѫ сѫщо тѣй вълнени, тъкани, и се наричатъ: „пищимал“, „ирам“, „дипла“ или „фута“. За по-особни дни се пазятъ и украсени съ „шарки — „пищимале“. За селата Конско, Серменинъ и изобщо за „западните краища“, както се изразява г. Р., важи подробното описание на облѣклото отъ проф. Л. Шулце въ „Makedonien, Landschafts-und Kulturbildner“, стр. 74—75. Тукъ облѣклото се отличава съ по-голѣмъ съставъ и съ по-голѣмо разнообразие. Проф. Шулце изброява отдеяните части на облѣклото, съ двойна цель: да даде описание на това облѣкло и да сравни наименованията съ срѣбски и бѣлгарски, за да може да направи заключения отъ по-общъ характеръ — за разните езикови влияния и за националната принадлежност на населението. Въ нѣкои случаи обаче той не е записвалъ правилно думите, а въ други пресилено ги доближава до срѣбски, когато въ бѣлгарски съответствува по-блиズки думи. Азъ извадихъ отъ книгата му (стр. 74 и 75) всички думи, названия на части на облѣклото, и тѣзи отъ тѣхъ, които намирамъ неправилно записани, поправямъ, а къмъ други правя нѣкои забележки.¹

Согарі -- по правилно чорѣ. Срѣбското ѕогаре е еднакво далече, както отъ бѣлг. така и отъ мак. чорѣ (е).

сетеge е турска дума, минала е въ ср. сетеge, както и въ б., гдето не значи „колан“. а както и въ турски, ср. и македонски — кемеръ за пари, кожена кесия, която се окачва на колана и се препасва съ него на кръста.

¹ Думите, писани съ латиница, сѫ на проф. Шулце, а съ кирилица — мои.

dzifr — навърно дзиври.

dolni gašti — защо да се сравнява съ сръбски *gaće*, ко-
гато и въ македонски и въ български стои гащи, по-
ръдко въ мак. *gá'ki* и *gášk'i* (гевгел.).

dipla — *futa*, serb. *kecelja*, bulg. *prestilka*, мак. ирам, дип-
ла, пищимал, фута;

elek (илéк) е по-близу до произхода си отъ турски, където се
произнася пакъ тъй, отколкото до ср. *jélek*;

fustan не е бълг. дума, но навърно е дошла чрезъ общоб.
фуста, мак. фуска (умалително отъ фуста — фустка)
— доленъ фустанъ;

intirija (антериа и интирия) serb. и. б. *anterija* (стр. 75);

kašulče (кушулче). Сръща се и форма *кушулци*: по
кушулци — съ ризата (кушулчето) отвънъ;

kašulja (кушул'a). Тукъ както и въ *kašulče*, твърде е въз-
можно проф. Schultze да е чулъ *кăшул'a* и *кăшул'che*
отъ влашките българи. Б. и ср. *košulja*;

кара — б. *kalpak*, serb. *šubaga* (стр. 75); но и мак. кал-
пák — дервишки калпакъ, голъмъ фесъ и пр., изобщо
голъма шапка (капа);

kjurk — б. *kjurče*, serb. *ćigak* = „поставено“, потплатено
съ кожи „джубе“, кожухъ;

kuvrak (къврък) (отъ стб. коренъ *ковр-*, *кров?*) serb.
vel, bulg. *buIo*. Освенъ невѣстинско було — кавръкъ съ
пулове („кинийна“);

rafti мак. и serb. *pafti*, но и б. пафти, а не *kolap*; пафти
сѫ само украсения върху колана (обикновено сребърни),
капаци, подъ които той се закопчава; мак. кулан;

rincí — serb. *orancí*, а бълг. опинци, стб. опънъкъ;

пъпуци — обуща;

riza значи кърпа за лице — пешкиръ, но *striza?* (— 75)

гъкавици — serb. *rukavice*, но и б. ръкавици;

sukarda — влашка връхна дреха, дълга безъ ръкави;
кепе-то е съ ръкави, касак—съ зашити ръкави, и тритѣ на-
правени отъ плъсть, власеница, или платъ-шаякъ, „на ба-
танъ“ (валеница, тепавица);

sukaro (сукарда?) serb. *sukno*, но и б. сукно, пъкъ и мак.
сукумъ = б. суча;

šerweta (шървéta) и пъчéта; 1) голъма цвѣтна кърпа, 2)
обикновена бъла кърпа;

šimia (шъмия) б. и. serb. Šamija;
 zubun (зъбън) мжкки елекъ;
 zunki — специални върви за връзване чорапитѣ подъ колѣ-
 нетѣ, съ украсения на края.

Кѫща.

Устройството на кѫщата въ гевгелийскиятѣ села сочи на единъ общъ старославянски типъ. У Шулце се намира описание на една сравнително подобрена архитектура. З двоетажнитѣ кѫщи въ Конско и Люмница нѣма да говоримъ; тѣ сѫ нови, както самъ Шулце отбелязва. Къмъ описаната отъ него планинска селска кѫща (въ Конско), се доближава и описанietо на Н. Рачевъ (Мак. пр. г. II, кн. 4, стр. 117): „кѫщитѣ имъ сѫ голѣми, подобни на плѣвници, безъ прозорци, съ два входа; освѣтляватъ се презъ комина или презъ нѣкоя дупка на тавана. Въ първите моменти, като влѣзе човѣкъ въ кѫщитѣ имъ, нищо не може да се вижда поради мрака въ тѣхъ.“

Въ кѫщитѣ къмъ комина има по-височко място, което служи за живѣене на хората, а останалата частъ служи за помѣщение на добитъка —олове, магарета, овци, кози. Отскоро време сѫ почнали да прибавятъ по една стаичка, залепена до кѫщата, която служи повече за гости. Отъ мои лични впечатления въ с. Сехово, Богородица, Смоквица и отъ подробното описание на селски кѫщи въ Мачуково, Моинъ, Кованци и Стояково отъ стари хора, мога да нарисувамъ следния типъ селска кѫща.

За планинскиятѣ села (всички гореспоменати, безъ Стояково): входъ отъ изтокъ; малъкъ тремъ води направо въ „кѫщата“ (кук'та), която е главната стая и е разположена напрѣко на трема. Северната ѝ половина е съ една или две стъпки по-висока отъ долната — южната¹. Въ горната кук'а

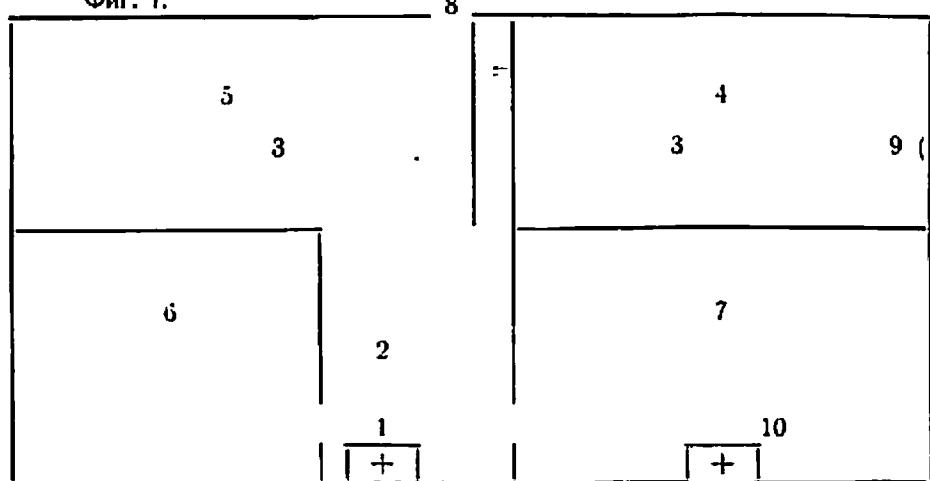
¹ За сѫщото съобщава и Шулце въ споменатата книга: „Оборътъ за добитъка не е раздѣленъ чрезъ стена отъ мястото за живѣене на семейството, а само чрезъ една полувисока летвена ограда, прекъсната отъ една врата. Тази стая често пакъ е безъ прозорецъ“ (70).

се намира огнището, или на сръдата, или на срещната стена, въ който случай има и буаре (камина); въ първия случай димът излиза презъ „димник“, отворъ на тавана. Въ долната кук‘а се връзва добитъка, който влиза тамъ презъ същия входъ, презъ който и хората. По сръдата на дългата стена на къщата има малка „въртичка“, вратичка, отъ която се излиза въ задния дворъ, задъ къщата, но презъ която минаватъ само хора, защото е висока. Това е навърно вторият отъ двата входа, за които съобщава г. Н. Р. Това собствено не е входъ, а повече изходъ. Тази вратичка въ време на робството е служила за таен изходъ въ случай на опасност. За скиравалище е служилъ килерътъ, който се намира въ всички къщи отъ описания типъ на лъвата страна на трема. Вратата му е непосръдствено до входа на къщата. Когато входната врата се отваря, тя съвсемъ закрива вратата на киларя, който освенъ това нѣма никакви прозорци и поради това мѫжно може да се досети човѣкъ за съществуването му. Въ него се държатъ земедѣлските сѣчива и разни къщи потрѣби. Въ този сми съль се нарича още и сундурма (вж. по-долу). Въ нѣкои, не въ всички къщи отъ този типъ срещу киларя, на дѣсната страна на трема, се намира удаа (гостна стая). Въ задния дворъ се намиратъ „плѣмната“ (плѣвната) и „алѣто“ (нуждникътъ). Въ с. Кованци баща ми е нощувалъ често въ една къща отъ по-старъ типъ. Отъ входа се влиза направо въ къщата — кук‘а. Никакви други отдѣления нѣма. По сръдата огънь, надъ него окаченъ съ синджиръ за гредите на тавана котель, покрай стената навързанъ добитъкътъ. Обитателите ядатъ около огъня, но бѣрзатъ да свѣршатъ, за да налагатъ покрай него, съ което ще се запазятъ отъ дима, който изпълва цѣлото помещение и излиза само презъ прозирките между стените и тавана и презъ вратата. Зимно време всички лѣгатъ въ кръгъ около огъня съ крака къмъ него. Всичко това се отнася за планинските къщи, а въ Гевгелийско почти всички села сѫ планински или най-малко разположени въ полите на планината. Стояково и отчасти Богданци сѫ единствените полски села. Къщите въ Стояково иматъ една важна особеност, която ги отличава отъ планинските. На мястото на киларя, въ лѣво на трема, се намира сόфа — незаградено издигнато място. Въ дѣсно „удаа“ — стая. Вжтре въ къщата, дѣсната страна, както и въ планинската къща представя сόфа съ огнище. Горе

— два димника. Долу въ лъво стоятъ говедата. Яслите сѫ на лъвата стена. Ако ступанитѣ нѣмать добитъкъ, на лъвата страна, вжtre въ кѫщата има въ единия жгълъ застроенъ килеръ. При първия случай за киларъ служи специално отдѣление — сундурма, която се намира задъ кѫщата и е дълга, колкото „кук'та“, а тѣсна $1 - 1\frac{1}{2}$ м.

Кѫща отъ Кованци и Мачуково.

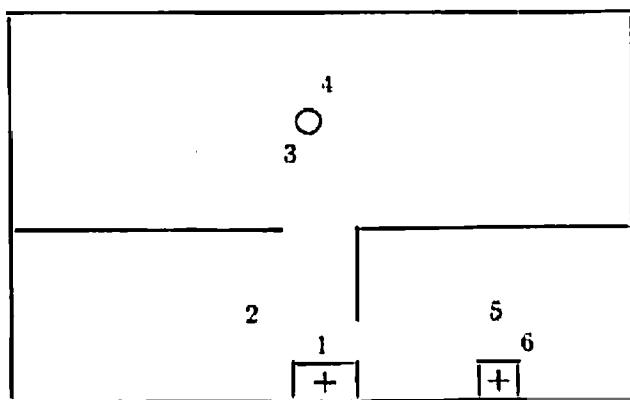
Фиг. I.

Изтокъ.

1. главенъ входъ;	6. киларъ или сундурма;
2. тремъ;	7. стая за гости (удаа);
3. кѫща — „кук'а“;	8. врачка за задния дворъ;
4. северна половина — за живѣене на хора -- издигната;	9. огнище съ „буаре“;
5. южна — за добитъка;	10. прозорецъ на стаята.

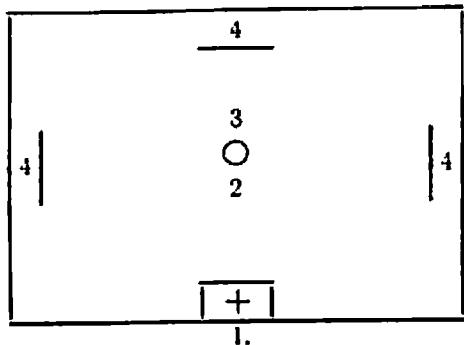
Кѫщи отъ Кованци. Фиг. II.

Изтокъ.

1. входъ; 4. долу огнище —
 2. тремъ; горе на тавана дупка;
 3. кук'а; 5. киларъ; 6. прозорецъ.

Фиг. III.

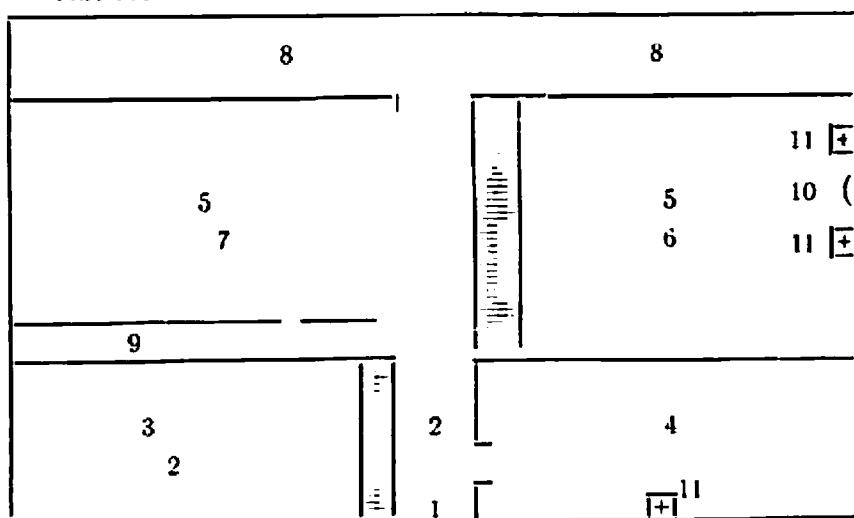
Изтокъ.

1. входъ; 4. място за
 2. кук'а; добитъка.
 3. огнище;

Къщи от Стояково.

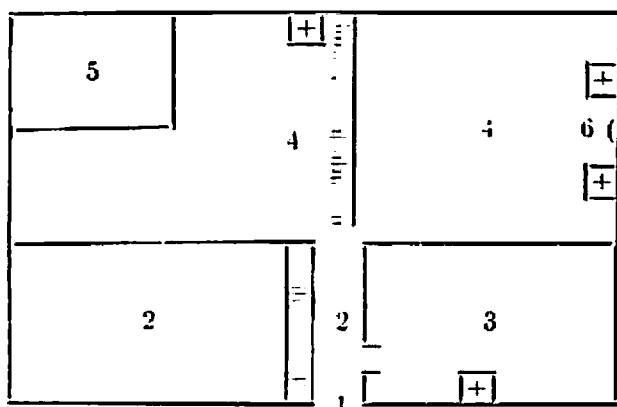
Фиг. IV.

12

1. входъ; 7. за добитъкъ;
 2. тремъ; 8. сундурма;
 3. съфа; 9. ясли;
 4. удаа; 10. огнище;
 5. кук'а; 11. прозорци;
 6. за хора; 12. заденъ изходъ.

Фиг. V.

1. входъ;
2. тремъ;
3. удаа;
4. кук'а;
5. киларъ;
6. огнище

Гореописаниятъ планъ на стари селски къщи може да се открие и въ много градски къщи, които съ течението на времето и поради нарастващите нужди съ измѣнили своята форма, както и числото на отдѣленията си. Въ всяка къща обаче селска или градска, и до днесъ се намиратъ три главни отдѣления: кук'а, килар и удаа.

Въ свръзка съ описанието на къщата съмътамъ за неизлишно да приведа тукъ записаните отъ проф. Шулце наименования на разните отдѣления, на къщни потреби и стопански ордия и предмети, като поправя нѣкои отъ тѣхъ и допълня, доколко това ми е възможно, тѣхния списъкъ¹.

porta — порта;

засовница — дървото, съ което се подпира вратата отвътре и се пъха въ стената.

mandel (=мандал) *srb.* *mandal*; *blg.* *ključarka* (?) (87); мандака — Бачково (Станимашко).

trém — *srb.* *blg.* — било измѣстено отъ *antrè*.

xáshu u, соба — с. Рѣсенъ—Търновско.

aëg — *aér* — отъ ахър, яхър;

jasla — ясли;

kamaga — въ стената — *blg.* *steno dolapče*. И мак. има дулăп, той е съ врати; *фирйда* — Рѣсенъ.

пизул' — оградата на огнището;

ognište — по-често уджък.

¹ Имената на предметите привеждамъ въ тоя редъ, по който съ записани въ цитираното вече съчинение на стр. 87 и нататъкъ, групирани по сродство.

boagé — камина;

báča — куминъ;

skasa (?) Шулце допуска да е сродно съ сърб. *skasati* (?) = *herabtraben* (стр. 87) И въ б. има глаголъ скжсявам (мок. пр. кус). Проф. Шулце изобщо сравнява повече съ сръбски, защото може би това му е било по-лесно при пътуването му. Тази дума обаче е погрешно записана вм. скáла = стълба (*Treppe*);

izba — изба;

kilár и kiler;

mutvák — кухня, пещник (Ръсенъ—Търновско);

dolni trem и kurnik (blg.) не е все едно.

koliba;

udaja — безъ зъвъ: удáа;

gumno — гумно;

stožer — mkd. und srб.; blg. — *stodžar* (?);

giris — blg. *geris*; турска дума.

дикáйна — за вършеене, диканя;

plevnja — плémна;

obornik, но и убóр;

kukuškar, blg. *kokoškarnik*, srб. *kokošag*; кукушкáр се назва на човéкъ, който краде кокошки — обиденъ епитетъ;

помъщението за кокошки=кукушкáрник или кукушáрник;

malečko dvor — правилно: малечк'ут двор (= малечкиот дворъ).

kočina — кочина;

ale — нуждникъ;

polat — нѣщо като горница, високъ таванъ, равтове;

kerenk — произнася се кипéнк' или к'упенк';

bubornica — навѣрно бубáрница (стая за хранене на буби); т. беджиканá — отъ беджек = буба;

lopata — лопата;

ambar — хамбаръ;

čéstina — сито за пресъзване брашно за хлѣбъ;

sito — за пресъзване брашно за баница и др.;

nákofa (?) — споредъ обясненията на Шулце — хамбаръ или каца за брашно.

dгътап — по-правилно: дърмойн, — голѣмо кожено „ръшето“ за изчукване останалите зърна въ класовете при вършилба.

podnica, но и сгрија, отъ череп-цреп.
 угъшник — вършник;
 обгъс
 щенічка — чиничка, царевица, кукурузъ;
 бъргиза — сортъ царевица;
 рѣтеніца (пчиница или чиница) — жито;
 сатка или усатка, сортъ жито;
 чапа, каластир и мотика — инструменти за копане;
 бъргница — видъ просо;
 гало, голица (ралница) — рало, дръжката на ралото, съзвезdie.
 кирачка — дървото на плуга;
 гицица — (ръчица), пашка (опашка) на ралото, дръжка;
 плас — пазъз;
 палишник
 уши — на ралото;
 чувия, но и чивия;
 ягет — ярем;
 жедът — жегла (ж. р.) ед. ч., — мн. ч. жегли;
 кърпочок — дървена вила за вършеене;
 пръвой — кайшъ, съ който връзватъ ярема за ралото;
     привой въ с. Ръсенъ.
 врадник — вратникъ = буйундук, ярем;
 мотика;
 кирчелник — купъчелник (казма);
 дикелъ дикелъ — дикел';
 дикия — дикайна, възможно е въ Конско да изговарятъ
     дикуйна, както изобщо власите изговарятъ по-особено
     некои български думи.
 кремене — кремийне, кремъци на диканята;
 по живе — ножъве;
 рапуда — пъпуда, (бобово растение);
 съргасуда (?) — грахъ?
 огоф — уроб (?)
 пант — наутъ, (нахутъ) т. д.

Тези култури проф. Шулце е отбелязалъ, като такива,
 които се обработватъ въ Конско. Но за околността, освенъ
 разните зеленчуци, които той изброява, тръбва да се споменатъ още афионътъ, сусамътъ и тютюнътъ, а също тъй и черни-
 цата въ връзка съ силно развитото бубарство въ този край.
 бишка — бишка или бйше — свиня;

bubeno сeme не е една дума: бубено сeme;
bubi е мн. ч. отъ буба;
kužigci — пашкули;
greven — гребенъ;¹
kadelja — къделя;
furka — фурка, хурка;
vreteno — въртено;
tudan (рудайн) — чекръкъ.

Поминъкъ.

Цѣлиятъ край се изхранва почти само отъ бубарство. На пазаря въ Гевгели обаче освенъ пашкули (кужурци) презъ сезона всѣки четвъртъкъ можеха да се видятъ върволици, натоварени съ строителенъ дървенъ материалъ и вѫглища, мъски, карани отъ власи и българи отъ Конско, Сermенинъ, Хума, Купа и др. села отъ планината². А турските коняри отъ Горничетъ редовно караха въ града съ магарета дърва за горене. Отъ отсамната страна на Вардар се доставяха храни и зеленчуци, отъ Дойранъ всѣки петъкъ прѣсна риба. Отъ Богданци и Побрѣгово — най-хубавото грозде. Отъ Стояково житни храни. Положението на Гевгели близу до линията помагаше за издигането на цѣлия край. Бубарскиятъ сезонъ биваше презъ годината това, което за богатитѣ съ житни постѣви мѣста е жетвата. Лозарството сѫщо тѣй е добре развито и гроздоберъ е сѫщо тѣй важенъ периодъ презъ годината.

Нрави.

За характера на населението, както и за духовния му животъ изобщо е толкова рисковано да се говори при днешните условия, въ които то живѣе, че констатацията на нѣкои хора, които сѫкоживѣли срѣдъ това население презъ войните, ми се вижда много прибѣрзана. „Населението има, споредъ

¹ За наименованията на нѣкои уреди отъ домашната индустрия вж. тукъ на края прибавката „Народописни материали“.

² Главното продоволство на строителенъ материалъ си оставяте неизчерпаемите Мориовски гори, за сношенията съ които говори г. Н. Р. „Пространните борови гори доставятъ дървенъ строителенъ материалъ на прилѣпско, битолско, леринско, тиквешко, гевгелийско и воденско“ (Г. Трайчевъ. Мак. библиот. № 1 Мариово — стр. 25).

Н. Р. подозрителенъ и недовѣрчивъ характеръ, склонно е къмъ жестокость, види се, поради жестоката си сѫдба, и къмъ кражби и грабежи, може би пакъ поради безправието, въ което е живѣло (вж. Мак. прегледъ г. II. кн. 4 стр. 109). В. Кѫнчевъ, който е познавалъ този край въ по-нормални условия, като говори за Гевгели и Гевгелийско, дава ласкавъ отзивъ за мѣстното население, като казва, че то било възприемчиво и гостоприимно (В. Кѫнчевъ, Великденска разходка по Поленинско — Мсб. IX стр. 694). Възприемчивостта не отрича и г. Н. Р., който инакъ е останалъ съ лоши впечатления отъ гевгелийското население. „Стремежътъ му да изследва и критикува причините на явилото се плодородие или неплодородие се засилва и го тласка бѣрзо къмъ прогресь (— М. пр. г. II. кн. 4 стр. 116). Нека спомена тукъ и характеристиката за мориовското население отъ г. Г. Трайчевъ, която не е съвсемъ безъ значение и за гевгелийските села отвѣждъ Вардара, въ пазитъ на планината: „Населението е просто, наивно и невежко. Живѣе патриархално и въ малки низки кѫщи заедно съ добитъка си“. (вж. Македонска библиотека № 1, стр. 15).

Отъ богатия фолклоренъ материалъ, който г. Н. Рачевъ е събралъ отъ Гевгелийско (М. пр. г. II. кн. 4, г. III. кн. 1, 3 и 4) — човѣкъ може само да се досъща за неуловимите движения въ бездѣнната народна душа, за копнежите и свѣтогледа на народа, който е изпѣлъ толкова хубави пѣсни, и за това, че той, бидейки незасегнатъ, благодарение на политическите обстоятелства, отъ влиянието на новите времена, продѣлжава да си живѣе по старому, като една духовна цѣлина, съ всички красави и грозни страни на старото безпросвѣтно време. Тѣмно суевѣrie, невежество и неумѣние, какъ да си нареди живота, но и хубави традиции подъ сѣнката на неопределѣленото религиозно чувство; обичаи, пълни съ дѣлбоко съдѣржание, символика и красота, пристрастна и привлѣкателна, която създава и художествени творби съ цѣлостна стойност — народните пѣсни, които винаги иматъ отношение къмъ живота¹.

¹ Всички просвѣтени хора отъ нашия край дължатъ голѣма признателност на г. Н. Рачевъ за сбирката, въ която се намиратъ голѣмъ брой пѣсни, обичаи и вѣрвания изъ Гевгелийско. Рачевъ е първиятъ, който изнесе паведиѣжъ този цененъ материалъ. Неговите народописни материали сѫ печатани въ Мак. Прегледъ както следва (тука посо-

Обичаи и вървания.

Въ този край, посрещдът многото остатъци отъ езически вървания, изпъкватъ и нѣколко обичаи отъ по-важно естество, защото сж известни и по други мѣста на балканския п-овъ. Такива сж игри са Джамала, Русалии и Дудуле (додола) — пеперуда.¹ Особено силното разпространение на джамалата и русалиите въ Гевегелийско говори много за кръстосаните влияния, на които е билъ изложенъ духовниятъ животъ на мѣстното население, пъкъ и за неговия съставъ. На стр. 76 въ СбНУ. XXXIV проф. Арнаудовъ съобщава, че „Въ с. Люмница нѣкога се е правѣлъ обичай на нова година, въ който участввали т. н. джамалари, младоженикъ, невѣста и арапинъ, що пази невѣстата. Въ с. Ошино обичаятъ ставалъ на 16 януарий св. Атанасъ, а играчите били: една баба съ дървена хурка и единъ мѫжъ съ козя кожа, почернено лице и звѣнци. Отъ мои лични спомени и отъ разпитвания старите хора за селата, мога да кажа, че и сега (собствено до 1912 г.) се играе джамала, и то въ повечето села по начина, описанъ отъ г. Рачевъ въ Мак. пр., г. II, кн. 4, стр. 123, 124).² Въ свръзка съ

чвамъ това, за което на друго място не става дума): За почитането на свещени дървета и камъни и за причащаването имъ (г. II, кн. 4 стр. 109). За „вакъфите“ (посветени земи, вж. и у Шишковъ, Помаците и пр. стр. 47), които сж и мѣстни светилища съ имена на светии, покровители на мѣстности (ib. 109); за извършване обреди и жертвоприношения (ib. 112); за култа на мъртвите (113); за върване въ змейове и самодиви (114); за обреди по Възкресение (115); за лѣкуване на разни болести (117); за магии (119); за „мамило“ (жито на Тодоровденъ) (119); за коледни и др. обичаи (119); за обичаи срещу „запустелки“ (заговезни) — огньове, „ортакопа“ (120); за дудуле (120); за люлки (120); гадания — „пупа“ на Бджни вечеръ (122); Джамала (123—124); Русалии (124); лазаруване (125); сватбени обичаи (105—116).

¹ Подробно за тѣзи игри вж. у М. Арнаудовъ, Кукери и Русалии. СбНУ. XXXIV.

За рожбени обичаи въ Гевегели вж. Шапкаревъ, Сб. г. III, кн. IV, 1891, стр. 30.

² „Джамалата е игра (пиеса), която се играе отъ срѣдния денъ на Божикъ до Водици. Приходътъ отъ играта е въ полза на църквата. Играата прилича на карнавално шествие и първобитно театрално представление. Играчите представляватъ картини отъ преживѣлиците на човѣка въ „белио свет“ — разболяване, раждане, умиране, сватби, домашни и полски работи и др. Опредѣлено съдѣржание играта нѣма. Играчите въ време на представлението творятъ. Присѫтстващи лица сж: невѣста

Гевегелийскиятъ говоръ

начина по който се играе тази игра въ Гевгелийско, както и името, което носи, могатъ да се правятъ предположения и за пътя на влиянието въ този край, па и за нѣкое разселване отъ северъ къмъ югъ. Споредъ проф. Арнаудовъ (СбНУ. XXXIV, стр. 77), участниците въ тази игра се наричатъ различно въ разните краища на Македония: бабугери — Сърско, Неврокопско и Битолско; ешкари — Костурско и Воденско; василчари — Охридско; сировакане — Г. Джумайско; джамалари — Скопско. Ясно е че играта или населението, което нарича тази игра джамала, не е дошло отъ по близките краища Воденъ или Костуръ, а отъ северъ — Скопско.

Русалии играеха въ Гевгелийско до 1912 г. Самъ съмъ виждалъ русалийска дружина безъ обаче да разбирамъ всичко, каквото вършатъ русалините. Едва тукъ, когато се заинтересувахъ, отъ разпитъ на стари хора узнахъ подробности за начина, по който се извършва играта и които подробности въ по-голъмата си част се съвпадатъ съ описание на играта и „законите“ на русалините въ Кукушко, дадено отъ К. Шапкаревъ „Русалии древенъ и твърде интересенъ български обичай, запазенъ и до днесъ въ южна Македония“ (Пловдивъ

и дете, дѣдо и баба, камила и камиларинъ. Действуващите лица си правятъ безобразна дигизация: съ почернени лица, съ облѣчени наопаки дрехи. Особено впечатление прави дѣдото, по когото има накачени зъвици, клопотарки, така че при всѣко негово движение тѣ задрънкатъ. Централно място въ пиесата заема невѣстата съ нейното дете. Тя е символъ на плодородие, затова всѣки се старае да я закачи, да я открадне или пъкъ да отнеме детето ѝ. Вѣрватъ, че който успѣе да закачи невѣстата, да открадне нея или детето ѝ, ще има голѣмъ берекетъ на всичко. Ала това става твърде мъжко, защото дѣдото и бабата зорко я пазятъ отъ похитителство. Дѣдото я брани съ колдашка, а бабата съ пепель и лукъ. Съ играчите се движатъ и джамалата (камилата). Така наричатъ човѣка, който носи клещите, съ които сѫ поставяли наежени камъни въ мѣкото на 1 май, и който е увѣтъ така съ черги и парцали, че да наподобява камила. Вѣрва се, че колкото тая изкуствена камила се представи по-голѣма, толкова и мѣчниятъ добитъкъ презъ годината ще бѫде по-едъръ. Джамаладжините ходятъ отъ кѫща на кѫща, гдето ги даряватъ. Тѣ постоянно просятъ да имъ се даде нѣщо подъ разни предлози: детенцето било голо, дѣдото боленъ, невѣстата гладна и пр. Подарените нѣща поставятъ на коне и магарета, които придвижватъ процесията. Джамаладжините създаватъ най-голѣми развлѣчения и веселие. Съ тѣхъ се движатъ като публика цѣлото село“.

1884.¹ Легендитѣ за русалийски гробища не сѫ измислени. Г-нъ Рачевъ съобщава, че русалийтѣ „били въоружени съ голѣми ножове (дървени въ турско време, защото турското правителство не имъ позволявало желѣзни“). Това означава, че сѫщински ножове русалийтѣ сѫ носили преди идването на турцитѣ и че всички русалийски гробища датуватъ отъ тогава. Отъ разпитъ на дѣдо Гено Кискиновъ отъ с. Мачуково и отъ баща си узнахъ, че русалийтѣ сѫ носили желѣзни мечове до излизането на „районут“ (района) т. е. на комитета, когато отъ страхъ да не би въстаниците да използватъ сѫществуващия обичай, което, изглежда, почнали да правятъ, турцитѣ забранили желѣзни мечове. Русалийски гробища се сочатъ между с. Шльопинци и с. Рахово, и за тѣхъ е запазено преддание: помнятъ се даже имена на участници въ братски бой, който се обѣрналъ въ бой съ турцитѣ, които открили въ русалийската дружина размирни елементи. Загадъчни сѫ по произходъ русалийските понятия за добротворство, честь и църковничество. Всичко може да се обясни само съ „обета“.

Проф. Шулце, като говори за поменаването на мъртвитѣ (*Totengedenkfeier*) въ Конско казва, че то става три пъти въ годината: срещу Димитровденъ, срещу Велики Петъкъ (*Charfreitag*) и срещу Духовденъ (ц. с. 95). „Мъртвин“, както се нарича още задушницата у насъ, се прави въ сѫботата срещу Димитровденъ, срещу Коледни заговезни, срещу Великденските (месопустна недѣля) и преди Петровденъ. Така е по всички православни страни. Нѣкои правятъ задушница срещу Духовденъ. Въ деня на Велика сѫбота, а не срещу Велики петъкъ, у насъ женитѣ носятъ „сайне чиница“ — жито и раздаватъ, като на умрѣлъ. Това въ връзка съ дня, въ който Христосъ е погребенъ.

По отношение на личните и фамилни имена въ Гевгелийско не може и дума да става за срѣбска принадлежност, но проф. Шулце, въпрѣки че самъ подчертава чисто бѣл-

¹ Съ това подробно описание на обичая, наблюдаванъ въ селата между Енидже-Вардаръ и Кукушъ, си е послужилъ и А. Веселовскій въ своята „Разысканія“ — XI—XVII, 273.

гарския характеръ на окончанията, все пакъ търси и сръбски белези. Така напр. Ристо, поради изчезналото х въ началото, той смѣта за сръбска форма, при все че въ всички македонски говори и въ много български х изчезва и то не само въ началото на думитѣ. „Фамилните имена, казва Шулце, въ трите села (Конско, Сermенинъ и Хума) по окончанията си сѫ чисто български, обаче едно количество основи (*Wortstämme*) ни връща както въ Сърбия, така и въ България. На българското и македонското Ивановъ съответствува сръбското Ивановић, което важи и за Андоновъ, Аврамовъ, Войновъ..., които, както се вижда това отъ много случаи, като се прибави къмъ тѣхъ ић — за прикритие (*Schutz-Mimikry*), почватъ да се употребяватъ въ новата форма, която е едно приспособление къмъ окръжаващата ги национална сръдба. Множеството обаче отъ фамилните имена въ Конско, Сermенинъ и Хума е чуждо на тая преправка и си остава съ чисто българския си характеръ“ (ц. с. 73). Като се има предвидъ, че проф. Шулце издава книгата си въ 1927 г. (пъкъ и по-рано да е), не е чудно, отъ кѫде е това -ић. Сърбитѣ още въ 1912—13 год. успѣха да прекръстятъ мнозина само съ своето ић. Азъ напр. тогава, като ученикъ въ сръбското училище, се именувахъ Димитрије Мамковић вм. Мамковъ. Сега може да нѣма имена безъ ић. Тѣй че проф. Шулце трѣбваше направо да даде истинското освѣтление на този фактъ. Отъ изброените отъ самия него (стр. 73) български имена въ влашките села се вижда, какво силно влияние иматъ българите дори сръдъ чужди национални маси.

Отъ сръбската „слава“ въ Гевгелийско нѣма ни помень. Намиратъ се остатъци отъ „служба“, каквато се служи въ останалите краища на Македония и която е по-сродна съ българския „курбанъ“, защото и тукъ се употребява тая дума за жертвата. (За тѣзи три названия вж. у Шапкаревъ въ Сборникъ т. III. кн. VII. год. 1891, стр. 182). Въ с. Стояково извѣршвали служба около 20—30 кѫщи. Най-често на Димитровденъ (Митровден), св. Рангел и на св. Атанасъ. Въ с. Смоль вършили служба само нѣколко кѫщи. По-разпространенъ е единъ чисто църковенъ обичай — „панагия“. Срещу имения денъ носятъ петохлѣбие въ черква, а на самия денъ свещеникътъ иде да „дига панагия“ въ кѫщата на именика, т. е. да

прочете молитва за здраве надъ една отъ просворите, която и се нарича „панагия“ — (всесвета): Думата показва, че обичаятъ е чисто църковенъ.¹

---

¹ Следъ 1929 година, когато написахъ студията си за Гевгелийския говоръ, въпросътъ за „служба“ и „слава“ се разясни достатъчно отъ проф. А. Селищевъ и проф. Л. Милетичъ; вж. у Селищевъ. Семейната „служба“ (курбанъ) въ България и Македония и сръбската „слава“ (Македонски Прегледъ, г. V, кн. 2, с. 33—77); Л. Милетичъ, Къмъ въпроса за българската семейна „служба“ и сръбската „слава“ (Мак. Прегледъ, год. VI, кн. 3, с. 1—10); А. Селищевъ, К изучению „службы“ и „славы“ (Мак. Прегл., г. VI, кн. 4, с. 1—22); Л. Милетичъ, Издигането на кравая въ обреда на семействата „служба“ и „слава“ (Мак. Прегл., VII, кн. 1, с. 27—32).

Говоръ.

Материали и обща характеристика.

Публикуваниятъ до сега езиковъ материалъ отъ Гевгели, който събрахъ, съ изключение отчасти на приказката и пѣсните, записани отъ г. Никола Рачевъ (Македонски прегледъ г. III. кн. II. стр. 93, стр. 97—108; кн. III стр. 99—112; кн. IV. стр. 89—101; — Народописни материали отъ Гевгелийско), не може да служи никому при едно научно изследване. Отъ известните на мене сборници не съмъ прегледалъ само Чолаковия и Байкушевия. Първата, записана народна пѣсень отъ Гевгелийско по всѣка вѣроятностъ е тази, която се намира въ сборника на В. Качановскій (№ 207 — 1880 г.), който е направилъ такива груби грѣшки при предаване звуковете и думите, че отъ записаното остава ценно само съдѣржанието.

П. Ячевъ, дългогодишенъ учитель въ Гевгели, презъ последната четвърть на миналото столѣтие е записалъ 5 пѣсни и една приказка (Шапкаревъ — Сборникъ кн. V и VI — 1880 — 83 — стр. 177, № 680, — стр. 343, № 953; т. III. кн. VII — 1891, стр. 45, № 37, — стр. 121, № № 1190 и 1191, кн. VIII и IX № 193), които сѫщо тѣй не могатъ да служатъ за диалектологки цели, тѣй като записвачъ силно се е влияялъ отъ родния си прилепски диалектъ². На стр. 555—557 въ сборника на Ястребовъ³ се намиратъ 6 търговски писма отъ Гевгели, писани между 1883—1889 г. Ястребовъ ги привежда за да посочи на сходството между срѣбъски и тѣхния езикъ. Всѣки обаче, който горе-долу е запознатъ съ гевгелийския говоръ,

¹ За грѣшките въ сборника на Качановскій е писалъ Б. Цоневъ още въ XVIII т. на Сбну — стр. 354, заб. 1.

² Сѫщото споменава и Д. Мирчевъ въ студията си върху кукушко-воденския говоръ: „Бележки по Кукушко-воденския говоръ. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ Сбну — кн. VVIII — 1901 (с. 5, заб. 2).

³ И. С. Ястребовъ, Обычай и пѣсни турецкихъ сербовъ — 1889.

веднага ще познае, че езикът на тези писма не е никакъвъ — нито сръбски, нито македонски. Той собствено е гевгелийски, обаче изключенъ отъ много търговски и „книжовни“ изрази, които го правятъ невъзможенъ и несъответствуващъ на никакъвъ живъ говоръ. Това е чисто бакалски езикъ, наученъ отчасти на пазара въ Солунъ, където книжовниятъ български езикъ е познатъ, отчасти отъ търговските писма, получавани отъ Дойранъ, Скопье и Солунъ¹.

Записаната отъ Георги Д. Лъжевъ (Сбну II, с. 151) пѣсень е добра, но и тя като всички пѣсни не може да послужи за описание на говора. Жалко е, че записвачътъ не е записалъ и проза отъ Гевгелийско, каквато е записалъ отъ съседните мѣста — Мъгленско (Сбну III, 190) и Воденско (Сбну III, — 198), където сѫ предадени внимателно както ударението така и редукцията на говора — две отъ най-важните особености и на съседния гевгелийски говоръ. Г. Н. Рачевъ, (М. пр. г. III. кн. 2, стр. 93—98) е предалъ по-вѣрно особеностите на говора (въ с. Смоквица), но и неговата приказка заедно съ сватбарските обичаи не могатъ да дадатъ вѣрна представа за говора на човѣкъ, незапознатъ отъ по-рано съ него. За примѣръ ще дамъ тукъ първите изречения отъ приказката по означението на г. Н. Рачевъ, за да се види, че нито редукцията нито ударението сѫ точно отбелезани: „Приказна за лисицата. Имало ѹдно време ѹедин тек човѣк. Он са чинил воденичаръ . . . и т. н. (стр. 33). Записани по горния начинъ, тези изрази не предаватъ точно истинското произношение относително редукцията и ударението въ говора. Така напримѣръ и неударено въ представката при винаги се редуцира въ Ѹ: пръкѣзна, а не приказна, пръкажъвум или пъркѣжъвум, а не прикаjъвум, пръстѣнъвум, а не пристѣнъвум (отъ приставамъ-нѣкому), пръбѣръвум, а не прибѣръвум (отъ прибирамъ и пре-пробирамъ), или, както самъ г. Рачевъ на друго място, въ пѣсните, е отбелязалъ: прътѣрнуве — с. Кованецъ (М. Пр. г. III. кн. 3, стр. 103 № 15). Аналогията тукъ се е прострѣла даже и надъ представки пре и про съ неударени е и о. По-право явление те почнало отъ представки пре, защото неударено е и въ други форми дава освенъ и — ъ. Тъй че — у г. Рачевъ: причекува, с. Габровци (М. Пр. г. III. кн. 3.

¹ Вж. Д-ръ Ив. Шиншмановъ за сборника на Ястребовъ (Сбну I. 98).

111), при дойде, с. Давидово (—108), премена, с. Миравци (—109), прешетъм, с. Милдетково (—4, стр. 90) се произнасят въ обикновения говоръ: пръчекъве, пръдойде, пръмёна, пръшетум, както на друго място е отбелязалъ — пръмёна — с. Кованецъ (— 3, 101). пръгърнуве, с. Кованецъ (— 103), пръводейте — с. Петрово (— 106). Тъй също: пръскокнъвум, пръносъвум, пръпраавум, пръбёръвум и др.. Подъ ударение: препръви! прошити! прикъзни, престьни. Неударено а винаги =а или ъ, което г. Н. Рачевъ рѣдко отбелязва. Знакът ~ надъ гласната а, съ който г. Р. си служи, за да отбележи слабо и тъмно произношение на а, и на други гласни би трѣбвало да се постави, когато тѣ иматъ тенденция да се редуциратъ съвсемъ. Допускамъ, че при бавенъ изговоръ г. Н. Р. е чулъ лисицата, воденицата, вѣдата, вечерята(?), но въ всѣки случай той е отбелязалъ съ означения звукъ повече, отколкото е чувалъ; при това редукцията на е и а въ „воденицата“ не е еднаква по произходъ и не води къмъ еднакви резултати, поради което не бива да се отбелязва съ единъ знакъ ~, ē=и или ъ отъ неударено е, а а означава звукъ, който е на изчезване поради стремежа на ударението да остане на втората сричка открай и следъ като думата воденица се членува — водениц(а)та. Тѣзи четири думи би трѣбвало, следователно, да се отбележатъ тъй: лисицта, вудиницта, водта, вичерта. Не е отбелезана навсѣкѫде също тъй редукцията на неударено о въ у, която е по-силна и по-редовна отъ тази на а въ ъ и на е въ и ѹ. По отношение на ударението „іедин, іедно“ въ приведената фраза е недопустимо. Тукъ и въ двата случая тѣзи думи сѫ енклитики на „врѣме“ и на „тѣк“. Отъ всичко казано следва, че цитуваниятъ изрази отъ приказката на г. Р. трѣбва да се отбележватъ тъй: „Прѣкаzna за лисицта. Иmaло іedno врѣme іедин тѣк чуvek. Он съ чинил вудиничар...“

Все пакъ г. Н. Р. достатъчно се доближава до вѣрното означение на звуковете. Пѣсните му на брой 122 сѫ неоценимъ фолклоренъ и поетиченъ материалъ, при все че за езиково изследване, като всички записани народни пѣсни, не могатъ да послужатъ, тъй като въ тѣхъ редукцията, поради пѣнето липсва, а ударението се влияе отъ такта. Въ по-късно записаниятъ пѣсни фонетиката е спазена повече. Навѣрно сѫ записвани по диктовка, а не по пѣсене. По отношение на формите и нѣкои специфични звукове, като s, ц, както и за

лексикона пѣсните даватъ богатъ материалъ. Поради обстоятелството, че тѣзи пѣсни се пѣятъ и по други мѣста и че голѣма част отъ тѣхъ има белезитѣ на други диалекти, различията на езика имъ отъ говоримия не сѫ малко. Но отъ друга страна тѣ посочватъ нагледно, какъ се е развита редукцията, а за северната гевгелийска областъ отбелязватъ и нѣкои различия отъ езика въ южната. Едно сравнение на езика на тѣзи пѣсни съ езика на повечето пѣсни отъ сборника на Панчо Михайловъ (Български народни пѣсни отъ Македония — София, 1924) би потвърдило влиянието на централните македонски говори и то най-близките — лиянечкия, малешевския и щипския — върху говора на северните гевгелийски села. Нѣкои пѣсни биватъ усоявани безъ да бѫдатъ измѣнявани езиковитѣ форми, което ясно говори за тѣхния произходъ. Въ пѣсните на г. Рачевъ срѣщаме много примѣри съ тѣ отъ редуцирано е и а. Примѣритѣ отъ дветѣ категории сочатъ повече северни и северозападни села, което лесно може да се объясни съ съседството на тѣзи села съ централните говори — тиквешкия, мориовския и малешевския. Понеже, както казахъ, примѣритѣ изобилствуватъ, допушамъ, че такъвъ изговоръ на споменатите гласни сѫществува не само въ пѣсните, а и въ живия говоръ. Примѣри: дѣвѣйки (2) с. Петрово (М. Пр. г. III, кн. 2, стр. 104, № 25), дѣвѣйко (—105, № 28, сос рака, матен, с. Давидово (108, № 41), сѣбота, с. Габровци (111, № 56) двѣ ми мόми, двѣ ми друѣжи двѣте ткали, двѣте вѣзли, двѣте сборувале, с. Петрово (г. III, кн. 4. стр. 93, № 17); двѣ не бива да се счита подъ ударение. „Рачи шо кї рачиш“, но нарѣчъмъ с. Милетково (III. 4, 90), дѣвѣйка, дѣвѣйко — с. Давидово (№ 2) дѣвѣр (г. III. кн. 2. стр. 33, № 9) подъ ударение! машко — с. Габровци (г. III. кн. 3. 110, № 52); дѣвѣйче с. Милетково (г. III. кн. 4. стр. 100), ранінь (101), вѣнъц дѣнѣска с. Милетково (г. III. кн. 2, стр. 109), танъц (109); ручок с. Каванец (г. III. 3. 103), но пато, с. Петрово (106), рака — с. Давидово (107), матен, с. Давидово (108), машки, раке, мака, с. Габровци (110), на пато, машко в сѣбота (111), пат, с. Давидово (г. III. кн. 4. 94), но въ сѫщите села и въ сѫщите пѣсни: тупан, ручоко, рака, нарѣчъмъ, пѣт, лѣката, по пѣто и др.

Тъкмо за селата северно и севернозападно отъ с. Смоквица азъ нѣмамъ такъвъ материалъ, какъвто имамъ за южнитѣ села, но горнитѣ особености отбелязвамъ само за една приблизителна характеристика на говора въ севернитѣ и севернозападнитѣ села, защото все пакъ формигѣ съ ѝ вм. *a* отъ ж преобладаватъ дори въ пѣснитѣ, а тѣзи съ ѿ вм. *u* се срѣщатъ и въ южната часть на Гевгелийско, па ги има и въ кукушкия говоръ (вж. Д. Мирчевъ. Бележки и пр стр. 12). При описанието на гевгелийския говоръ, азъ се основавамъ изключително на материала, записанъ лично отъ мене въ София отъ стари хора-бѣжанци отъ Гевгели, Мачуково, Кованци, Стояково и Сеово, обаче и този материалъ ми служи повече за провѣрка и за разширяване изследването върху гевгелийския говоръ, който азъ говоря отъ малъкъ (до 1915 г. въ родното си място — Гевгели, а и до днесъ съ старитѣ си родители тукъ). Като дете, азъ съмъ ходилъ въ с. Сеово и Богородица, а въ 1914 г. презъ Мързенци, презъ Негореци и Пърдейци избѣгахъ съ домашнитѣ си въ с. Смоквица, гдето престояхъ цѣла година. Въ всички тѣзи села не ми е правило впечатление нѣкакво различие между тѣхния говоръ и гевгелийския. Освенъ това до 1914 г. всѣки пазаренъ денъ у дома идваха роднини пазарджии отъ Стояково, Богданци, Богородица, Сеово, Мачуково, Кованци и Моинъ. При това погрѣшно е да се мисли, че въ града се говори по-иначе, отколкото въ селата. Това е вѣрно, може би, само за нѣколко кѫщи отъ голѣмата бѫлгарска община, въ които училището и пѫтуванията на членове отъ семейството, сѫ оказали влияние на езика. Като се има обаче предвидъ, че Гевгели е новообразуванъ градъ отъ прииждане на селяни отъ най-близките села около него, ясно е, че и говорътъ му е още (поне до преди войнитѣ) селски и типиченъ. Голѣмиятъ процентъ на неграмотни сѫщо тѣй е пречель на книжовното езиково влияние. Родителите ми (майка ми род. Мачуково † София 1923, баща ми род. Гевлеги) и до сега говорятъ така, както сѫ си говорѣли цѣлъ животъ. Бидейки неграмотни, тѣ не се поддали на никакво книжовно влияние. Презъ зимата на 1928 г. и презъ лѣтото на 1929 г. ходихъ нѣколко пѫти въ гевгелийския кварталъ и въ с. Княжево, гдето освенъ съ записване на материали се занимавахъ съ продължителни наблюдения надъ живата речь на стари хора, неповлияни, защото живѣятъ компактно и откъснати отъ града.

Водихъ дълги разговори и запитвахъ по нѣщо отъ старци (между тѣхъ и съ бащата на известния гевгелийски бунтовникъ Леонидъ) отъ с. Мачуково, Кованци, Карасуле, Сеово и Стояково, като по този начинъ попълнихъ почти всичко, което съмъ позабравилъ. Това, което не се решавамъ да сторя, по липса на възможность да провѣря нѣкои факти на мястото, то е да очертая границите на различните влияния въ гевгелийската говоръ и по-важните различия въ говорите на отдалените села. Гевгелийскиятъ говоръ съдържа елементи, които се преливатъ къмъ югъ и обратно. Влиянието на кукушкия говоръ се чувствува особено силно въ селата на югъ отъ Гевгели, отъ двете страни на Вардар и въ града. Но това не ни дава право да съмѣсваме гевгелийския говоръ съ кукушкия, както прави г. Д. Мирчевъ (цит. с., стр. 5). Различията сѫ повече, като се вземе подъ внимание и сходството на гевгелийския говоръ въ нѣкои по-важни пунктове съ воденския. По отношение на ударението, образуването на м. стр. причастие и др., гевгелийскиятъ говоръ сподѣля наполовина воденски, наполовина кукушки свойства. Отъ друга страна пъкъ въ него не преобладаватъ щ, жд, нито пъкъ се срѣщатъ щч, ждж. Вместо това тукъ повече се срѣщатъ к' г', които идатъ отъ централните говори въ гевгелийския и се предаватъ въ воденския и кукушкия. Щ и жд се измѣнили въ нѣкои думи и дали съвсемъ самобитни щк' и жг'. Прегласътъ на о въ е въ кукушкия говоръ не се сподѣля отъ гевгелийския. Не єгне, чѣша, чѣши, кукушени, а ягне, чаша, чаши, кукушайнѣ. Г. Мирчевъ е до-нѣкѫде правъ, като поставя гевгелийския говоръ въ обсега на кукушкия, но трѣбва да се има предвидъ, че колкото се отива по на северъ, толкозъ различията между тия два говора ставатъ все по-голѣми, а и особеностите на гевгелийския повече, което дава право на гевгелийци да казватъ, че въ Кукушъ говорятъ съвсемъ иначе: „Кълкъшлайте нѣго дѣл'тъ ут нѣшто“. Като родство съ кукушкия говоръ трѣбва да се отбележи и лабиализацията на ъ въ у, която, колкото се върви по на северъ, толкова е по-слаба, а ако се сѫди по записаното отъ г. Н. Рачевъ, съвсемъ липсва: одъм, чекъм, можъм (Смоквица) — вм. одум, чекум, можум; шетъм, кѣршъм видъм, стретъм (Серменинъ) — вм. шетум и пр. Въ това отношение ще трѣбва да доближимъ гевгелийския говоръ до воденския, гдето сѫщо тъй ъ предъ м не се лабиализува.

Като се, вземе, обаче, подъ внимание фактътъ, че и въ най-лабиализувания случай — у отъ ъ не съвпада точно съ етимологическо у и съ у отъ ж (въ нѣкои случаи), на което сѫ при-чина предходнитѣ и следходни звукове, лесно ще си обяснимъ, защо г. Н. Р. е записвалъ ъм вм. ум, въ повечето случаи, а на нѣкои мѣста и ам (прѣскам г. III. кн. 3 — 98; седам, пошетам (110) и ом — саком (112)¹, а за Гевгели и ум: дойдум, сватум, гугум (г. III. 3—99 № 1): ъм е отъ ам resp. ам, а ом е ум, което въ пѣсни се чува тѣй, понеже у е низъкъ вокалъ та мжечно се пѣе на него. Редукцията на а, о, е въ неударени срички сѫщо тѣй свързва гевгелийския говоръ съ кукушкия, но и тази редукция на северъ отслабва. Гевгелийскиятъ говоръ може да се отнесе къмъ говоритѣ съ пълна редукция, при все че, както казва Облакъ, редуциранитѣ звукове да съдържатъ въ себе си всички междинни звукове между а и ъ, е и и, о и у (*Macedonische Studien* 8, 9, 14). Бързиятъ говоръ, като причина за редукцията (Цоневъ, Сбну XVIII, 12) е фактъ въ Гевгелийско, но едва ли може да се обясни сѫществуването на редукцията само съ него. Самъ Цоневъ приз-нава „особеното влияние“ на ударението „върху чистотата на гласнитѣ“ (вж. Моравскитѣ българи, с. 19). Ударението играе важна роля и за многото съкращения, които пѣкъ иматъ връзка съ така наречения отъ г. Мирчевъ „квантитетъ“ въ кукушко-воденския говоръ, resp. гевгелийския. На тѣзи явления по-об-стойно ще се спра после.

Вземайки поводъ отъ у-то въ окончанието -ум, В. Йерини (Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Ма-иедоније, стр. 25; Неколико питања о дијалектима у јужној

¹ Ето и още примѣри отъ този родъ, които извадихъ отъ пѣсните на г. Н. Р.: бѣлъм, сакъм, мисльом, сѣм, кондисом, сом, носом, ядом, к'е ти кажа, давъм, кладом, стретом, сом, земам, испером, спрострѣм, из-сушим, пошетам, седам, саком, вляем, терам, седъм, кайдисъм, наберам, наредя (?) спия (?) прошетъм, поіъм, имъм, впрегъм, донесъм, наръчъм, немъм, одъм, земъм, осум, виъм, чинувъм, палом, ядъм, жалим, женъм, имъм, съм, женъм, сом, нѣзнат, ниможъм, чекъм, явъм, правъм, имам, чукъм, ткая (?) спия (?), давъм, менъм, одъм, земъм, обричъм, чинъм, давъм, сом, ядъм, идъм, додъм, жнием, уземъм, знайом, немам, питъм, давъм, шетъм, кършъм, видъм, стретъм, стоіъм, чинъм, кажъм, съм. Това разнообразие показва, че записвачътъ не се е старалъ точно да предаде звука, или пѣкъ, че въ пѣсните се е чувало тѣй, както той е отбелязалъ, т. с. не винаги тѣй, както въ живия говоръ.

Србији, вж. Гласник Скопског научног друштва I — стр. 5—32), следъ като изброява нѣколко думи отъ Гевгелийско (с. Мързенци) съ у вм. стб. ж, посочва на у въ ум. като на срѣбски белегъ. Той би трѣбало да знае, че въ Гевгелийско, а осо- бено въ Кукушко (Мирчевъ цит. съч. 40), всички глаголи безъ изключение образуватъ I л. ед. ч. на -ум, което не е нишо друго освенъ лабиализувано ъ отъ ѫ-о- предъ м., както е лабиализувано ъ предъ м въ осум, седум, сум. (Вж. A. Mazon, *Contes Slaves*, 14; Oblak, *Macedonische Studien*, 14; Цоневъ — Макед. прегледъ, г. I, кн. 5-б, стр. 184). При това, подобно явление мамираме по на югъ, докато на северъ липсва. По отношение на глаголното окснчание лабиализацията на ъ въ у е локализирана само въ кукушко-гевгелийския говоръ. За да търси срѣбско влияние чакъ въ Гевгелийско, Ђерић из- хожда отъ нѣколко думи, въ които се срѣща у вм. ъ за ж (Неколико главнихъ питаніа изъ етнографије старе Србије и Ма- љедоније — 95 и Неколико питаніа о дијалектима у јужној Србији — Гласник Скопског научног друштва I, стр. 5-32). Както Б. Цоневъ забелязва (Мак. прегледъ, г. I, кн. V-VI, стр. 184), не въ всички думи, отбелязани отъ Ђерића, у е отъ ж, а други отъ тѣхъ се срѣщатъ съ у и въ общобългарски; сле- дователно много малка частъ отъ тѣхъ може да се смята за срѣбско влияние и то, ако не се откриятъ други влияния, напр. отъ църковнославянски (Селищевъ по Мазонъ — *Contes Slaves* — 127 заб. 2). Б. Цоневъ (Мак. пр. I. V-VI, 184) съоб- щава, кои думи отъ посочените отъ г. Ђерићи трѣбва да се отдѣлятъ като общобългарски. Въ долната сравнителна таб- лица азъ посочвамъ, какъ се изговарятъ въпросните думи въ Гевгелийско, с. Рѣсенъ — Търновско и с. Стефанъ Караджово — Елховско, за да нѣма никакво съмнение въ общобългарския характеръ на нѣкои отъ тѣхъ:

Гевгелийско	с. Рѣсенъ	с. Ст.-Караджово
буба	буба	буба
бубрек ¹	бъбрек	бъбрек
вурк'ина	жега	жега
груб	груб	груб
угрубел	огрубял	огрубял

¹ Тѣй и въ Калоферъ.

гусли (?)¹
друсам

гусла
друсам

(цигулка)
друсам

дубе — не е съществително, а глаголъ „дубум“ казва се
на малки деца, когато прохождатъ: дуби — дуби, дубе
3. л. ед. ч.

надул се

надул се

надул се

жалудник

воденичка

удиница

кус

къс

къс

кусум

късоум

—

окусиш

кусам

кусни сн

кук'а

куща

куща

кук'ник

—

—

кук'ница

—

—

лукав

лукав

—

оружан

—

—

пијужина

паяжина

пайжина

да пукnum

да пукна

да пукнеш

пукum

пукам

—

опута (?)

—

опутя

суд (?)

съд

съд

судба

съдба

съдба

судум

съдя

съдя

труба (?)

тръба

буриа

трудна

трудна

трудна

утка

патка

гутка

амут

хамут

умот

чубрика

чубрица

чубрика

пануда

понуда²

пануда

нужда (?) — ц. сл.

нужда

нужда

струга

—

стържа

сукало

суча — (Ръсенъ)

—

Думитъ врућина, гусли, дубе, кућа (кућник, кућница) оружан, окута, суд (судба, судум), труба, утка, пануда (панудил) струга (стрга) се нуждаятъ отъ обяснения. Тъ сж 15,

¹ Една съзнателно искривена дума, която и Белић съобщава за Моравско въ сръбска форма (мн. ч.) (Вж. у Б. Цоневъ, Произходъ, име и езикъ на моравците с. 23. София 1918).

² Червенъ Брѣгъ, Плѣвенско.

а като не сътаме повторенията на производните имъ, оставатъ 10. Отъ тъхъ опута и утка съ непознати поне въ Гевгели и близките села, (Мързенци е едно отъ най-близките). Утка (Ђерић: „нека водена птица“) на руски значи патка (= стб. жтка), но въ гевгелийския говоръ е неизвестна, — тамъ се казва пъпия. Опата пъкъ напомня руското запутанъ, путать, но и да има такава дума въ Мързенци, защо отъ същия коренъ нъма друга дума? Врућина се произнася вуркана; не гусли, а гусла, ако съществува, защото отъ разпита ми и отъ материала, съ който разполагамъ, и нея не можахъ да открия. За дубе казахъ по-горе, че е отъ дуби! = стжпай! ходи! Не кућа, а кук'а, което не е все едно. И до сега си спомнямъ напраздните усилия на учителя ми въ сръбското училище въ Гевгели, Станоевић, презъ 1913—1914 г. да ни научи да правимъ разлика между г'ак, както ние произнасяхме, и ѡак, както тръбало да произнасяме тази най-употребителна въ училище дума, а също и кука — кућа. Той самъ признаваше, че ние никога нъма да се научимъ да произнасяме хубаво тъзи два звука, Ы и ѡ, защото сме били „бўгарске глáве.“ „Оружан“ намърихъ въ пъснитѣ на г. Н. Р. — с. Кованецъ М. Пр. г. III, кн. 4, стр. 93 № 16): „Твойте братя койня рўжат“, но съ по-друго значение, както се вижда отъ контекста на пъснената. Въ обикновения говоръ за оржжие се употребя турската дума пусат. „Суд“ — да, но и съд, съдум. Труба — не, а търба: „Търба търбе въ Гевгелия, турци и гърци даваджии...“ (М. Пр., г. III, кн. 4, стр. 99, № 1, с. Кованецъ). Тази пъсень се пѣе по този начинъ въ цѣлото Гевгелийско, па и другаде (вж. Панчо Михайлова, Български народни пъсни, стр. 363). Въ обикновения говоръ за „тржба“ се употребя турската дума „буриа“. Не „пануда“, а пунуда. Струга? — може би стругум? — стръгум, стръгутини, но струг. Самъ Ђерић признава също, че въ околността на Гевгели, старосл. ж въ повечето думи се е замѣнило съ в. Той признава също, че „у кукушко-воденском говору имало у место сонанта л (старословенски лъ) само у речи „бўгарин“. — „И у околии Ѓевлѣлие према моме истраживању налази се тако само у речи бугарин и у речима од исте основе. Ова неправилност и скорошна појава те речи у Македонији показује туѓе порекло“ (Неколико главних питања... стр. 55). Това мнение, изказано и отъ Андре Мазонъ (Contes Slaves — 18), а също тъй и отъ

мнозина преди него (Weigand G., Ethnographie von Makedonien — 74; Цоневъ Б., Произходъ, име и езикъ на моравците — 10; Иширковъ А., Приносъ къмъ етнографията на македонските славяни (II изд.) — 45 и 94) потвърждава факта, че македонските славяни също били наричани българи (бугари) и отъ небългари та и отъ сърби, понеже, както назва Белић, „формата бугари би могла да се роди само въ сръбски уста“ — (Романски Ст., „Al. Belitch, La Macedoine“ Мак. прегледъ, г. I, кн. IV, стр. 130). Въ този случай думата подъ тая форма е влъзла въ употреба най-късно въ 14 в., така че не е „скорошна поява“, както назва Ђерић. Що се отнася обаче за Гевгелийско, можемъ да се усъмнимъ въ „неправилността“ при образуването на тая дума, защото за гевгелийския говоръ не е много трудно отъ бългáрин или болгáрин да се получи бугарин. Тръбва да се помни, че ударението не е на у, поради което влиянието му е голъмо. Болгарин също променено по закона на гевгелийския говоръ ударение дава болгáрин, а отъ тута по необходимост, въ силата на редовно прокараната редукция на предударено о въ у — става булгáрин — форма отбелязана за с. Стояново отъ г. Мирчевъ (Бълъжки по кукушко-воденския говоръ — 27). Отъ това произношение до произнисшението бугарин е толкова близу, колкото отъ гевгелийското ябúлка до сръбското јáбука. И въ двата случая ударението играе важна роля. Въ втория случай улеснява изчезването на л, а въ първия помага за задържането му, така че и двете тези форми — бугáрин и ябúлка се различават отъ сръбските бўгáрин и јáбука. Тамъ дето ударението е по-близу до групата лъ, действува за запазване на л, а дето е по-далече — за изчезването му. Тенденцията обаче на л да изчезва или да се лабиялизува и вокализува е позната отъ примърите, които се намиратъ още въ Шапкаревия сборникъ (III. 7. 45 — сѫнце-бѫнце) а и отъ най-новата сбирка на г. Н. Рачевъ — сънце (б пъти), жъто-, а даже и въ групи ел, ла, ло, като ео ми — вм. ел' ми, соатко — вм. сладко, паога вм. полога и др. (Мак. прегледъ, III, 4, 93, 94).

Исторически е неоспоримо, че името българинъ е съществувало въ цѣла Македония до преди 14 в., когато тя била за малко завладѣна отъ сърбите. Нека се има предъ видъ при това близостта на архиепископското седалище Мъглешъ

презъ Самуилово време (Иширковъ, Приносъ, 76). Съ измѣняването на думата българин въ бўгарин се изчерпва всичкото влияние на сръбския езикъ върху мак. говори относно тая дума (вж. у Дриновъ, Приносъ, 49, заб. 1), но това влияние не се е отразило на ударението, което си е останало на втората сричка отъ края: бўгарин и бугарин не е все едно. Ако допуснемъ, че не е съществувала никакъ тази дума преди идването на сърбите, сръбското влияние остава пакъ незначително, защото донесената отъ тъхъ дума е била силно измѣнена посрѣдствомъ ударението. Къмъ всичко това нека прибавимъ казаното отъ проф. Романски по поводъ на Беличевитѣ разсѫждения за сръбския произходъ на думата бугарин, — че въ Македония се срѣщатъ нѣколко варианта (срв. Мирчевъ, Бележки, 27) на тая дума като „бъгари“ — въ североизточна Македония, сътне болгари, богари и булгари въ южна и югозападна Македония (Мак. прегледъ, г. I, кн. IV — 13). Въ пѣсните на Н. Рачевъ се срѣща „богаре“: „богаре глѣва кренѧа, турци дѣвѣйче пленѧа“, с. Милетково (Мак. прегледъ, г. III, кн. 4, стр. 100. № 3); „млади богарчета тенки пушки мият... богарски момчийна“, с. Милетково (п. т. стр. 101, № 10); „богарски моми“, с. Милетково (ib. № 11). Ако тѣзи форми сѫ записани безъ пѣсене, това значи, че и въ с. Милетково вмѣсто бугарин съществува форма богарин, която се различава отъ общогевгелийската само по това, че има о вм. у и по такъвъ начинъ се отдалечава отъ сръбското бўгарин, макаръ Милетково да е по-насеверъ отъ Гевгели. Ако ли пѣкъ е записана при пѣсене, това значи, че както въ всички други случаи, гласнитѣ, които въ живия говоръ се редуциратъ, въ пѣсните, при пѣсене, се изговарятъ пълно, безъ редукцията и богарин само въ пѣсень се изговаря богарин, а въ живия говоръ бўгарин, бугарин. Това е едно косвено доказателство за несръбския произходъ на думата бугарин. Сръбското влияние въ нѣкои македонски думи не може да се отрече, но то е по-силно въ централните македонски говори, съседни на сръбските и на смѣсените моравски, а по-слабо или никакво на югъ. Тукъ за сръбско влияние не може да се говори съ положителностъ. Вайгандъ, както вече споменахъ, много добре е опредѣлилъ, въ какво се състои сръбското влияние на югъ (Ethnographie von Makedonien, 27). За това влияние говори и А. Мазонъ (Contes Slaves, 17), който

Гевгелийскиятъ говоръ

признава, че условията, при които се явява третият рефлексъ въ мак. за ж — у, не съд твърде ясни, но същевременно допуска сръбско влияние. Това влияние не може да се отрече за Гевгелийско въ думи като кук'а, вўрк'ина (макаръ и измънени по законите на домашната фонетика), нек'ум (по-силно измънена дума посредствомъ типичното лично окончание ум), но за повечето отъ думите, които се посочватъ като думи отъ сръбски произходъ, могатъ да се намърятъ други обяснения, както вече посочихъ по-горе. Думата суд, която Їерић съобщава за с. Мързенци, Мазонъ обяснява съ административното сръбско влияние. Споредъ моите сведения въ Гевгелийско се чува повече съд, съдум, съdba. Мазонъ би подвелъ следователно тази дума подъ графата на дублетите, които поради слабото сръбско влияние едновременно съществували: гуска и гъска (*Contes Slaves*, 17). Не тръбва да се забравя обаче, че такива дублети съществували и въ старобългарски, пъкъ и до днесъ съществуватъ и въ общобългарски (вж. у Б. Цоневъ, критика на Їерића въ Мак. прегледъ, г. I, кн. 5—6, стр. 174—186). Ще си позволя да изкажа и едно свое мнение за думата суд. Не е ли по-логично да се допусне църковното влияние, за което говори Селищевъ (Мазонъ, С. Sl., 17, заб. 2), като се има предвидъ, че тази дума е слушана въ църква отъ устата на свещеника, ако не повече, то поне еднакво съ „мука, утроба, блуд, лукав, мудър“ (*ib.*) въ евангелския изразъ „страшный судъ“ и др.

Най-силниятъ, ако не единствениятъ аргументъ на сръбските учени за доближаване на македонските говори къмъ сръбските е замъната на *tj*, *dj* съ *k'*, *g'* („ . . . so ist es eigentlich allein die Erscheinung des *k'*, *g'* für ursl. *tj*, *dj* in den zentralen Mundarten“, вж. Marguliés, Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung, въ Archiv für slav. Phil. XL, s. 209). Гевгелийскиятъ говоръ пъкъ се приближава къмъ централните говори почти само съ замъната на българските щ, жд съ *k'* *g'* (Вж. Цоневъ Сбну XIX, 21).

Не е необходимо да се отрича, че *k'* и *g'* въ централните говори съд сръбско влияние, или по-точно южно-моравско (Маргулиесъ, 260). Пътътъ, по който тази звукова промънна е проникната на югъ въ македонските наречия, не е никакъ необяснимъ като се иматъ предвидъ историческиятъ обстоятелства въ Македония презъ XIV в. (вж. въ Македонски прегледъ

г. I кн. 4, стр. 97), и непосрѣдственото съседство на македонските централни говори съ моравската област. „Отъ само себе си се разбира, че постоянните връзки между стара Сърбия (презъ Дебъръ и Скопье) и централна и южна Македония сѫ спомогнали да проникнатъ и на югъ известенъ брой форми, които сѫ влѣзли въ българските говори, като се македонизирали било напълно, като кук'а, куйк'а, нек'у, или пъкъ като се редуватъ съ дублети: напр. гуска и гъска (А. Мазонъ ц. с. 17). Мазонъ има предвидъ главно дветъ сръбски свойщини въ македонските говори — у вм. стб. ж и к', г'. Докато обаче първата сръбска черта е твърде много ограничена въ мак. говори, особено въ гевгелийския, който е разделенъ отъ сръбския езикъ чрезъ пояса на централните говори, въ които рефлексът на стб. ж е а (прѣко ъ²), втората намира по-добра почва, което не може да нѣма по-дълбоки причини (Срв. Цоневъ М. пр. г. I — кн. 5—6. 186). Може да става дума за сръбско влияние само що се отнася до пренасяне на цѣли думи, но не и за присаждане на езика нови свойства, каквито той нѣма: „кук'а“ може да измѣсти „кѫща“ по много причини, но отъ „кѫща“ да стане „кук'а“ изведнажъ е невъзможно. Следователно думите съ у вм. ж, тѣзи отъ тѣхъ, които не сѫ стари дублети, сѫ привнесени отъ северъ на югъ, но звуковетъ к', г' сѫ съществували въ мак. говори и по-рано (Цоневъ — ib.; Селищевъ вж. въ Макед. прегледъ I, 4, стр. 97). Иначе трудно бихме си обяснили к' въ всички дѣепричастия, г' въ много глаголи, а и дветъ въ много съществителни, наречия и др., като се има предвидъ, че нѣкои отъ тѣзи категории по форма се различаватъ отъ сръбските: бидек'и не може да се съпоставя съ будући, когато въ южно македонските говори има форми бидејшем, бидейк'и и др. За г' частно въ гевгелийския говоръ може да се каже и това, че не винаги е г', а по нѣкога жг': нађожг'ум, пажг'ум, роѓг'ум, а не наојум, както е отбелязълъ Ђерић (Неколико главних питања, с. 35), което показва, че тукъ г' е вторично образование отъ неко д следъ ж, както неко т дава к': цвек'е, свак'а, фашк'ум, вм. цвет"е, сват"а, фашт"ум — отъ фащам. Съществуването на секундарни к', г' въ повечето български говори прави излишенъ всѣкакъвъ споръ за това, дали навсъкѫде, гдето въ македонските говори resp. въ гевгелийския има к', г', тѣ сѫ съверно влияние. Въ единъ отъ най-източните

български говори, въ село Стефанъ-Караджово, Елховско, се говори досущъ тъй к'е (вм. ще) както въ Гевгелийско: к'-ида (ще ида), гевг. к'-одум, к'и ти кажа, гевг. к'и ти кажум и пр. Къмъ всичко това нека прибавимъ и разликата въ произношението на сръбските Ь, Ј и македонските к', г', която разлика се е изтъквала толкова пъти отъ видни слависти, въ последно време и отъ Вайгандъ: „Македонските палатали к', г', съ се развили отъ т', д' чрезъ издигане на предния езиковъ гръбъ, докато въ сръбския ез. направо отъ т' — th' — ts' (с') се е развилъ единъ палаталенъ шушкавъ африкатъ (вж. Ethnographie и пр.). Обстойно звукофизиоложко описание на к', г' и Ь, Ј е направилъ Д. Матовъ (Псп. XXXIV, 451—452; срв. и Облакъ, Maced. Studien, 10; Margulies: к', g' in ihrer Artikulation dem serbischen Ь, Ј nahe stehen, о hne jedoch identisch zu sein, 202, 210). Най-после, даже да приемемъ невъзможното, че к', г' въ централните македонски говори и по на югъ въ гевгелийския и кукушкия, имать сръбски произходъ, това още нищо не говори за общия характеръ на тези говори. „Преминаването на отдѣлни изолирани звукови явления отъ една областъ въ друга, достатъчно ясно опредѣлена (ограничена), споредъ днешните езиковедски схващания не може да се признае за опредѣляща езикова или диалектна принадлежностъ“ (Margulies ib.).

Преди да дамъ една обща характеристика на гевгелийския говоръ ще отбележа констатацията на Н. Рачевъ, който е ималъ възможность да се наслуша на този говоръ, следъ като се е запозналъ съ съседните български говори: „Населението нѣма типично говоръ, тукъ се преплитатъ говорите мъгленски, кукушки, ясновучниятъ самоковски, тиквешки“ (вж. Макед. прегледъ, г. II, кн. 4, стр. 109). Може би такова впечатление прави гевгелийскиятъ говоръ на човѣкъ, който иде отвѣнъ и почва да се запознава съ него подъ прѣсните, но недостаточни спомени отъ чужди съседни говори, безъ да може да долови неговата характерност и единство, но за всѣки, който говори този говоръ, той е нѣщо по-друго и по-чуждо на близки и далечни говори. Влиянието отвѣнъ се асимилиратъ тъй, че ставатъ неотдѣлна част отъ мѣстния говоръ. При това тези влияния никога не се намиратъ въ чистъ видъ. За родството на гевгелийския говоръ съ кукушкия и воденския споменахъ вече. Мъгленскиятъ, който се намира между гевгелийския и

воденския, по своето географско положение сподѣля особеностите и на двата тѣзи говора. При това мъгленскиятъ е толкова близъкъ до гевгелийския, че спокойно може да се счита за единъ съ последния. Влиянието на тиквешкия говоръ върху гевгелийския е безспорно и се състои въ посрѣдничество между централнитѣ говори и него. За влияния отъ „ясновучния самоковски говоръ“ едва ли може да се говори, защото гевгелийскиятъ говоръ не е никакъ ясновученъ. Споредъ Цоневъ, центъръ на югоизточнитѣ македонски говори, които той нарича „смѣсени говори“, безъ особено единство помежду имъ (СБНУ XVIII, 420), е Воденъ. Гевгелийскиятъ говоръ е следователно въ периферията на тѣзи говори и граничи на северъ съ централнитѣ македонски говори. Отъ неговото географско положение се опредѣлятъ донѣкѫде и характерътъ му, донѣкѫде, защото, както въ всяка говорна областъ (особено въ планинска Македония), се образуватъ съ течение на времето и свои, домашни особености. Единството на тѣзи особености може да бѫде нарушено отъ движението на населението, отъ преселванията. За Гевгелийско, освенъ тѣзи, за които говори Рачевъ — отъ Мориовско, такива отскоро не сѫ известни, или поне азъ не можахъ да узная.

Въ тѣзи рамки ще се опитамъ да дамъ едно по-подробно описание на звуковете, формите и отчасти на синтаксиса на гевгелийския говоръ, като за центъръ вземамъ областъта, включваща селата Мачуково, Сеово, Мунъ, Кованци, Смоқвица, Пърдейци, Негорци, Стояково и Богородица заедно съ града Гевгели. Бележката на Griesebach,¹ че въ Тиквешъ се говори най-чистъ български езикъ, не е безъ значение и досежно гевгелийския говоръ. Особено близъкъ до книжовния български езикъ е езикътъ на пѣсните отъ Гевгелийско, въ които той, освободенъ отъ силната редукция, честитѣ елизии и съкращения, звучи плавно и ритмично, за което помага и почти опредѣленото му ударение.

¹ „Чухъ да твърдятъ, че най-хубавъ албански езикъ се говорѣлъ въ Елбасанъ, а пъкъ най-чистъ български въ македонската околия Тиквешъ (Ticavech), който се пресича отъ шосето отъ Скопье за Солунъ.“ (Griesebach B., Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1833; Göttingen, 1841. Вж. у Л. Милетичъ, Чужди писатели за македонските българи въ XIX, в. Макед. прегледъ г. I, кн. V—VI, стр. 214).

Условни знаци за означаване фонетичната стойност на звуковете.

ѫ означава редуцирано а, което по нѣкога достига до ъ.

ѹ — редуцирано о, близко до ъ, по нѣкога еднакво съ у.

Ҫ — редуцирано е, по изговоръ еднакво съ ъ или 'ъ.

Ӗ — редуцирано е съ срѣденъ изговоръ между и и е.

Ҭ — гутурално и, което се явява следъ к, г.

Гутурално л (!), особено въ 2 л. ед. ч. на глаголитъ, където се е образувало отъ ай—ъй.

Ӭ — широко е, което се явява следъ гутурални к, г и л (!), особено въ 3 л. ед. ч. на глаголитъ.¹ Избирамъ този знакъ, защото неговото произношение въ руския ез. се много доближава до е въ гевгелийския говоръ, тамъ където то е произлѣзло отъ а (въ III л. ед. ч.), което, преминавайки къмъ е, още не е унищожило гутуралността на предходните к, г, л (!): чекэ (чека), палэ (пала — търси), бегэ (бега). Сѫщото важи и за ҭ, съ тая разлика, че произношението му не е еднакво съ руското ы: то е едно и, което се изговаря така, че не промѣня гутуралността на предходните к, г, л (!): чéктыш, паїиш, бегиш, чéкты, беги, палы, (търсй). Аналогията и обикнатиятъ ӂ — звукъ (както и ӂ) ще повлияятъ може би за изчезването на този преходенъ гласежъ.

Ѫ означава обикновения тъменъ еровъ звукъ, рефлексъ на стб. ж, ъ и ь или на силно редуцирано а.

ѹ — рефлексъ на етимолог. у, на у отъ стб. ж и на силно редуцирано о.

ѿ — рефлексъ на етим. и както и на силно редуцирано е въ и.

Редукцията на ъ се отбелязва, както и редукцията на е, понеже въ гевгелийския говоръ ъ винаги е еднакво по гласежъ съ е, освенъ въ старитъ думи следъ затвърдѣло ц: цал, цава и др.

Съ ѿ, і се означаватъ гласни а, е, и въ отворени срички, отъ чието произношение поради редукция има още малка следа: момѫта, дётѫто, вудиницѫта и др.

Ӯ — означава зв. дж.

Ѡ означава зв. дз.

¹ Вж. стр. 76.

Знакъ ' означава омекчение на съгласни: к', г', т', д', л' и пр..

Дълъгъ изговоръ на нѣкои гласни, полученъ отъ изчезването или премѣтъ на следващи гласни, се означава съ чертица надъ гласната: гл вта (гл авта отъ по-предишно гл авата) н вта (н вта — отъ н вта resp. нивата).

Съ І се означава гутурално л, което обаче е по-близко до обикновеното българско л отколкото до полското І или руското л, напр. въ бил.

Звукове.

Редукция на гласните и нѣкои особени явления, свързани съ нея.

Важни явления въ фонетиката на гевгелийския говоръ сѫ редукцията на нѣкои неударени гласни и изчезването или премѣтъ на гласни въ следствие на редукцията и тенденциата на ударението да запази своето законно място въ думата. Както правилно отбелязва Д. Мирчевъ (Бележки по кукушководенския говоръ, стр. 8), колкото се отдалечаваме отъ двата центъра — Кукушъ и Воденъ, особено отъ Кукушъ по посока къмъ Гевгели, редукцията се чувствува по-слабо. Това може да се потвърди съ нѣколко примѣра за редукция на краесловни а, о и е въ Воденско, Мъгленъ и Гевгелийско: сѫлдѫ, дѫшлу, адноту, другу, мѣсту, кѫгу, дѣтъту (Воденъ. Сбну, III, 222), срещу: с\'алде или с\'ал, д\'ошло, адното, друго, мѣсто, н\'ого или н\'ого, д\'етто (Гевгели), силянту (Мъгленъ, Сбну, 187) срещу силянто (Гевгели). Изобщо краесловните гласни въ Гевгелийско рѣдко се редуциратъ. Влиянието на съседните говори, за което говори Мирчевъ (с. 8), е действувало повече върху цѣли категории имена и глаголи, поради което неговиятъ обсегъ е голѣмъ. Причините за ясното изговаряне на крайните гласни се криятъ повече въ това влияние по категории, отколкото въ артикулацията на незашитените звукове въ краесловието: урѫче, плит\rе, измик\'аре, с\'инъве, вулобе, стольве, гр\'адъве, н\'ожъве, м\'же, камъйне, д\'енъве, пл\'етъве, коръйне, имишъве, м\'ишъве, койне, душмайне, ц\'аръве, юргайне, п\'рте, кривете, мисуре, адете и мн. др. запазватъ ясния изговоръ на крайното е отчасти поради фенетични причини, но повече поради характеристичното окончание -е. Аналогията е изравнила повечето отъ сѫществителните отъ м. р. въ едно

окончание за множ. ч. -ове (resp. -ъве) или -е, което задържа характерната въ цѣлия български езикъ при тази форма гласна *e*, безъ да се подава тя на каквото и да е влияние, даже и на редукция, която би била законна, щомъ като следударено е (ъ, я) дава и или ъ: вадън и вадин, огин', вѣглин, мързил', кониц, месиц, десин, тесин, прѣвин, прѣстин, старци, здравиц, дѣвит, десит, дробин, болин, пѣлин, износин, пѣпъл, верин, силин. Разбира се, освенъ това обяснение неизбѣжно е и другото — чисто фонетичното, защото току що изброенитѣ следударени редукции сѫ въ затворени краесловни срички, докато въ отворенитѣ краесловни срички нѣма редукция: дѣте, боже, врѣме, конче, перце. Но че аналогията по категории има по-голѣмо влияние за да се запази ясността на крайната гласна, става явно отъ глаголнитѣ форми, гдега при едни и сѫщи звукофизиологични условия се явяватъ два различни резултата. Трето лице ед. ч. на всички глаголи въ гѣвгелийския както и въ кукушко-воденския говоръ (Мирчевъ, стр. 40) окончава на -е, а въ 2 л. ед. ч. на -иш. Наистина тукъ изравнението започва отъ 1 л. ед. ч., но фонетичнитѣ закони биха действували както върху е въ 2 л. ед. ч. (напр. въ плѣтеш — плѣтиш, вѣкнеш — вѣкниш) така и въ 3 л. ед. ч. (плѣте — плѣтиш, вѣкне — вѣкни), но както споредъ носиш се образували плѣтиш, вѣкниш, дори купувиш, сакыш, знайш, имиш вместо купуваш, сакаш, знаеш, имаш, така и споредъ плѣте, вѣкне, становали носе, купуве, сакэ, знаэ, вместо носи, купува, сака, знае. Въ сакэ, гдето *k* е още гутурално, а *e* — широко, още се чувствува *a*, както се чувствува въ чѣкты отъ чѣкай прѣко чѣкъй, тъй че аналогията въ съдружие съ фонетичнитѣ закони е произвела такива промѣни въ различнитѣ категории, въ които трудно може да се опредѣли, до кѫде се простира действието на единия факторъ и докѫде на другия. Въ чѣкты отъ чѣкай прѣко чѣкъй може да се допусне фонетична закономѣрност, редукция на следударено *a* въ затворена сричка, но не може сѫщото да се каже за 3. л. ед. ч. отъ сѫщия глаголъ чекэ (или сакэ), гдето *e* се е получило по аналогия, защото ако бѣше то следствие на редукция, би се обѣрнало въ ъ, както имаме въ Воденско въ 2. л. сакъш вм. сакаш.

Сѫщите разсѫждения важатъ и за краесловно -а или -о. Краесловно -а се редуцира въ крайно рѣдки случаи, като изключимъ положението му предъ енклитики, гдега по отноше-

ние на ударението съ право може да се смята, че влиза въ предударена сричка на една дума. Напр. да йум, да яде, на тоя, да бéгме, или пъкъ: майка му, сестръ му, татку му. Краесловно а въ повечето случаи запазва ясния си гласежъ вследствие на влияние, дошло отъ съседнитѣ говори, но пакъ по категории, защото всѣко а, предъ или следударено, се редуцира въ различни степени, въ зависимост отъ предходнитѣ и следходнитѣ звукове, а също тъй и въ зависимост отъ разстоянието между него и ударението. Всички фэрми отъ ж, родъ, окончаващи на а, запазватъ ясния гласежъ на този вокалъ почти винаги, когато той остава откритъ въ края на думата, макаръ и неударенъ: жёна, мόма, гъска, майка, била, фтóра, тáа, вáа, бна, рéкла и др. За съвсемъ ясния изговоръ на това крайно а не можемъ да бждемъ обаче твърде положителни, като се има предъ видъ, че гевгелийскиятъ говоръ, изцѣло взето, спада къмъ говорите съ силна редукция. Същото важи и за члена въ ж. р. та, който, когато думата е членувана, заема краесловно мѣсто, а суфиксното а, понеже остава вжтре въ думата, се редуцира по-силно или по-слабо, въ зависимост отъ по-горе споменатитѣ условия, а понѣкога и съвсемъ изчезва. Напр. майка, сестра, членувани гласятъ майката, сестрата, но отъ пўвёл'а, мόма — пувёл'та, мόмта. Същото влияние както членътъ вършатъ и разнитѣ енклитики следъ думата, понеже и въ тоя случай крайното а престава да бжде крайно, а влиза въ срѣдата на новообразуваната акцентна група, напр. майкъ му, сестръ му, майкъ ми, сестръ ми.

За редукцията на о, също тъй не може да се отрече влиянието на говори безъ редукция — по категории, защото всѣко некраесловно о, а често пхти и краесловно (въ малки и голѣми енклитики или въ думи предъ енклитики) се редуцира и то понѣкога твърде силно, като доближава произношението на чисто у. Въ думи като дур (вм. дор-дорй), куту (вм. кото) и др., гдето въ първия случай у-то е отъ ударено о, а въ втория — отъ а неударено, трбва да се потърсятъ чисто фонетични обяснения, както напр. въ дилéко отъ далéко прѣко дълéко, срав. „от дълéко сом.“ „Зашо сме от дълéко ние“ (Н. Р., Мак. прегл. г. III, кн. 2, стр. 33). Също тъй отъ къту (кату) по регресивна асимилация може да се получи куту; отъ дорй правилно се е получило дурй, а следъ съкращението на и — дур (дур' ду вѣчърта). Къмъ из-

ключенията отъ общото правило за пълненъ изговоръ на краесловно о спада и наречието дόлу, уздóлу, което се изговаря дóло, уздóло, макаръ тукъ о да не е органическо. Членът за м. р. ед. ч. -от се подчинява на общото явление — редукция на всъко следударено некраесловно о и се снишава редовно до у: кóйнут, чувéкут, пътут и др.

Сръщатъ се форми като кóга, вмѣсто кóга или кóа, и кў вм. кой („кўга кинисáле...“ „кў знá“), които тъй сжъцо сж изключения отъ правилото, че само неударено срѣднесловноили начално о става у или ө. За изчезването на силно редуцирани а, о, е, и, както и за сливането на останалите звукове следъ тѣхното изчезване, а сжъцо тъй и за изпуштане на цѣли срички въ сжъствителни и глаголи могатъ да се наведатъ много примѣри, безъ да могатъ обаче да се класифициратъ и безъ да могатъ се посочи причинитъ на тѣзи явления. Съ положителностъ може да се каже само това, че началенъ тласъкъ е дала пакъ редукцията на неударенитъ гласни. Нѣкои примѣри е далъ още Д. Матовъ (СбНУ III, 222 и 223 заб. 5 и 6), сжъцо Д. Мирчевъ (Бележки по кукушко-воденския говоръ, 8, 9). Това значи, че ако нѣмаше редукция, нѣмаше да има изчезване на гласни, но и редукцията и изчезването имать по-дълбоки причини въ ударението, което се стреми да запази определено място. Това може да се докаже съ много примѣри: членната форма отъ дёте би трѣбвало да гласи дётето, но понеже ударението остава на третата сричка отъ края, се образува форма дёт'то, то по такъвъ начинъ се запазва и ударението на втората сричка отъ края. Други примѣри: вулбóве-волбóто, рáло-рálто, ръка-ръкта, мóре-мóрто, кóръб-кóрбут, пулвýна-пулвýнта, л'úг'e-л'úйтo, църýца-църýцта, врáта-врátта, нóзи-нóйтe (тукъ е станало едновременно премѣтане на и и съкращение, както и въ лóзе-лойз(е)то, кóзи-кóйтe и др.), двўйца-двўйцта, очи-очте, бунíште-бунíштто, пérце-péрцто, силáйне-силáйнто, мóма-мómта, бугáре-бугáрто сърце-сърцто, сила-силта, мък'и-мък'te, кўк'a-кўk'ta. Стремежътъ на ударението, както се вижда отъ горнитъ примѣри, не е само да се запази върху втората сричка отъ края, а и върху коренната сричка. Въ противенъ случай то щѣше да се мѣсти напредъ. Това може да се види отъ примѣри съ повече отъ две срички: свáтьве-свáтьвто, снóпъве-снóпъвто, учйтъл-учйтълют, карáянъва-карáянъвта вм. карá-яновата. Гореказа-

ното се отнася и за глаголитѣ, които въ разните времена мѣнятъ броя на сричките си: отъ има м. несв. гласи имаше вм. имаше, чекум-чекаште, претум-претште и т. н. Вследствие на тѣзи съкращения почти всѣко д въ следударена сричка и междугласна изчезва: глѣат вм. глѣдат, биш, вм. бдиш, глѣйш вм. глѣдиш, сеиш вм. седиш, дѣуто вм. дѣдото, лоито вм. ло-дото. Сѫщото се отнася и за ж и з; флѣйш вм. флѣзиш, мбийш вм. мбожиш; г не изчезва: бѣгум, бѣгиш, бѣгз, бѣги, бѣгат.

Тѣзи промѣни обаче не сѫ редовно прокарани, защото покрай глѣъм се чува и глѣдум, покрай бъм (въ: к'-бъм) и бдум, а винаги: бде, к'бде. Колкото повече се впуша човѣкъ въ изследването на тѣзи особени промѣни на гевгелийския говоръ, толкова повече се убеждава, че е трудно да се опредѣлятъ причините имъ — толкова сложни сѫ тѣзи звукови промѣни, които сѫ ставали и продължаватъ да ставатъ въ думите отъ всички категории отъ всѣкакъвъ строежъ вследствие на единъ общъ стремежъ къмъ съкращения и економисване на звукове. Навѣрно въ основата лежи бѣрзата ариткулация, която пъкъ е следствие отъ общия навикъ, или може би отъ физиологична и психологична потребност да се говори бѣрже. Нашата задача би се състояла въ това, да откриемъ нѣкаква закономѣрност при тѣзи нагледни съкращения и изпушчания, но и това не се постига лесно, защото различни първопричини сѫ се измѣсили до такава степень, че е трудно да се отдѣли вече това, което е плодъ на влияние на ударението отъ това, което е следствие на редукция, метатеза, антиципация и др.. Има думи, въ които могатъ да се откриятъ всички тѣзи причини. Напр. въ к'-бъм имаме най-напредъ съкращение на е въ ке, или контракция съ о=кео=к'о, следъ това едновременно съкращаване на и въ й и изчезване на д: к'одиме-к'бдиме-к'бъмем или к'одиме-к'бдиме-к'бъмем? Кое е станало по-рано, като имаме предвидъ, че форма к'бдиме и до сега сѫществува наредъ съ к'бъмем?

Най-обикновено е обаче изпушчането на основната гласна предъ члена за трите рода и въ мн. число въ сѫществителните имена, въ прилагателните и въ глаголите предъ личните окончания въ мн. ч. сег. време и м. несв. врем. ед. ч. Съкращения ставатъ и въ други случаи: напр. 2 л. ед. ч. повел. наклонение, когато следъ думата следва друга дума, оби-

кновено мъстоимение: зéм' мо а (зéми му я), нóс' му а (нóси му я), чéк' да ти кажум, вýкн аа (контракция м-о-=aa) и др.; въ прилагателни: рáстур'на, измбр'на, утéп'на; въ м. св. вр.: дун'сé вм. донесé; това последното може да се обясни съ стремежа на ударението да запази обикновеното си мъсто въ м. св. вр. — на края. Въ тъсна връзка съ това се намира и така наричаниятъ „квантитетъ“ въ кукушко-воденския (следователно и въ гевгелийския) говоръ. „Остатъците отъ едновремешния квантитетъ“, за които говори Д. Мирчевъ въ студията си върху кукушко-воденския говоръ (с. 7), до единъ могатъ да се обяснятъ като ново явление съ изчезването или премътането на гласни и съгласни въ сръдословието. Така за гевгелийския говоръ нъма никакво съмнение, че това е една лъжлива, или по-точно нова дължина на гласните. Изчезването на гласни въ края на думите не е съпроводено съ никакви промъни въ сръдословието върху предходните звукове. Така: ман' съ (мáни се), дéк' (дéка), дúр' (дури), тук' (туку), къд' (кéде), ним' (нимой), нáправ' го, стрéт' го и др. сж просто съкратени думи поради бързо изговаряне. Но когато изпушкането става въ сръдословието, то разстройва цѣлата дума и предизвиква промъни. Въ сръдословието не може да се изпусне звукъ така лесно, както въ краесловието. Когато се опитаме да изолираме артикуляцията на нѣкой звукъ въ сръдословието, ние се затрудняваме, защото тази артикулация е органически свързана съ артикулациите на другите съседни звукове въ думата. Затова при бързане изговорътъ на нѣкая дума може да се лиши и отъ цѣлия звукъ, стига това да е удобно за артикулирането на цѣлия звуковъ комплексъ — думата. Въ случай, че въпросниятъ звукъ, за изчезването или слабото артикулиране на който е даденъ починъ отъ редукцията, ударението или друга нѣкая причина (склонност къмъ антиципиране, контракция съ съседна гласна, метатеза, асимилация и др.), не може съвсемъ да изчезне отъ думата, тогава той оставя следа върху нѣкой другъ звукъ и по такъвъ начинъ промъня артикуляцията на цѣлата дума. Понеже, както казахме, трудно бихме си обяснили всъки случай отъ съкращение поотдѣлно, азъ се задоволявамъ съ тъзи общи разсъждения върху силно измѣненитъ думи — звукови комплекси—вследствие на изпушкане или размѣстване на

звукове вътре въ думата. Само по такъвъ начинъ можемъ да си обяснимъ многото случаи на дължина въ думи, които въ българския езикъ обикновено иматъ пъленъ изговоръ. Тази дължина, разбира се, е сродна по своя произходъ съ стария квантитетъ, защото и тамъ и тукъ изчезването на гласни и срички е довело до удължаване на останалите, обаче тя е съвсемъ нова, което се вижда отъ анализа, който всъки може да направи. Ще си послужа първо съ примърите на Мирчевъ отъ кукушкия говоръ, а после ще посоча примъри и отъ гевгелийския.

„Въ кукушкия говоръ, казва Д. Мирчевъ (с. 7), срещнахъ дълго произношение на *a* въ израза: „што *к'и* въ питум, *к'и* ми *каажите* ли?“ Въ Гевгелийско тази фраза би се произнесла тъй: „што *к'и* въ питум *к'и* ми *кайжте*?“ Явно е отъ този паралелъ, че антиципацията на *u* е дала поводъ да се мисли, че *a* има своя дължина. Същото е и съ другите примъри (пакъ на стр. 7): ло^зи^{то}, ко^зи^{те}, ко^жи^{та}, въ ксито г. М. съзира тенденция на *u* да се съкрати и преметне, а въ каажите не отбелязва това. Въ същностъ въ всички примъри *u* се съкратява и премъта, като заеме позиция следъ предходната гласна и по такъвъ начинъ дава видъ като че ли тя сама е дълга. Въ ко^жи^{та} — *u* стои на мястото на редуцирано (и то силно) *a*, ко^жата, но то има свойството да се преметне предъ ж, защото бързата артикуляция изисква това и по такъвъ начинъ би тръбвало да се получи не ко^жи^{та}, а ко^жата, както се и произнася въ Гевгелийско, ко^жъжта отъ ко^жжта (ко^жата). Мн. ч. ко^жите — съвсемъ правилно се развило отъ ко^жите пръко ко^жите. Въ такъвъ случай необясними оставатъ ударенията на второто о въ думите: ло^зи^{то}, ко^жи^{та}, ко^зи^{те} у Мирчевъ. Всичко това се потвърждава отъ примърите, които азъ избрахъ изъ своите материали. Нѣкои отъ тѣзи примъри могатъ да се обяснятъ съ най-простото явление — контракция на две гласни, други — чрезъ премътане предъ съгласната и сливане съ предходната гласна, вследствие на което тя се удължава, трети само чрезъ изчезването на нѣкои гласни, вследствие на което поради на-трупване на съгласни артикуляцията на предходната гласна се забавя и съ това произвежда впечатление на дължина, четвърти поради изчезване на междугласни следударени съгласни, какъвто е случаятъ съ д, ж, з и др., и по такъвъ

начинъ пакъ става сливане на две съседни вече гласни или най-малко засилване на предходната отъ следходната гласна. Напримеръ: Мравта — отъ мрâвъта, мрâвата, при бързъ изговоръ непълниятъ вокалъ а се измѣта и съ това удвоjava а-то въ първата ударена сричка = мрâvъта, мрâвата. За това измѣтане способствува и съгласната в (устна), която се артикулира при почти затворени уста и при крайно измѣнена позиция на говорните органи, когато артикуляцията на гласната а преди нея и следъ нея е една и сѫща та съзна нието за това кара устата да свърши работата си наведнъжъ, да артикулира дветъ а-та съ едно отваряне, а в-то да остави за по-после, когато ще тръбва да се артикулира и близкиятъ по място на артикуляцията денталъ т. Въ кўк'та имаме само изчезване на а (кўк'ата), защото у и а сѫ далечни гласни та сливането имъ въ единъ е невъзможно. По сѫщия начинъ могатъ да се обяснятъ рѣбта, глѣвта, бѣбта, рѣбто отъ рѣбето, вулѣвто гълѣбто, рѣбта, рѣбте отъ рѣбите, куфчѣйзте отъ куф чѣзите, лѣвта отъ лѣвъта, другът отъ другото, мойш отъ можеш, мѣрто отъ мѣрсто; дойш отъ да дойш, к'ом отъ к'и бѣдъм и др. Вследствие на обикновена контракция: удана удаата следъ образуване на зѣва; вѣкнѣ=вѣкни(я). И тукъ, разбира се аналогията е изиграла своята роля: устѣаве отъ останавя, прѣдѣаве отъ прѣдѣаве, нѣпрѣвѣт отъ напрѣвѣт, покрай пузнѣаве отъ познаѣва и др.

Примѣрите на Мирчевъ отъ кукушкия говоръ въ гевгелийския се чуватъ: лойзето, кѣажга, кѣизта и съ това напълно потвърждаватъ всичко казано до тукъ. Г. Мирчевъ правилно обяснява формата лўото отъ лўдото, но това обяснение важи за всички аналогични случаи. Въ Гевгелийско още се чувствува у въ ненапълно асимилирания вокалъ о следъ у: лўото, а не лўото, та нѣма защо да се търси дѣлъго у. Въ думата дѣдото, която въ Гевгелийско се чува нѣкакъ си срѣдно между деѫто (съ консонантно у) и дѣѿто, имаме аналогиченъ случай.

Такива сѫ и примѣрите отъ Воденско (с. 7) съ „дѣлго“ и: сѣйн, пустийна, имѣйна, вримѣйна, кучийна, въ които нѣма дѣлъго и, а вследствие на антиципацията на й предходното и получава по-трайна стойност. Тази антиципация е много обикновена въ гевгелийския говоръ: кѣйн вм. конь, на сойне вм. на съне, ѡдѣйне, вм. ядене, и т. н. и т. н. И въ тѣзи примѣри

има привидна дължина. Стойността на първото *е* въ јъдене и јадене не е все една. Също тъй и въ койн и сойне *о* е малко по-дълго, по-трайно отъ обикновеното. Тукъ има влияние и ударението.

За квантитета въ с. Божарско (с. 7), въ думи като дáаде, мéече, дунéеса, може би има данни да се смѣта, че е старъ, но тъзи случаи тръбва строго да се различаватъ отъ нашите. Ако не се взематъ предвидъ тъзи обяснения върху изпушането на следударени гласни въ отворени срички, премѣтането на нѣкои отъ тѣхъ и изчезването на съгласни като д, в, ж, з и др., биха се открили много „следи отъ квантитетъ.“ Изпушането на гласни въ отворени срички не е чуждо и на други български говори, срв. сёл'то (Милетичъ, Die Rodopemountain, Ropkata, точка 5—9.), по сѫщия начинъ, по който и въ Гевгелийско се съкращава тая дума: сёл'то, на сёл'то, ут сел'то, срѣд сел'то . . . „ув сёл'то не гу пृщът, он пйтѣ за попъвта кўка.“

По-подробно редукцията на а, о, е, може да се проследи по примери, взети отъ събрания отъ мене материалъ и, за допълване само, отъ пъснитѣ, събрани отъ Н. Рачевъ.

Общо взето, ударени а, о, е не се редуциратъ. Редукцията е въ тѣсна връзка съ ударението, поради което при всички случаи на редукцията а, о, е тръбва да се държи симѣтка за мястото на съответната гласна по отношение на ударението. А тъй като ударението често пакти образува нови групи, които, формално разглеждани, нѣматъ нищо общо съ синтактичните, можемъ всички редуцирани гласни да раздѣлимъ на предударени и следударени, независимо отъ това, дали се намиратъ тѣ въ една дума, въ две, или въ повече. Тъй че акцентните групи, които се промѣнятъ единствено подъ натиска на ритъма на речта, ще ни служатъ за рамки, въ които ще изследваме редукцията на гласните. Освенъ това положението на редуцираната гласна въ отдѣлните думи — въ началото, въ срѣдата или въ края, и въ отворена или затворена сричка се намира тя, играе сѫщо тъй важна роля за степенъта на редукцията.

а обикновено се редуцира въ ъ, обаче, както казахъ вече, въ зависимост отъ положението; тази редукция е по-слаба или по-силна, а най-слаба е въ началото на думата: ёко, ялия, адѣт, акъл,айдут, азър, аскер, армасат, аирлия,

алáл, но əднá, ѡдé, əмá, ѡдéк'и, ѡръм и ѡаръм. Редукцията на начално *a* също тъй зависи отъ разстоянието между него и ударението и отъ изговора на следващите гласни. Колкото по-далече е ударението, толкова по-силна е редукцията. Ето защо въ енклитики като əмá, əднá имаме редукция, а въ думи съ свое ударение като акъл, айдúт, — нъма. (Това, че думите съ само турски, нъма никакво значение, защото звуковете съ общи, а редукцията се отнася до тъхъ). Начално *a* запазва пълния си изговоръ и вследствие на действието отъ предходни и следходни гласни: аднá, армáсат; и обратно начално *a* се редуцира подъ влияние на регресивна асимилация: ѡдé, ѡръм, както въ идинák *e* се асимилира въ *ii*. Тъзи малки примери могатъ да послужатъ като една насока за физиологичните предпоставки, отъ които тръбва да изхождаме, когато искаме да си обяснимъ нередуцирания или редуциранъ изговоръ на начално *a*. Като проследимъ понататъкъ положението на предударено *a* въ сръдословието на думата, навлизаме вече въ същинската редукция на тази гласна, която тукъ вече се намира подъ двойното влияние на безакцентенъ изговоръ и влияние отъ съгласни или гласни, които я заграждатъ. Въ „тáká“ първото *a*, освенъ че е неударено и съ това губи отъ звуковата си стойност, то не е свободно и отъ влиянието на зъбната съгласна *t*, която подготвя условия за затворенъ изговоръ на *a*. Редукцията въ предударени срички все пакъ не е много силна, защото въ тъзи случаи *a* се намира въ струята, която се издига къмъ ударението: пла-káла, фътила, зъстънала, зъд нýх, да й фтáсе, да вíдът. И тукъ разстоянието между редуцираната гласна и ударението има значение. Най-силна е редукцията на *a* въ следударени отворени, а следъ туй въ затворени срички: тóрбата, на-правът, фléвът. Въ отворени срички основното *a* предъ членъ се редуцира до толкова силно, че едва се чува: мóm'ta, нýv'ta, пáшта (páшата). Краесловно *a* въ повечето случаи не се редуцира, но тамъ, където то е въ акцентна единица, подчинява се на законите за сръдословно *a*: сестръ му, майкъ й (дори mайк'и — следъ контракция). Въ удаата и др. подобни имаме прогресивно уподобяване, което пръчи на редукцията. Въ нъзъди и съл-сълде нъма редукция подъ ударение, а контаминация отъ формите нáзъд (názəd) и нъзáди (názádi).

и отъ сáлде — сáл и сáлде — съдé (т.).¹ Запазването на *a* непромънено въ голъмо количество краесловия се дължи отчасти на фонетични причини, но сигурно най-вече, както казахъ, и на влияние отъ говори безъ редукция — по категории. Така: жéна, дéца, кучийна, бýла, пýрва, цървéна, имáла, жéнта, дéцта, кучийнта и др.

Сличаиitъ, въ които вмѣсто *a* стои *и*, не могатъ да се объяснятъ само съ редукция, защото изобщо *a* не се редуцира въ *i*. Като се има предвидъ, че тази замѣна е станала почти изключително само въ известни граматични категории, лесно ще се съгласимъ, че главенъ факторъ тукъ е аналогията. Тъй въ 2 м. стр. причастие много форми вмѣсто на *-ain*, окончаватъ на *-ин*. Въ това отношение въ гевгелийския говоръ владѣятъ размѣсени форми отъ кукушкия и воденския говоръ, а често и едновременно: вързан, но и вързън, вапцан, но и вапцин, смотано, но и смотин, пишно, но и пишано (Д. Мирчевъ, Бележки, с. 3). Тукъ сж действували на редукцията и аналогията, защото неударено *a* се измѣнява въ *ъ*, а последниятъ самъ по себе си съвпада съ неударено *e*, редуцирано въ *ъ*: ранън (Мак. пр. г. III. кн. 4, с. 101, Милетково), или пъкъ минава въ *i* — пакъ отъ *e*: забраvin, носин, утворин, разлóтина, задúшна (но и носéн, пръпраvin или праvén). Не може също тъй да се говори за редукция на *a* въ *i* направо въ глаголнитъ форми за 2. л. ед. ч. сег. време: купувиш вм. купуваш, нéмиш, ймиш вм. нéмаш, ймаш и др. Гдето аналогията е изравнила всички окончания — аш, еш и иш въ едно окончание иш. Форми като вадъш (Макед. прегл. III. 3. 100), бъркъш (105) и мн. др., за които ще стане дума въ морфологията, подсещатъ за прехода отъ *a* къмъ *i*. Въ всѣки случай, замѣната *a*—и не е редукция, както не е редукция замѣната *a*—е или *ai*—и въ 3. л. ед. ч. (чека, купува, помога) и въ повел. наклонение ед. ч. 2. л. (чекы и пр.), а аналогия. Наречието тог'и, тогиска въ Гевгелийско, както и туг'йнта въ Мъгленско (Мирчевъ,

¹ Госп. Рачевъ, следъ като е записалъ два пъти дâл (дали) — Конско (М. пр. III. 4. 98), записалъ е и дъл' — „дъл'mи Яно ти не знаеш” — с. Сermенинъ (М. Пр. Iб. 100), отъ което би можело да се заключи, че и ударено *a* се редуцира въ *ъ*. Формитъ дал' (дали) обаче и дил' (дил'mи — турска дума) не сж едно и също: дъл'mи ё по-право дъл'mи отъ дил'mи (тур. д.), което значи — щомъ, щомъ като.

16) могатъ да бждатъ отъ тогай, форма съществуваща въ западнитѣ мак. говори, както отъ бѣгай се е получило бѣгы, па дори и бег'и. Причина за по-лесното контрахиране на *ай* въ *и* е обикнатото меко г' въ Гевгелийско.

Въ имперф. 1. л, ед. ч. също тъй имамъ единъ рефлексъ за *a* и *é* (*e*): бѣх (ударено), но бъх (неударено), прѣвъх, ѡдъх, вѣкъх, купувъх, прудавъх и др. Тукъ изглежда, че аналогията и редукцията иматъ еднакво участие въ промѣната, защото и редуцирано *é* (*e*) минава въ *ъ*, и редуцирано *a* — пакъ въ *ъ*. Същото важи и за 1. и 2. л. мн. ч. Въ 3. л. мн. ч. общиятъ за дветѣ категории звукъ *ъ* се асимилира въ *a* споредъ крайното *-a*: вѣкаа, пѣя, нѣсаа.

Начално неударено *e*, първоначално или секундарно (отъ *í*), въ повечето случаи се редуцира като всѣко предударено *e*: илѣн, иргѣн, ютѣрва, идѣн, идинак, илѣйте, житвѣрки, а въ нѣкои случаи етим. *e* остава нередуцирано: едни, едно, еми (отъ ами?), еднѣш, които случаи не сѫ обаче твърде стабилни, за да се извлича отъ тѣхъ правило. И тукъ ударението играе важна роля. Когато нѣкоя малка дума съ начално *e* не е енклитика, това *e* се произнася подъ ударение или подъ полуударение, което прѣчи на редукцията. Това полуударение е заблудило нѣкои отъ записвачите, та сѫ отбелязвали ударение и тамъ, където сами отбелязватъ редукция на *e*. У Рачевъ четемъ: „имѣло єдно врѣме, іедин тек човѣк“, за което и по-рано споменахъ. Така произнесена, тази фраза получава много изопаченъ видъ за устата на смоквичанина, пѣкъ тя е неудобна изобщо. Ако я скандираме споредъ ударенията на Рачевъ, ще се получи: „имѣло | іедно | врѣме | іедин | тек човѣк (или—. . . іедин тек | човѣк |“ Особено последната група е немислима съ своето логическо ударение. Съвсемъ друго се получава когато отбележимъ напр. същата фраза тъй: „имѣло | іедно врѣме | іединъ тѣк човѣк |.“ Ако поставимъ и полуакцента, ще се получи: имѣло | іеднѣ врѣме | іединъ тѣк човѣк. | Въ гевгелийския говоръ, освенъ може би въ най-севернитѣ и северозападни села (но не и въ Смоквица) іедин, іедно сѫ недопустими. Въ него зѣвътъ е обикнато явление, поради което отъ същите форми сѫ се образували и адѣн, аднѣ, аднѣ, досущъ тъй както въ Ропката (Милетичъ, Rodo-repmundarten, Ropkata). Тъй че і въ іедна, поставено отъ Рачевъ, навѣрно за отбелязване йотацията, не е въ същ-

ность *i*, а *u*, което се чува въ началото на неударено *e*. Това е въ иднак и нъкои други думи, поради регресивна асимилация, се произнася съвсемъ като и. Горната фраза би тръбвало, следователно, да се отбележи съ всички знаци за редукция и ударение тъй: има́ло ёдно врёме ёдин тéк чуви́к.

Двета различни рефлекса на неударено *e*, *и* и *ю* или *ъ* се сръщатъ както въ предударени, тъй и въ следударени (сръдословни) срички (За тъ вм. е вж. Мирчевъ, Белъжки, с. 12). Рефлексът *ю* преобладава въ всички представки отъ про, пре и при, които също се съмъсили въ една — пръ. Тъй че покрай пре, и при има и пръ (понѣкога и пър): пръка́жъум, пръко́съум, пръстáнъум, пръка́зия, пръшетум, пръдо́шле, пръгърнъве, пръку́пъум, пръмёна, но: пристбл. Отбелязанитъ въ пъснитъ на Н. Р. прику́пе, пристéгном и др. отдавамъ на неточно записване. Предударено сръдословно е (= ё, ю, я) въ повечето случаи се редуцира въ *и*: зилéн, пичéно, нивéста, сидéйне, пусидéл, лигнáл, пулигнáла, угрιя́ла, питóк, вил'ál, Вилика, динéска, шикér, вичéра, ричé, нимáл, пичáлба, тимни́ца, лита́йте, пилин, үилéзо, никўй (нѣкой), дивбóйка, но и дъвбóйка, ки вм. ке. По-рѣдко се сръща ъ вмѣсто предударено е (освенъ въ представката пръ): свъкърва, пръмёна, нъмόжум, бръ (брé!) дéца! мъстъгárка? (у Мирчевъ вастегарка, Рачевъ востъгар), пръмътár, дъвбóка, дъвер (ударено!), діньнéска (Рачевъ) пръку и др. Тукъ тръбва да се отнесатъ и мъ тъ съ отъ ма, та, са, които обикновено се употребятъ енклитично и то предударено: кí мъ зéмиш, кí тъ армáсме, кí съ зéмът, съ зимáа. По нѣкога вследствие на асимилация, но не безъ участие и на аналогията, и дателнитъ форми ми, си, ти се чуватъ мъ, съ, тъ: кí мъ а даат (ще ми я дадат), кí тъ а кáжум, кí са а зéмум. Нъ и въ вмѣсто нты, въ, вин. п. мн. ч.: навѣрно пакъ подъ влиянието на тъзи форми съ запазили произношението на ты. Сръщать се изговори *ve* и *me*: натъмá ве! нътъмá те! Едната отъ тѣхъ може би е останъкъ отъ двойствено число, но другата е необяснима; те, както и не, ве, ме, се, отъ ти (дат), нты, въ, ми, си — се чуватъ въ случаи предъ *e*, вследствие на асимилация: шо ме й? вм. шо ми е; шо те й нъ тéбе? и т. н.

Следударено *ю* въ повече случаи минава въ *ю*, но и тукъ *и* преобладава, и то, както вече споменахъ, ъ се сръща повече на северъ отъ Гевгели. Това може да се про-

следи по пъсните, събрани отъ Рачевъ, въ които се сръща даже
'ш вм. иш за 2 л. ед. ч. сег. вр.: и да вид'ш, бре лудо
младо, и да вид'ш, ти файдъ нёмиш" (Милетково М. Пр.
III, 3—100), гдето се произнася въ същото време нёмиш вм.
нёмаш, тъй че това вид'ш не е аналогия споредъ нѣкаква ре-
дукция аш-ъш, а споредъ ' отъ е-и: "огинь да на вѣліш,
боринь да запаліш, койние да на сламеш" (Милетково,
III, 4—89). Формата на сламеш, както и пытеш (Петрово, III,
4—106) вм. пыташ или пытиш, подсказва за съществуването и
на други форми на -ъш, защото сигурно това *е* въ *еш* не се
произнася така, както е отбелязано отъ Рачевъ, а редуцирано,
понеже е неударено срѣдословно. Къмъ същите мисли ни на-
веждатъ и други примери изъ пъсните на Рачевъ: дадеш
вм. дадъш, дадиш или дайш (Мировци с. 109), както въ
Милетково ойш отъ одиш, но и земеш (с. 92). Въ Койнско,
Кованци и Сermенинъ редовно: стойш, чекаш, знаеш
(вм. знайш), нёмиш (95), видиш (95), кье разбудиш (96),
чуйш, пыташ, пытиш, кажиш, бериш (98), което показва не
липса на редукция (е-ъ) въ второличното глаголно окон-
чание еш, а липса на точност въ отбелязването на тая ре-
дукция, която е еднаква и за аш и за еш, както се вижда и
отъ това, че и дветъ тѣзи форми, улеснени отъ тази редукция,
въ много други глаголи, особено по на югъ, се повели по *иши*
— имиш, немиш, питиш, знайш бериш и др..

И тъй: ядеш (III, 3—105) пытеш (106), наидеш (107),
дадеш (109), разкајкеш (112), насламеш (4, 89), запеиеш
(4, 92) съ право можемъ да съмѣтаме като редуцирани въ 'ъ
е-та въ окончанието еш и тогава тѣ ще се доближатъ до
формите, които се намиратъ въ същите пъсни: видъш (III,
3, 100), бъркъш (105), прилъгъш (III, 4, 89), приличъш, на вѣ-
ліш, запаліш (90), засвиръш (92) и др., които макаръ и
произлѣзли отъ *a*, стоятъ близу до рефлекса на неударено
е, който може да бѫде *и*, може да бѫде *и*.

Следударено *е* въ малко думи дава *и*: бръл, пѣпъл, вѣ-
чър, кисъл, ангъл, утишъл, кърън, прѣстън, и то, както се
вижда отъ приведените примери, не безъ влияние на анало-
гията отъ групите ъл, ър. Също тъй: камън, сирънце, както и
корън, прѣстън, не безъ значение на групата ън, (ен). У Ра-
чевъ: рѣнън, венъц, танъц — Милетково (III, 4, 101 и III, 2, 109).

Краесловно е запазза своя гласежъ по сѫщите причини, по които и *a* и *o* защото следъ него нъма звукове, които да му въздействуватъ, а още и за това, защото като окончание, характерно за цѣли категории на речъта, се произнася непромънено: дёте, бόже (зв.), нóхче, врéме, пýле, кóйне, л'úг'e, трýйне, мъже, синъве, вулóве, сърбе, бугáре, жéнте, мómте, кúк'te, чáште, чéшмите, нíвте, удáйте и др., имáле, зимáле, глидáле, бráле, плитéйте, литáйте цунсéйте, пущéйте; прáве, чине, нóсе, плéте, дáве, купóве, гдето даже *a* и *u* се изравнили съ *e* отъ другите глаголи; въ наречията: мóшне, góре, вик'e (вече), ище, óще и др.

Записаното отъ Рачевъ кóге (кóге бýше цár по зéмня, тоге бýше мир по нéя (Кованецъ, III, 3, 101), не спада тукъ, защото тъзи наречия се произнасятъ иначе: кóга (или кóа) и тóг'i (отъ тóгай-тóгай — тóгъй-тóг'i), както самъ той е записалъ отъ Конско: „кóга иде змей отъ гора, тоги съмъ жълта и зелена, — кóга бéга змей във гора, тоги съмъ бéла и цървена.“ (III, 4, 98). Като се има предвидъ, че Рачевъ не отбеллязва редовно редукцията, пъкъ може би въ пъсенъта е чувалъ *e*, а не *u*, формитъ кóге и тóге се обясняватъ лесно: тóги се чува тóге, а пъкъ коге е аналогия на тоге. Нѣкои слу чаи, въ които привидно се явява ударено редуцирано е като въ бýше (бéше), бис (без) „зýмиш отвóрето“ (Петрово, III, 3, 106), могатъ да се обяснятъ поотдѣлно задоволително: бýше напомня старата аористна форма бы съ имперфектно окончание ше; *u* (като се има предвидъ, че тази форма е запазена въ бидé и въ бждаще време к'и биде, к'и бидум), може да се приеме, че замѣстя старобългарско ѫ. Но отъ друга страна, сѫщата форма може да се обясни и като имперфектна т. е. *u* да е отъ неудярено *e*—*ъ*. Въ първо лице тая форма гласи бъх, като ударението никога не се задържа на *ъ*, а винаги бъга отъ спом. глаголъ, като отъ енклитика: яска бъх, яс бъх, нé бъх. Когато трѣба да се употреби самичъкъ спом. глаголъ, тогава той гласи бéх: ти тám бише? — бéх! За второ и трето лице бише сѫщо тъй не носи ударение: дéк бише, нé бше, шó бише. Фактътъ, че *u* може да се изметне съвсемъ, безъ ударение, и че самостоятелно употребенъ глаголътъ подъ ударение гласи бéх, бéше, потвърждава, че въ бише имаме редуцирано е — предударено или следударено — срѣдословно: он нé бше там. Мит тám бише? Но се казва и бéше въ смисълъ: свърши се!

Сломаг. глаголъ трето л. ед. ч. *e*, когато следва подиръ гласна, се съкратява въ *й*: шо ме е (*й*) мъка. Същото може да се каже за всъко следгласно неударено *e*: зайдно, за сдно или заадно.

Бис вм. без — безъ ударение; бе́с или бе́з въ зависимости отъ следходната съгласна — съ ударение.

Зймиш е контаминация отъ глаголите зéум (да зéум, да зéам) и зимúум (зимúум, зймум).

О. — Освенъ въ краесловието, всъко неударено о се редуцира въ у, което въ различни положения може да се различава степенно отъ етимологично у и почти никога не съвпада съ него: ут тük, утих, гу устъвил, устáвум, устáнъвум, упраъвум, сурéдъвум (вторично о), скурнúвум, чувéк, пулéка, суннúвумъ, съ суннáх (вторично о), вулóве, руднýни, суннúвум, суних, бучвár, дуждóвна вóда (вторично о, защото: сон, дош, бóчва, та нéма защо да изхождаме отъ стб. сънъ, дъждъ. бъчъва, за да назваме, че и ъ=у, както това прави Д. Мирчевъ, Бележки, 13), гувéдо, крótук, дубítук. чувéкут, мъжут, и др. Но: сéло, гувéдо, нóво, стáро, млáдо, дíбéло, кóйнто, свáтъвто, дéтто и др. Тукъ категорията е запазила о ясновечно, но въ изречения често пжти и краесловно о, намирайки се въ положение сръдословно по отношение на ударението и неударено, се редуцира: дéтто гу дъдéа, áрно му ричé; вўйку му, тátку му и др.

Въ притежателни форми като Стойкъво, Мачúково, Сéъво, Пéтрово, синъве, синъвто, свáтovе, свáтъвто, Ювáнъвите, Мамкóве и много други отъ тоя родъ почти е невъзможно да се опредéли точното произношение на редуцираното о. въ суфиксите ов, ова, ово, ови. Голъма е тенденцията обаче къмъ ъ, поради което и азъ на много мъста въ материалите си съмъ го отбележилъ съ ъ. По такъвъ начинъ излиза, че неударено о, освенъ у, дава и ъ, и то въ гореизброените случаи и всички други отъ тъхната категория. Такъвъ рефлексъ на неударено о отбелязва и проф. Милетичъ въ Ропката: пъstes — вм. нощéс (Die Rodopemundarten) и пр. Разликата е въ това, че у настъ то е следударено, а тамъ предударено, и въ това, че влиянието на в въ ов е ясно.

Примъри като: двўйца, трўйца, читвурўйца, кўга, кўй (вм. кой), дўри, не могатъ да послужатъ за доказателство, че въ гевгелийския говоръ съществува рефлексъ у вм. ударено

о. И тукъ, както при случайнѣ а-ъ, ударението на фразата играе роля. Само за двойца, тройца и куй може да се каже, че винаги стоятъ подъ ударение, но затова пъкъ формата куй не е твърде разпространена; формата кой е по-редовна.

Замѣнитѣ на ъ, ѿ.

Ъ. Въ гевгелийския говоръ, както и въ кукушко-воденския, изобилватъ примѣри съ изясненъ Ѹ: бўзил', бочва, вонка, вътък, дбш, дробно, дробин, дробум, вонка, сон, сонища, на сойне, питък, читвъртък, свониц, писок, молчум, мх, (изясненъ вториченъ Ѹ: едношка); сопкум, сопка, попук (пъп), тоги (тъгда) збла, клобо, молзум, полно, напълни, наполни (Мак. прегледъ, III. 3 — 108-109), вонка, токмо, къков, вонкъшна. Гдето това о отъ Ѹ е неударено, то се редуцира като всѣко неударено о въ срѣдословието: дубитук (отъ добиток), кротук (кроток), вонук (отъ вторично вонок — вонък, стб. воскъ), свекур (отъ свекор, стб. свекръ). Тукъ можемъ да отнесемъ и члена за м. р. ед. ч. тът, който гласи ут отъ отъ: чувекут, волут, градут койнут (затвърдѣло въ поради антиципацията: конь койн-кайнут) и др. Въ мъртвиц имаме изясненъ Ѹ, а не вметнато о. Въ столут, попут, царут, зетут, мъжут, приятъл'ут, арніут, лошіут пъкъ имаме уравнение на двата ера и изяснение въ о-ио-у-иу; токмо=тъкмо (точно); съ токмум=тъкмя се.

Не трбва да отнасяме къмъ случайнѣ съ изясненъ Ѹ въ о лабиализуването на Ѹ въ у, както е у всички глаголи първо л. ед. ч. сег. вр.: носум, имум, праум, купувум и др., и въ нѣкои думи като бсум, седум, сум, где ерѣть, който се е измѣнилъ въ у, е вториченъ. Въ Воденско глаголитѣ окончаватъ на тъм, което показва пжтя, по който е минала лабиализацията на а въ глаголитѣ на -ам и въ всички останали, които се повели по тѣхъ. И сега въ гевгелийския говоръ има форми пеам, праам, итъм, бъм и др., въ които предходните гласни не позволяватъ Ѹ да се лабиализува напълно. Господинъ Рачевъ е записалъ въ свои гъсподинъ пѣсни примѣри като: седом, сом, саком, но-сом, знайом, стретом, сом, мисльом, но сѫщо тъй и форми съ Ѹ: спрострѣм, исперѣм, — съ а: имам, пошетам, земам, — съ у: дойдум, свѣтум, седум, осум, па даже и съ и: исущим. Въ записаното отъ Рачевъ по отношение на първотичното окончание все пакъ има нѣкаква последователност, която обаче не е издържана до край. Отъ с. Кованци има записани форми

съ ом., когато въ това село, близко до Гевгели, се произнася чисто ум. Големото разнообразие ясно говори за това, че вокалът въ това окончание не е твърдо опредъленъ или въ самия говоръ, гдето той въ различните глаголи, въ зависимост отъ различните предходни гласни или съгласни се изговаря съ различни оттенъци, или пъкъ че не е билъ твърде ясенъ на записвача, щомъ като той единъ и същъ звукъ бележи ту съ тъ, ту съ о, а, у, и. И въ дветъ предположения има по нѣщо вѣрно, но повечко основание имаме да мислимъ, че Рачевъ въ пѣсните е чувалъ ом вм. уи, защото иначе не може и да бѫде. Ако ом не бѣше отъ уи, то само, по закона за неударено о (а въ окончанията на глаголите то е винаги неударено; сум или сом е винаги енклитика) трѣбаше да стане у. Трѣбва, разбира се, да се помни, че това у, по свъщето произношение никога не е еднакво съ етим. у или съ у отъ ж, тъй че между ните между воденското *уи* и централното *ум* се запълватъ отъ *ум*.

Въ една пѣсень отъ Давидово (Мак. прегледъ, III. 4. 107) *сом* стои подъ ударение (три пжти), което може да се допусне само въ пѣсень поради музикалното ударение. Този примѣръ обяснява и другите случаи.

Покрай думи съ изясненъ срѣщащъ се и думи съ запазенъ или вториченъ, неизясненъ: лѣжа, бѣдник, мѣска; повече въ групите *эр*, *ел*: вѣтър, мокър, сѣкъл, пѣкъл, ублѣкъл, топъл (Мирчевъ, Бележки, 26), гѣрб, рѣкъл, єдър, дѣбър, бѣрчка, кѣрф. За изолираното у вм. ъ въ бугарин, както и за ябѫлка — вм. ябѫлка, стана дума вече. Бѣмбѣр вм. брѣмбѣр е неясно. У Рачевъ: бѣмбѣр тѣпън чѫкаше, цѣрвек свирка свиреше (Мак. прегледъ, г. III. нн. 2 — 108, № 29).

б. Рефлексъ на стб. ъ е е: ден, лен, лесно, лек, устѣн, тѣнко, пикъл (неударено), тїмнїца, тѣмно, ѡгин (вж. Милетичъ, *Wetterkungen* и пр. 593); ъ вм. ъ имаме въ лѣска, мѣгла, мѣска, цѣвте. Въ окончанието на членната форма за м. р. -ѣтъ се изравнилъ съ ъ—у.

эр, *ел* преобладаватъ надъ ръ, лъ: вѣрба, вѣрница, дѣрво, гѣрне, но грѣнци; пѣрв, но прѣвно, крѣф и кѣрф, бѣрдо, бѣрни, бѣрна, бѣркум, бѣркна, бѣрбюрум, убѣрнѣвум, стѣрк, пѣрстен (Макед. пр. III. 3. 109), тѣрска (109), покрай трѣска, (трѣсть), тѣрн (— III. 4. 90) покрай трѣн, тѣрба, тѣрбе, дори отъ градина-градина станало гѣрдина и грѣдина;

отъ граматиче-гръмътиче се развило гърмъдиче (— III. 3. 104); въртешка, въртено и др.; връсник, върх, но на връуг; гърк, гърме, гръст, връз (предлогъ), навръс, върху. *вл:* — бългур, бъла, вълк, вълна, вълнár, гълтум, дълго, дълък, дълга и др.; Заглушъвум не спада тукъ; бугарин, ако бъше запазило л, пакъ щъше да бъде отъ група тъл, а не лъ, както е ябұлка, но и яблка (М. пр. III. 3. 109). Въ сънце (— III. 3. 108), която форма се сръща нѣколко пъти въ пѣсните отъ Давидово, Миравци и Габрово, и жъта (— 110) вм. слънце (— III. 4. 93 Кованци), и жълта (желта — III. 4. 95 Кованци) и жéлти — III. 3. 111 — Габрово) е отразено влияние отъ съседните говори — щипския, струмишкия и най-вече тиквешкия, въ които л отъ гоупата лъ изпада (Мирчевъ. Бълежки — 2).

„Сѫнце“ намираме и у Шапкарева (отъ Гевелии — III. 7. 45). По-интересно явление е вокализацията на л въ нѣкои случаи, но тѣ сж съвсемъ малко: ео ми (вм. ел' ми), „соатко“ и „паога“ (вм. „слатко“ и „полога“) (М. пр. III. 4. 94 Давидово).

Замѣнитѣ на ж, ѹ.

Носовски ж и ѹ. Остатъци отъ назализъмъ, може да се каже, нѣма никакви освенъ ако думитѣ *sъмба* и *рънка*, *рънки*, и дветѣ многоупотрѣбителни въ живия говоръ, се смятатъ за стари. *Sъмба* е желѣзарски инструментъ за пробиване дупки въ металъ или кожа, а *рънка* значи носна дупка — мн. ч. *рънки*. Въпросъ е, дали *рънка* е стара мѣстна дума. Думата земин, земинта (Мирчевъ, 28) не е ясна. Облакъ не допуска тукъ остатъкъ отъ носовка. Въ Гевелийско тази форма отъ земя се изговаря: на земята, на зем"ята.

Йорданъ Ивановъ посочва името на едно гевелийско село Дамбово¹ като на доказателство, че по тѣзи мѣста се е говорило нѣкога съ носовки. Сѫщото потвърждава Д. Матовъ (вж. Период. сп. XXXIX 474), който посочва на нѣкои български думи въ влахомъгленския езикъ (478, 479); „формитѣ като *oglindala*, *тѣка* и пр. показвать, че и срѣдъ непосрѣдствените български съседи на тѣзи власи въ неотколешно минало е

¹ „Въ Гевелийско има с. Дамбово (джбово); така го наричатъ собствено турцитѣ, които сж запазили стария изговоръ, а българетѣ, подъ влияние на еволюириалия[свой говоръ, изговорятъ Дабово“ (Българетѣ въ Македония XXVIII).

царувало същото старинско изговаряне ж, „х“). Къмъ всичко това може да се прибави и името на голъмата потурчено влашко село, западно от Гевгели, Нонте (Ноте и Нжте). Срв. още думите срънциала (очила), фънга (вж. въ речника).

Рефлексъ на стб. ж въ повечето случаи е ъ. За случаите съ у вм. ж стана вече дума, срв.: ръка, мъка, мъш, път, зъп, мъдро (наречие: кротко, мирно), гълъп, събута, скъп, гъска, дън (Мирчевъ, 28), гъсин, гъсно, съд, тъпън, мътин, мътиница, въдица, въглин, ръш, вътък, ръжум (ръмжа), уфнъtre, еднъш (но и едношка, вторичен изясnenъ ъ), къща, гъста, гъст, утгъде, ръка, ръчок, по пъто (М. пр. III, 2, 93); спом. гл. съ, не съ, тия съ: они съ. Въ края на думи от ж. р. в. п. вм. носовката имаме а. Също и въ аористъ вм. оконч. -ала се чува -аа. Случаите, които изобилват въ пъсните, събрани от Рачевъ, като ручок, пат, машко, матен, рака, мака, сабота и др. се обясняват съ влияние отъ съседните говори, и то навърно повечето отъ тяхъ съ дошли заедно съ пъсната, защото не липсват и въ самите пъсни: ръка (III, 4, 90), наръчъм, покрай раки (ib.) път, лъката (— 91), по пъто (III, 2, 93).

ж. Редовенъ рефлексъ на ж е — е: месо, пёда, пет, пёта предум, предно, претум (ровя), реса, рет, седум (седя), пресикна (пресекна), свитя, свити, тёшко, тёжум, тресум, чедо, грэда.

Гласната и редовно е минала въ е. Освенъ въ нѣколко думи, въ които сръщаме а вмѣсто по-старо ъ: бразда, цадум, цал, цало, цайдилка, цава, то редовно, по правилото за западните говори, е замѣнено съ е: цепум, грех, вениц, дел, дете, звѣзда, леса, пролит, лёто, пёtle, сено, леп, снек, тесто, женте, двете, трите, пръд (прѣдъ), пръку (прѣко), близе, ръци (не е редукция, а аналогия), изгурех, умрех, изгуре, умре, бел, биле, дренка, млеко, среда, репа, сенка (чадъръ), лето, плева, чувек. Въ мливо имаме и вм. и, а тази дума е образувана самостоятелно или пъкъ е дошла отъ източните говори, где то ъ неударено се редуцира дори въ и.

Гласната и освенъ отъ редуцирано е (ъ, о, а) и отъ етимологическо и може да бѫде и отъ стб. ты: миш (м. р.), китка, бик и др. Нагледъ има запазено ты въ нъ, въ (нас-ны, вас-въ), в. п. мн. ч., но това може да бѫде и отъ по-нови на, ва (на, ва).

дат. п. *ни*: ни й зимаа оғцте, но и: нъ а дъдеа күк'та, както вече споменахъ по-горе за ма, та са. Въ суруватка, както и въ кукушкото учимён (Мирчевъ, 24), гевгелийско ичумён, *и* е вм. ты. Облакъ правилно обяснява тукъ у-то вследствие на лобализация предъ м, но за гевгелийското ще кажа, че и ч действува на *и* за да мине прѣко ю въ у (Macedonische Studien, 14).

Ними (=недей) навѣрно е съкратена форма отъ немой съ редукция — нимой. Пълната форма не се срѣща въ Гевгелийско. Навсѣкжде, гдето се срѣща *и*, може да се обясни или като етимологическо и или като рефлексъ на старо ты, или пъкъ то е редуцирано е (ѣ, ь, е, я), напр. въ пйле, миш, єсин, дивойка, диминик, тимница, ѡгин, пйнци, ичумён. За ѡгин, диминик (както и за първин, десин, въглин) вж. Милетичъ, *Vemerkungen* 593. Обяснението на проф. Милетичъ относно групите ьм, ьн, дава възможность да се разбере и формата пйнци (опънци), която се различава отъ гореприведените примѣри само по това, че въ нея *и* е подъ ударение: ед. ч. пйнук споредъ глагола упийнум (опъвам). Приемливо е въ случая влияние на глаголната форма, за образуването на която сѫ помогнали сѫществуващите форми като върнийнум, покрай върнўвум, скурыйнум, покрай скурнўвум, и особено супийнум (спъвам) покрай супнўвум.

За *и* вм. а въ дилео споменахъ, какъ може да се е развило прѣко дълеко. Въ лисица нѣма защо да се очаква е (ѣ) следъ л, както казва Мирчевъ, който намира необясними и думитѣ дилеку, огин и упинци, защото е все едно, дали *и* или *e* (ѣ) е тукъ първоначално, щомъ като неударено е (ѣ) и въ лисица дава пакъ *и*.

Проф. Милетичъ (цит. с.) отнася къмъ случайните тимници и пр. и сричката чум (-чым) въ ичумен. Тукъ трѣбва да се прибави и наречието чуму (отъ чьму), което и до днесъ е твърде живо въ гевгелийския говоръ, па и въ други западни говори (въ дебърския, вж. Лазаръ Димитровъ, Изв. на сл. семинаръ I. 272): чуму мей? чум' тей? — защо ми е, защо ти е.

Между съгласни, особено предъ опредѣленъ членъ *и* почти изчезва (въ отворени срички): күк'те, жен'те, мом'те и др.

Предъ гласна или между две гласни *и* различно се промѣня, напр. шо те й вм. що ти е; са а вм. си а (я), к'аа вм. к'и (ке) а; já й јъ (ето ги — já (г)и ja).

Съгласни.

Чрезъ ј се унищожава зъвътъ само въ нѣкои случаи въ началото на думата: јайце, јас, ютърва, юбулка, юд, юници. юдум, югне, юре, юк, юзда, юнак; напротивъ: едѣн, адѣн, изѣк', илѣн, єсин, єутре, єста, єо (ух), єжина, убийм, юни, югин, єубъв, зънъат, удаа, вая, тая, знаѣт, моя, твоя, знае, змиа, тиа, виа, нїа, пеам, сеам, пе, се, секоа, никоа. Сѫщите примѣри у Мирчевъ сѫ посочени по кукушко-вод. говоръ).

ј не стои на мѣстото на г' въ аг'измо. Както мисли Мирчевъ, а е тѣкмо вгѣти, обратно х' е вм. ѹ: не е змей, а змех'.

цър, а не чър или чер: църин, църна, църно, црѣво, црѣша, църничка, църква, църнило, цървик, църлиф, цървѣн, църпум, црѣп, но: черга.

Замѣнитѣ на тj, dj.

Откъмъ замѣнитѣ на тj, dj гевгелийскиятъ говоръ издава най-различни влияния. Срещу нок' (добра нок'), к'ерка, свѣк'а, врѣк'а, стрѣк'а, кўк'а, вѣг'а, мѣг'а саг'и, дисаг'и (гръцка дума, не спада тукъ), побѣк'е, к'е, вик'е, вурк'ина, съ сик'авум (същам се), мѣг'у, нъбог'ум и др., такива думи, въ които к' и г' които могатъ да се считатъ за проникнали отъ северъ, имаме и думи съ к' г', произлѣзли на мѣстна почва и не сѫ замѣна на тj dj, а на меки т и д: свѣк'а, цвѣк'е, коск'и, л'уг'е, прѣг'и, заѣг'е и др.

Не липсватъ обаче и думи съ тц, жд: баша, къща, снощи, гащи, праща (=прашка), леща, краѣба, чужди, повечето отъ които се срѣщатъ и въ силно умекченъ видъ — робж'ум, фашк'ум, зъбож'е, нъбож'ум, гашк'и, но и гащи, па и гак'и, което показва, че последното е по-ново. Тукъ трѣбва да отнесемъ и щ, жд отъ скj или стj: пуштуум, пощум, щица (дъсчица) или отъ д- т — прѣпаж'ум, уждирям и др.

Въ други случаи вм. ѹ се явява ш— мѡшне, шо, нийшълк'и, нийкугъш (никогажд).

Вторични к' г' изобилватъ и въ севернитѣ села, което показва, че и тамъ к' г' не сѫ само външно влияние: „на пѣк'е и распѣк'е“ — Габровци (М. Пр. III. 3. 112); „от браќата ми е дадена“ — Кованци (зап.) (III. 4. 92); „гроздье“ — Миравци (III. 3. 109); „цвѣкье“ — Милетково (III. 4. 90); „трекъето“ (— 92); лоб'е и др.

Въ много случаи палatalността е изчезнала: да рódум, дѣ фáтум, прéдно, рудéн, платéн, пузлатéн. Окончанието к'и е прокарано въ всички деепричастия: имák'и, пръкъжувák'и, лижák'и, јъдék'и, бигák'и, бидék'и, удék'и, пийk'и, (пъеýк'и и пиеýки) тичák'и, търчák'и.

Съгласните л, н въ зависимост отъ гласните, следъ които се намиратъ, биватъ твърди или меки: нéго, нíва, силáйне, ме-л'ум, мéлиш, гíниш, рóниш, по-ле, зимáйне, давáйне — този е обикновениятъ имъ изговоръ, който не отива до н', л'. Относно н може да се предполага, че нéкога се е изговаряло много меко въ отлаголни съществителни като имáйне, нусéйне, ю-дéйне, плйтéйне, сидéйне и мн. др.; въ съществ. м. р. мн. ч. — силáйне, ступáйне, въ съществ. отъ ср. р. кучáйна, пръсáйна, югнáйна, мъчáйна, гýллáйна, въ прил. сíйн, сíйно, сíйна, сíйни; въ същ. м. р. кsíйн, пъръмóйн и мн. др. Преметнатото ј напомня нéкогашната мекота на н". За л освенъ това, което се каза, може още да се каже, че то предъ а, о, у се чува малко по-гутурално отъ сръдно л: пал'ум (паля, но: пálум (търся) — и така си остава въ цѣлото спрежение: пал'иш, пал'e и т. н. или пálыш, палэ и т. н.: áлум (опипвам), áлыш, áлэ —; и дветъ форми сж отъ по-стари: пálам, пáлаш, пáла, álam, áлаш, áла. Меко л': ил'ада, бусйл'ук, л'ул'ук, бл'ée, питéл'ки, ни-дéл'a, зéл'ка и др.

P е винаги твърдо: уфчáр, уфчáрут, царут, цáро (зв.).

Всички звучни съгласни въ края на думите се чуватъ като беззвукни: боп, леп, зоп, лоф, диф, праф, глóк и др.

S се чува освенъ въ стари думи като свéзда, sémба, нъ-ránsa, sáстра, свóн — и въ нови: съртъвáт, сíври, съмбóл', сýф, násът.

Ц (дж): цýце (джуджé), цáfkэ, цинс, цан-цин цásnum, цам, циш, тенцъре, мánца, пинцéр, Странца, цеп, цилéзо, цумбóш, циздáнка, цъмбáс, цъндърмá, мъцúн, ациа, цъмъдáн, синцир, церъмé, филцáн, циндéм, цъмáя, търцумáнин, цýбри, цубé, цизвé, цулáн. Повечето отъ тъзи думи сж турски.

Начално в предъ съгласните с, з, изпада: сé, сýте, зех, зýмум, но фléди и фtóр.

Начално х изпада: Рýсто, амбáр, абéр, ем, бдум, айде, бро, а (-ха), апнóум, єбъв. И междугласно х не се чува: дýе

(духа), заоѓе (захожда), баа (бъха), снаа, носъа, дунсеа, густяа, ричеа, уреа, маам. Въ имперф. и перф. 3 л. мн. ч. *x* редовно изпада. Освенъ това *x* изпада въ сръдословието и предъ съгласна: мани го, пулупъум, или следъ съгласна — бъла. На края на думитѣ *x* винаги се запазва: видех, урех, страх, сирамах, кужух, но кужут, сирамут, урeut, връут; връх, влаквляут, мех-мейт; ки дойдъх, ки видъх, ки нъправъх и т. н. Въ 1 л. мн. ч. перфектъ *x* също тъй изчезва, както изчезва изобщо въ сръдословието: миниме, видеме, пръвиме, нусиме, обаче въ имперфектъ то се задържа въ същата форма: ментъхме, гледъхме, правъхме, носъхме и др.. Явно е, че разликата се дължи на ударението, което въ първия случай, понеже е близу до *x*, не позволява на последното да се учленява напълно.

Други примѣри за *x*: фалба, фашк'ум, йтър, аирлиа, бдум, леп, ил'адам; мүа, мәзве (мехове), кужух-кужуве, ветук (вехт), върс (навръс), върху, нόхче (вм. ж), фехче (вм. с).

Вметнати *t* и *d*: стребро, стрека, страм, страмота, съ стрѣмум, здрел, ждребе, издригум, стрѣда. Въ думата сърце д изпада (също Мирчевъ, 31). Между две гласни и непосрѣдствено следъ ударение д изпада, като вследствие на това, където е възможно, става сливане на дветѣ съседни вече гласни, а другаде предходната гласна се удължава за смѣтка на втората: грѣте (грѣдите), лътто (лудото), клай, клайме, байме, кийом. Но когато д е предъ ударение, то се запазва: клѣдѣте, удѣйте. Тукъ спадатъ и питнайсът, пеасът, чтирсът и др. отъ петнадесет, пѣдесет, четиридесет (където е въ отворена сричка е също тъй е изчезнало поради силна редукция) Изчезването на д следъ ударение изглежда закономѣрно въ гевгелийския говоръ. Въ началото и въ края на думитѣ т и д не изчезватъ, както това е отбелязълъ Мирчевъ за кукушкия и воденския говори (31). Не се казва рупоте, госпу, наза, а: трупоте, госпут, назът (и нъзъди). „По аналогия на и 3 л. ед. ч. и 1 и 3 мн. сег. вр. гърленитѣ г. к се измѣнятъ и въ 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. въ небни съгласни, напримѣръ: мояум, печум, можът, печът, можъм, печъм, можът, печът“ (Мирчевъ, 32). Това важи и за гевгелийския говор: можум, печум, сечум, можът, печът, сечът, но плакум (плакиш, плакэ), бегум, бегиш, бегъ, плакът, бегът.

Ск дава *цк*: турцико, бугарцико, водинцико, сулунцико, иримицки (Макед. прег., III, 3, 105), дёнцики (III, 2, 104).

Въ ного м е изпаднало предъ н. Въ рámно, угламник, племна и др. м. стои вмѣсто в.

Казва се въстъгárка и мъстъгárка. Т въ ст предъ друга съгласна изпада: пурднáло, юнасво. Въ пуледнъвум г е изпаднало предъ л. Въ пъйтон — и е вм. ф. Въ флеве — 8 вм. з, можеби преко формата флезва. Въ флегле г вм. з. Въ бърго — също. Въ пъртал — т. вм. ц. Изпаднало е начално въ въ довйца и пригнúвум (впрегам). Въ уфнътре в е запазено, но се казва и — нътре.

Подобно на д следъ ударение изчезватъ и з, ж: флéйш (флéзиш), мóйш (мόжиш).

“ вм. пш : чинýца, чинýчка.

Измѣтане на междугласно г: сáа вм. сéга.

Въ пашка, пйнци вм. опашка, опинци се изпуска началното о.

Въ чир (цирей) имаме ч вм. ц.

Ф о р м и.

Имена.

Съществителните имена се групиратъ главно по окончанието на множествено число. Въ повечето отъ тѣхъ това окончание е *е*, а въ една по-малка група и. Множествените форми съ окончание -*е* съ съ образували по подобие на събирателни имена отъ срѣд. род. ед. ч., схващани като множествени, напр.: свéкуре, нишáйне, алтýйне, къръмфýле, чурáпе, гóсте, мъже, иргéйне, армасáре, дёвире, кўмъве, свáтьве, учítъле, ристéйне, бугáре, гувидáре, рóбе и др. Както се вижда отъ примѣрите, тукъ съ се изравнили всички стари склонения. Изключение правятъ окончаващи съ на г, к, х въ ед. ч.: врагвáзи, чувéк-чувéци, юнáк-юнáци, вълк-вълци, купóк-купúци, пъпóк-пъпúци, къврък-къвръци, влах-влáси, питóк-питóци, дубйток-дубийци, уцáк-уцáци, читвъртóк-читвъртóци, бухчълък-бухчълъци, диминíк-диминíци, бег-бéзи, куфчéк-куфчéзи. И отъ дветъ тѣзи категории се употребяватъ двойствени форми, и то не само, когато предъ тѣхъ стои числително име, напр.: два пжта (отъ пжтища), въ преносенъ смисълъ: „сто пжта ти кајахъ!“; „четири пóпа уф аднó шише — дванáйсът ѡци на

адно въже играат“. На това съвсем на дв. ч. съ мн. се дължи и формата „двеста“ вм. двесте.

Още по-малка група образуват съществителните отъ м. р., които въ мн. число иматъ окончание -ища: път- пътища, плет- плетища, дворъ- дворъве, но и дворища.

Въ пъсните на Рачевъ се срещатъ и примъри съ окончание -и въ мн. ч. при имената отъ първа категория, което се обяснява, както и всички други отклонения отъ основните черти на гевгелийския говоръ, съ външно влияние, но често и съ влияния отъ съседни думи въ самата пъсень. Така напр., следъ „посестими“ (ж. р.) е употребено „побратими“ вм. „побратиме“ (III, 3, 105). Въ „на гости“ е запазенъ старъ винит. падежъ мн. ч. по и-склонение. Въ двори имаме имен. пад. мн. ч., но се казва и „двobre:“ попови дворе (съб.); срав. още сърпи покрай сърпе; две друми (III, 4, 99); „я излѣзи маle, я вонка на дворье“ (III, 4, 95), „невѣста си дворье мете, дворье мете, сълзи роне“, (93).

И трите споменати категории съществителни отъ м. р. получаватъ еднакъвъ членъ за ед. ч. -от (от-ут), у прилагателните -јут (отъ и от): свекурут, нишанут, алтънут, чувекут, врагут, вълкут, плетут, пътут, арнют, лошют, белют (отъ арниот, лошиот, белиот).

Въ множествено число обаче трите категории пакъ се разиждатъ и по отношение на члена. Първата група окончаваща на *e*, получава членъ *то*, което показва, че обобщението въ едно окончание е дошло, както се каза вече, по подобие на събирателните съществителни, тий че както отъ пърте, люге имаме пърт'то (пъртето) люйт'то (людето), така и отъ свекуре, алтъйне, дворъве — свекурто, алтъйнто, дворъвто. За изчезването на *e* предъ члена поради редукция стана дума въ фонетиката. Втората категория, окончаваща на *и*, както и всички съществителни отъ ж. р., окончаващи тий също на *i* получава правилно членъ *-te*: вълк-вълци-вълци^{te}, чувец^{te}, връзите и др. Тукъ спадатъ и нѣкои форми м. р., които въ единствено число окончаватъ на *-o*, които, безъ да измѣнятъ рода си приематъ членъ за ед. ч. то (ср. р.), но понеже мн. ч. образуватъ по аналогия на същ. отъ типа вълци, чувици, въ мн. ч. приематъ и тѣхния членъ *te*. Така напр. чик вуйко, дѣдо, съ членъ: чик'то, вуйкуто, дѣото — мн. ч. чикъвци, вуйкъвци, дѣдъвци — съ чл. чикъвцъте, вуйкъвцте, дѣдъвцте.

Тукъ тръбва да се отнесатъ и всички прилагателни отъ м. р., които поради окончанието си *"и"* въ мн. ч. иматъ членъ *-te*: църните, бѣл'те, лош'те, юнакъв'те и др. Третата категория сѫщ. отъ м. р., окончаващи на *-ища*, иматъ членъ за мн. ч. *ти*: пътищата, плетищата. Разбира се, понеже този е членътъ за ср. р. мн. ч., може да се предположи, че промъната е станала още въ ед. ч., напр. покрай тресавище, стърнище и плетище, та отъ тукъ и пътища. Аналогията естествено е дошла отъ сръденъ родъ, но едва ли е станало това въ ед. число, защото, ако „плетище“ можемъ да кажемъ, при все че не намираме такава дума вм. плѣт, не можемъ да кажемъ пътище, та отъ нея да произвеждаме множествено-то число. Освенъ път, въ гевгелийския говоръ се срѣща (споредъ пѣсните на г. Рачевъ) и форма „пѣк'е“ (пътье) — „распѣк'е“, което още не е „пътище“, защото е сжцинско събирателно и нѣма отъ него множ. форма разпѣк'ето.

Къмъ трета група тръбва да отнесемъ и думитѣ братя-братята, двойца-двойц'та, тройца-тройц'та, читвурўцта.

Думитѣ миш, памит, благовѣц сѫ промънили рода си, като се схващатъ за думи отъ мжки родъ: мишут, памитут.

Женски родъ множ, ч. редовно окончава на *-и* съ членъ *-ти*, жени, моми, сълзи, нивости, пугачи, нок'и, звезди и пр. И тукъ намираме отстъжение отъ това правило въ пѣсните събрани отъ Рачевъ. Въ „ръце“ „бѣли ръце разшируве“ с. Кованци. (М. Пр. III, 3, 103) е запазено двойствено число; оконч. *-е* срѣщаме и въ думата погаче: ти погаче не ядеш, на погаче мирисиш.“ с. Петрово (ib. 105). Въ една пѣсень намираме „со мащко дёте ув ръци, со друго дете на сърци,“ с. Габрово (ib. 110, № 52). Тукъ сърци може да е старъ мѣстенъ падежъ.

Сѫществителните отъ сръденъ родъ за мн. число окончаватъ и на *-ийна* — окончание, размножило се по подобие на множествени форми, окончаващи на *-иня*, срав. напр.: куче-кучийна, гюбре-гюбрыйна, сърце-сърцийна, цвѣк'е-цвикийна, отъ пиле-пилийна, но и пилци, скрипче (скрипец) скрипчийна, но и скрипци, поле, полийна и т. н. Съ членъ: кучийнта, гюбрыйнта, пилците.

Окончанието за всички м. действ. причастия въ мн. ч. е *е* а не *-и*, както се срѣща спорадично по пѣсните у Рачевъ: видѣле, фѣтѣле, клѣдѣле, ричѣле, знѣяле, имѣле,

Гевгелийскиятъ говоръ

нимáле, дàле и т. н. Тази форма, както и формата на ед. ч. трето лице за тритърода се употребява като опредъленъ глаголъ: он видéл, а, о, они видéле (Вж. по-долу описателни времена).

Думата бабл'ок, образувана по подобие на дедл'ок, е отъ мжжки родъ, при все че значи баба.

Въ „родъ рода не ране, тешкó кой а нема“ мѣстоимението *a* (*я*) показва, че „род а“, родителна форма съ винително значение, се схваща като женски родъ. Същото е станало и съ думата дома: въ „к'и сом дома“; тя има адвербиално значение и е престанала да се чувствува като съществително, но срѣщатъ се изрази „на дом'та“ (на домата), „мойто дома“. Думата ден е отъ м. р., но въ наречията унáдин, вайдин, дéнта (срв. нок'та) тя се схваща отъ ж. родъ.

Звателниятъ падежъ отъ коледа — кóл'де въ гевгелийски говоръ е измѣстий именителния и по такъвъ начинъ тази дума приела срѣденъ родъ. Думата писóк се схваща да е отъ ж. р. — писóкта (— ib. 92); живут е отъ женски родъ: вáа живут. Думата край, мн. ч. краища, има и двата рода: адýн край, но и кра́йта, вáа край, тáа край; формата мýсля (мýсъль) се е образувала по аналогия на другите женски имена.

Освенъ въ наречията думата день се срѣща и самостоятелно употребена въ ж. р.: тáа ден (М. Пр. III. 2. 99). Същотъ — „съта рóда“. Въ пѣсните у Рачевъ се срѣщатъ думи съ измѣненъ родъ, които въ живия говоръ сѫ непромѣнени: азно (вм. азна) (III. 3. 106); дéдо — „едно дéдо“ (вм. едýн дéдо), „стáро дéдо испъднáло“ (III. 4. 92), което впрочемъ не е необяснимо, като се има предвидъ воденскиятъ говоръ; „в едно мáало“ (вм. мáала) (— III. 4. 93), „юручките мáала“ (93).

Като допълнение къмъ членната форма за м. р. ед. ч., ще спомена разнообразието, което съществува и въ това отношение въ пѣсните у Рачевъ. Тукъ се срѣщатъ форми съ о, у, от, ут, ою: юго (III. 3. 101), малéчко (104), под явóро (108), нейни татко (109), на сарáйо (110), на бостáно (110), в питбóко, от ручóко, пóпо, от грáдо, като снéго, на бréго, ув бърдáко, пýсанот, на белбéро, мóю татка, твóю татка, във бърдáко, змéйо, край Вардáру, воденичáро, цáро, по пýто, с'кантáро, за кúмо, кўмот,

Което се каза за първото окончание на глаголитъ въ сег. вр. -ум, същото важи и за този случай, тъй като и тукъ трудно може да се установи точният изговоръ на у отъ редуцирано о въ затворена следударена сричка. За Гевгели и за най-близките до него села, възъ основа на събраниетъ отъ мене материали установявамъ -ум, но тъй като въ пъсните у Рачевъ се срещатъ и форми като „бърдакот“ — Кованци (III, 3, 103), „малечко“ (104), „койнот“ — Габровци (111), „бърдако“ (III, 4, 91) Милетково, „твобю“ (—93) Кованецъ, „мю“, сараю (III, 3, 150) „сърпу“ (III, 4, 94) Давидово, „змейо“, Койнско (III, 4, 98) — ще тръбва да се допусне, особено за северните села, че има и такъво произношение на члена за м. р. вънъ отъ Гевгели. Това произношение обаче не може да се различава много отъ споменатото съ оконч. -ут. Допускамъ, че въ северните села крайното *t* не се чува съвсемъ ясно, но и тамъ неговото присъствие се чувствува въ редукцията на о и ю въ у и ју: мю, твобю, сърпу предполагатъ моют, твоют, сърпут, защото иначе о и ю въ краесловие, особено на северъ отъ Гевгели, гдето редукцията е по-слаба, не биха се редуцирали. При това тръбва да се помни, че тези форми, както и всички гореизброени, се намиратъ въ пъсни.

За „мáлой“, „мáлкай“ и други такива форми съмътамъ излишно да говоря, защото ги има и въ други български народни пъсни.

Падежни остатъци, освенъ въ пъсните и въ наречията (*adverbia*), почти нъма: по вичери, Кованци (Мак. пр., III. 3, 109), до гърдини (103), отъ застра (104); ймиш чико сина за жинéйне? сина тáто - му се моли (104), на гости (107), среди гráди (109), мойта грóба (112), моя грóба (112), низъ тоя грáда Битоля (III. 4. 90), на висока рýда, отъ мáла кошáра (III. 4. 92), дур до бóга, жими бráта (96), около града Солуна (96), бого се моле (98), уд зéми (у мене) уф сréди мóрто, бога моле (III. 2. 104), на земи (у мене), дóма, нъдzáди, уф зéми, нúдом (III. 3. 103), дáром (107), дéйнье, нóкье, мálце (107), плáднина (109), мошне, негдин? (III. 4. 98) некни? (онзи день); момата да падне на тáткому двóре (III. 4. 98); формите сина, както и рода, гроба, рида, въ пъсните се употребяватъ и въ им. п., както се обясни по-горе.

Прилагателните, като не говоримъ за фонетичните различия, по нищо не се отличаватъ отъ формите въ

други наши говори. Членътъ за м. р. ед. ч. окончава, както казахъ вече, на -јут отъ по-старо -иот, което се среща въ западните мак. говори. Въ мн. ч. всички прилагателни за трите рода иматъ окончание *и*, а съ членъ -те, за ж. р. ед. ч. -та, ср. -то. Въ мн. ч. предъ члена *те* следударената гласна *и* въ отворена сричка често се елидира: цървѣн'те, бѣл'те, но църните. Обикнатата народна форма на притежателно прилагателно се среща често и въ Гевгелийско: „попови двѣре“ (Габрово, III. 3. 111), братово (III. 4. 90) левенова (96), царевото (III. 2. 118), юнакъви (у мене). У Шапкарова намѣрихъ и форма *бог'о* (яйце) (Ш. Сб. III. 7. 45), момини и др. Тукъ трбва да се отнесатъ и иметата на селата Мачукъво, Стуйкъво, Валандъво, Побрѣгъво, Дамбово, Гявъто, а също тъй и нарицателно отъ фамилно име Мамкъве-Мамкъвци, Гонъве-Гонъвци, Бишуръвци и др. Въ всички тези случаи, както и изобщо въ мн. ч. отъ м. р., като синсънъве, град-градъве, о-то се чува по-близу до тъ, отколкото до *у*, но това още не е редукция на о въ тъ, защото това е почти само въ това окончание *о* (е), о, овци, което ясно показва, че произношението на о като тъ се дължи на следходната съгласно *в*.

Звателенъ падежъ: сино, чико, Стояне, Марушко, мале, кърко, сестричко, царо, сестро, брато.

Мѣстоимения.

Лични (по образца на Мирчевъ, Бележки, 37).

	1. лице	2. лице
Ед. ч. Им. п. <i>iac</i> , <i>iaska</i>		ти
Вин. мене, мене-мъ, мен-мъ	тѣбе, тѣбе-тъ, тѣп-тъ, тъ	
Дат. на <i>méne</i> , на <i>mén-mi</i> , ми	на тѣбе, на тѣп-ти, ти	
ний (ния)		вий (вия)
Мн. ч. нас, <i>nás</i> на, нъ	vas, <i>vács-vъ</i> , въ	
на <i>nás</i> , на <i>nás</i> ни, ни		на <i>vács-vi</i> , на <i>vács-vi</i>

Възвратно мѣстоимение си: си а зимаа; винителенъ п. съ: збѣр съ мѣлце.

Показателни: он е третолично мѣстоимение, ж. р. -она, ср. оно (употрѣбя се безлично въ ограниченъ смисълъ, като книжовното *то* въ „то се знае“); тоя (м. р.), таа (ж. р.), тоо (ср. р.); воя, вая, воо (или воя), мн. ч. вяа, тяа. Въ вѣдин и унаадин имаме ж. р. вая, онаа, защото ден, както

видѣхме по-горе, може да бѫде и отъ женски родъ. Сѫщите форми обаче могатъ да се обяснятъ и другояче: онай ден (централнитѣ говори), следъ изчезването на йотацията, станало онаден, а отъ воя ден поради асимилация и стъгане се получило вадин. Въ централнитѣ говори — овай ден е по-далече отъ така обяснената форма.

Третолично мѣстоимение за именит. пад. стало старото показателно он, она, она.

Вин. п. нѣго, нѣго го;

Дат. на нѣго, на нѣго му, му;

Ж. р. — вин. нѣа „а зйма и нѣа“, дат. и, нъ нѣа и: и дѣдѣа нъ нѣа; ср. р. вин., го, нѣго гу: гу зйма и нѣо;

Дат. му, нъ него му;

Множ. ч. им. они; вин. — них, ин, дат. му, нъ них му.

Една синтактична особеност е, че третоличното мѣстоимение дат. п. мн. ч. гласи му: му дал вм. ии дал; му гледал, вм. ии глидал и др.

Притежателни мѣстоимения:

мой, моя, мое (безъ йотация),

твой, твоя, твое,

нѣгуф, нѣгува, нѣгъво,

нѣйн, нѣйна, нѣйно, нийн, нийна, нийно.

Мн. ч. мой, твой, нѣгъви, нѣйни, нийни.

Съ членъ: моят, моята, моято, твоят, твоята, твойто, нѣгувют, нѣгувта, нѣгъвта, нѣйнут, нѣйните, нѣйн'то, нийн'ут, нийната, нийн'то; мояте, твойте, нѣгъвте, нѣйнте, нийнте.

Въпросителни: кой, коя, кое (безъ йотация), мн. ч. кой и кѣй: кѣй знае! (Мачуково); кѣй пари, куй алтѣйне (Стояново); вин. кого, коя, кой-гу, коя-а, кое-го; дат. е равенъ на именителенъ съ предлогъ: нъ кой, нъ кое.

— Срѣденъ родъ кое се чува повече кѣо-коя. Дат. е равенъ на именителенъ съ предлогъ: на кого, на коя, нъ кого. Чий, чие, чїа(е), ка(как), кога, дѣка, кѣлко, кѣкѣв, а, о, и.

Относителнитѣ мѣстоимения сѫ замѣстени и въ тритѣ рода отъ шо (шо): чуекут, шо гу фѣтиа; жента, шо а видѣме; дѣтто, шо гу утипале; дѣцта, шо й зимале.

Опредѣлителни мѣстоимения: тѣкоф, тѣквѣ, тѣквѣ, тѣквѣ, унѣкоф, унѣквѣ, унѣквѣ, унѣквѣ; сът, съта, съто, но мн. ч. сите, а не съти (М. пр. III, 2, 108).

Сънок¹ или санок Мирчевъ (17) обяснява отъ вся нок и навѣрно е правъ, но не е много невѣроятно тукъ да има остатъкъ отъ старото показателно мѣстоимение съ, си, се. Формата синок, сѫществува въ западните македонски говори. И въ гевгелийско тя има сѫщото значение и значи снощи срав. срѣб. синок.

Старъ остатъкъ отъ дателенъ падежъ представлява мѣстоимението чуму (стб. чьму) обърнало се вече въ наречие: чуму те й да слушаш; чум' тей?

Глаголи.

Сегашно време.

Глаголитѣ имать най-опростенъ видъ въ гевгелийския говоръ, но сѫщо тъй и най-интересенъ поради голѣмитѣ промѣни, станали въ тѣхъ, главно по фонетични причини. Сѫществуватъ много паралелни форми, което показва, че нѣкои фонетични явления сѫ още въ процесъ, или пъкъ че гевгелийскиятъ говоръ и въ това отношение подлежи на различни влияния. Окончателната форма ще зависи отъ победата на едно или друго влияние. За примѣръ може да се посочи изчезването на нѣкои съгласни — з, ж и особено на д между гласни и следъ ударение: флѣзум, но покрай флѣзиш се казва и флѣиш; кладум, и клѣам, клайш. По-трудно изчезва д въ 3 л. ед. ч.: даде, биде, кладе. Въ последния глаголъ д е съ тенденция да се елидира, защото се чува и клѣа (съ зѣвъ). А въ дѣйм (вм. дойдѣм), дойш (дойдиш), дѣе (дойде) то е изчезнало вече. При разглеждането и на останалитѣ глаголи могатъ да се констатиратъ много подобни явления. Станали сѫ такива промѣни, които сѫ довели думата до неузнаваемостъ или до съвпадежъ съ други думи и съ друго значение: дѣйм (дойдум) и дѣйм (доя), дойш; само дойде още се крепи, но и тамъ, както казахъ, изпускането на д е почнало. Въ мн. ч. формитѣ сѫ еднакви и у двата глагола: дѣйме, дойте, дѣят, при все че вм. дойме (отъ дойдум) се употребява още и дойдиме (дойдите, дойдѣт).

За изравнението на всички глаголни окончания въ едно окончание -м малко може да се прибави къмъ това, което е казалъ Мирчевъ (Белѣжки, 41).

¹ Сънок — наистина значи цѣла нощъ (вся нок').

Промъната по аналогия е действувала по същите закони, по които и много глаголи въ българския езикъ изобщо съ промънили класа си, като съ получили окончание *и*. Старото носово произношение, което въ южна и югоизточна Македония се е запазило по-дълго, може би е упражнило тукъ влияние за закрепването на *и* въ всички глаголи. Пръвъ потикъ все пакъ съ дали глаголите на *-и*. Къмъ това, обаче, тръбва да се прибави и взаимното влияние на диалектите. Въ 1 л. ед. ч. сег. вр. глаголното окончание *-ам* се произнася и *и*, *ъм*, *ум*, *ом*. Последното окончание се среща повечето въ пѣсни.

Невѣроятенъ ми се вижда примѣрътъ на Мирчевъ (40) *знáум*. Така написана, тази дума е мъжко произносима или съвсемъ непроизносима не само за гевгелиецъ, но и за кукушанецъ, пъкъ и за кой да е българинъ. По-правилна е воденската форма *знáъм*. Формата *вйкнїме* (40) също тъй е недопустима съ своето *и*, готово да изчезне като въ плетиме, но съмѣ и др., защото ако то изчезне въ споменатата дума се набиратъ три отъ най-мъжнопроизносимите една до друга съгласни към. Въ *викнїме* и *наистина* е въ отворена сричка та споредъ правилото за изчезването на гласните въ кукушководенския говоръ може да изчезне, но специално въ тази дума това пакъ по еуфонични причини се запазва, както се запазва въ *викните*. Въ *плéтите* (40) напротивъ, то изчезва (даже съвсемъ) — *плéтте*. Казахъ, че въ гевгелийския говоръ изчезващите гласни се чуватъ по-слабо, отколкото въ кукушкия, даже въ нѣкои думи не се чуватъ никакъ, и това може да послужи за доказателство, че явлението е почнало отъ гевгелийския говоръ.

Окончанията за второ и трето лице ед. ч. сег. вр. съ *-и* и *-е*, така че въ това отношение гевгелийскиятъ говоръ стои по срѣдата между кукушкия и воденския. Туй се вижда добре у глаголи съ основа *к*, *г*, гдето въ Воденско се чува за 2 л. оконч. *-и*; за 3 л. *-а*, въ Кукушко *-и* и *-и* които, макаръ и да не промънятъ „свойствената твърдост“ на предходните *к*, *г* (Мирчевъ, 45), все пакъ се различаватъ отъ съответните форми въ гевгелийския говоръ. Тукъ става дума за оконч. *-и* и *е* вм.-*аш*, *-а*, а не за първонач. и отъ *-иш* и *-е* отъ *е* (плете). Срав. отъ Воденско: бѣгъм, бѣгъш, бѣга; сакъм, сакъш, сака; Кукушко: бѣгум, бѣгиш (не бег'иш), бѣге (не бѣг'е); сакум, сакиш (не сак'иш), саке; Гевгелийско: бѣгум, бѣгиш, бѣгз (ä); сакум, сакиш, сакэ (ä). И

въ този случай гевгелийският говоръ изпъква като единъ преходенъ говоръ.

По-подробно за второ лице единствено число стана дума въ фонетиката при редукцията на неударено *e*. Тамъ разгледахме и повечето отъ примѣрите, взети отъ пѣсните у Рачевъ. За 3 л. също тъй могатъ да се приведатъ много примѣри пакъ отъ сѫщите пѣсни, отъ които да се види, какъ е вървѣло преминаването отъ *и* и *a* въ *e*, а също тъй и силното влияние на централните говори, срв.: църка, пйска, бде, носе, стои, смѣи, вѣле, дйпле, лѣби, моле, работи, печали, моли, лѣчи, сака, дѣва, испрѣке, сборуѣ, блюе, нарѣчува, диплѣ, пите и мн. др. Трѣбва винаги да се има предвидъ, че всички тѣзи форми се намиратъ въ пѣсни, а още и това, че не всичко е записано точно. Формите „работи“ и „печали“, ако не бѣха отбелязани отъ Гевгели (М. пр. III. З. 100), щѣхъ да ги взема за влияние на съседните говори, а въ сѫщностъ тѣ сѫ погрѣшно записани вм. работе, печале.

Окончанията за мн. ч. сѫ -ме, -те, -ат, -тът (вм. -ат). Поради допущане на зѣва въ трето лице става контракция напр. знаат. Сѫщото става и въ първо лице ед. ч. въ глаголитѣ, окончаващи на гласна: знаам, играам, йгрум, копум. Едва ли може да се говори за „остатъци отъ рефлексъ е вм. *ж* въ 3 л. мн. ч.“, макаръ и въ Воденско. Въ формата наайде („у нас по йтри л'ude и по разбудени не к'и съ наайде“, Мирчевъ, 42) е синтактична особеность на воденския говоръ, каквато е възможна и въ гевгелийския, където се казва: „вїа ръботи не ма да й биде“. Найде е ед. ч., а не мн. отъ стб. находатъ, където имаме изчезнало тъ. Самъ Мирчевъ признава, че другъ такъвъ случай не е срециналъ.

Голѣми промѣни е предизвикала аналогията споредъ глаголитѣ съ оконч. -овам, -увам. Многократната форма на почти всички глаголи окончава на -увум: збирувум (збирюши, збируве, збирувме, збирувте, збирувът); суберъвум (суберъвиши, суберъве, суберъвме, суберъвте, суберъвът); чинувум (чинувиши, чинуве, чинувме, чинувте, чинувът); фърлувум (фърлувши, фърлуве, фърлувме, фърлувте, фърлувът); но и фърлум (фърлиши, фърле, фърлимѣ, фърлите, фърлът); зимувум, зимум, бивум, бългушовум, сдиплюум, напълнуум, пълnum, зъкліочъвум, гутовум, ублечъвум, пръчекъвум,

пулéднъум, пръсéавум, дуйдúум, арéсъум, глéдум, къжúум, дáум, мénум, йдum, нóсум, бълнúум, дърúум, гóстум, по́ум, вéл'ум, лáфум, клáвум, стънúум, спíтьм, йъм (ймум), óдум, искárъум.

Еднократнигът глаголни форми също тий сж претърпѣли измѣнения вследствие на изчезване на съгласни и сливане на гласни, напр. дóйдum (дóйдиш, дóйде, дóйме, дóйте, дóът); арéсум, (арéсиш, арéсе, арéсме, арéсте, арéсът); вýдum (вýдиш, вýде, вýиме, вýите, вýът); рéчum, (réчиш, рече, рéчме, рéchte, рéчът); дадum или дáам (дáдиш-дáйш, дáде-дáе); дáиме-дáдме, дáйте, дáът, дáдът); дóйдum - дóъм (дóйш, дóйме, дóйте); донсум, бáкнум, нъпóум, клáдum (клáиш, клáде, клáиме, клáите, клáът); стánum, зáспум, чйнум, фърл'ум, зéум, бидум нáдипл'ум, напълнум, зякл'úчум, ублéчум, пръчéкум, пръсéам и др.

За оконч. -ish, 2. л. ед. ч. сег. вр. стала дума при редукцията на *e*. За повличането на формитъ съ оконч. еш споредъ формата съ оконч. -ish е повлияла редукцията на *e* въ сръдословието (Срв. Мирчевъ, Бълежки, 41). Оконч. *e* въ трето лице не се редуцира, понеже е краесловно и не е преминало въ и. Нѣщо повече — аналогията тукъ е била на страната на *e*, та и глаголитъ съ оконч. *u* въ 3 л. ед. ч. се помъкнали по гл. съ оконч. *e*.

Минало несвършено време (имперфектъ).

Окончанията ъх (ах), (и)ше (2 и 3 л.) и ъхме (ахме), ъхге (ахте), ъа (ъха), сж еднакви съ кукушкитъ (Мирчевъ, 42) съ изключение на оконч. ъа, което въ гевгелийския говоръ се чува аа поради регресивна асимилация. Въ 2 и 3 л. ед. число основната гласна се съкраща, както предъ члена за ж. р. и мн. ч.: вýкъх, вýк(а)ше, вýк'ше, вýкъхме, вýкъхте, вýкаа. Глаголи като знáам, пéам въ 3 л. мн. ч. се произнасятъ безъ зѣвъ: знáя, пéя, а не както Мирчевъ погрѣшно е отбелязъл „пéаа“, „игráя“.

Минало свършено време (аористъ).

Различава се отъ имперфекта по ударението, което е винаги на крайната сричка, и по 2 и 3 л. ед. ч., които нѣматъ окончание у глаголи безъ инфинитивна основна гласна. У глаголи съ съгласна инфинитивна основа окончанието за 2 и 3 л. ед. ч. е *e*. Нѣкои глаголи иматъ двоини окончания, явили

се по аналогия на глаголи отъ типа съ оконч. аж напр игрáх, но и играjх; пиях (пѣхъ), съ смиjх, му съ исмиjх.

Една особеност е, че и вторично образувани итеративи на -увум могатъ и то твърде правилно да образувава аористъ нусувáх, зимувáх, сиднуváх, стънúвах.

Освенъ въ 1 л. ед. ч. на аориста въ всички други лица х изчезва и окончанията добиватъ другъ видъ: 1 л. окончава на -ех, е (ако основата е гласна, остава само х), 1 л. мн. ч. -ме, ёте (ако основата е гласна, само -ме, -те), 3 л. -ea (ако основата е гласна, само -а). Отъ х въ тези окончания не е останала никаква следа.

Нѣколкото случайно попаднали въ пѣсните на Рачевъ форми отъ втори аористъ: пойдóх (Мак. прегл., III, 102) стретó, видó (III, 4, 36) не ни даватъ право да диримъ въ гевгелийския говоръ това глаголно време. Явно е, че сѫ дошли отвънъ. Като по-стара и общоупотрѣбителна форма отъ този родъ може да се счита „видé“ (видé тାା, и вାା видé), която е образувана по контаминация отъ старата аористна форма бы и бжде (бжд. вр.) станало биде (напр. к'и биде) или по-право цѣлата новообразувана форма биде, като промъня ударението си, получава перфектно значение.

Минало неопределено.

Образува се съ помощта на спомагателния глаголъ сум заедно съ м. д. причастие на лъ, ла, ло или съ глагола имум заедно съ стр. причастие на нъ, на, но: яс сум видéл, ти си видéл, он е видéл; ймум видéно.

Въ трето лице се употребява тази форма и безъ глагола съмъ: он видел, он чул. Последната форма има по-определено глаголно значение. Атрибутивното значение на причаснието е по-голъмо въ присъствието на глагола. Въ гевгелийския говоръ и дветъ форми — он е видéл, он видел — съществуватъ паралелно, като еднакво необходими да изразятъ два различни оттенъка на една мисъль или две сродни мисли. Въориять начинъ за образуване минало неопределено време, чрезъ глагола имам заедно съ стр. прич., е доста обикнать: ймум видéно, но и: йъм видéно, ймиш видéно, йма видéно. Тукъ причаснието се е обърнало въ немъняема часть на речта въ форма на срѣденъ родъ ед. ч.

Минало предварително време.

По образеца на минало неопределено се образувало и минало предварително време. Вместо въ сегашно време, спомагателният глаголъ се поставя въ м. несвършено: яс бъх дъдёл, ти б'ше дъдёл, он б'ше дъдёл, ний бъхмé дáле, въ бъхтé дáле, они баа дáле; юмъх дъдéно, юмаше дъдéно и пр.

Свършеността или несвършеността на действието се изразяват чрезъ вида на глагола, който въ всички тъзи случаи може да бъде различенъ: яс сум дунсéл, сум нусйл, сум нусувáл; юмъ дунесéно, юмъ нусéно, юмъ нусувáно; бъх дунсéл, бъх нусйл, бъх нусувáл; юмъх дунесéно, юмъх нусéно, юмъх нусувáно и т. н.

Минало предварително време, употребено самостоятелно, изразява желателно наклонение и има две форми. Едната се образува чрезъ спрегаемия глаголъ въ минало несвършено време съ да: да дойше, да знаъх, да зéмше, да вийше и др.; другата — чрезъ сжия глаголъ въ м. несв. вр. заедно м. д. прич. на лъ, ла, ло съ да: да бъх дошъл, да бъх а зима́л, к'ешки да бъх знатъял. Сжщото време и въ двете форми, употребени въ бъдеще предварително, служи за условно наклонение: да дойше по арно к'и б'ше за тéбе; да а зéмше саа нéмше да съ мъчме; да бъх дошъл на време ки и бъхме по ув рет; да б'ше а зима́л не к'и съ мъчъхме.

Условно наклонение се образува съ помощта на спомаг. глаголъ к'и (вм. к'е), който остава неизменяемъ: к'и вийдъх, к'и вийше, к'и вийдъхме, к'и видаа. Тъзи форми служатъ за условно наклонение въ минало време.

Определено, просто бъдеще време, за което Мирчевъ (44) само споменува, а навърно по печатна гръшка дава вместо него формитѣ не повелително наклонение, се образува по сжия начинъ, по който и въ други български говори: к'и дойм, к'и дойш, к'и дойде; к'и дойме, к'и дойте, к'и дoат. За условно наклонение служать още и формитѣ на м. несвършено вр. безъ к'и: ако нe б'ше ти, нéмше да гу найдум пътут, — и съ к'и: не к'и гу найдъх пътут. Въ смисъль на бъдеще време и съ условно значение се употребятъ и формитѣ на сегашно време: йдum сус тéбе = идвамъ съ тебе, ръботum един дён = рабовтамъ единъ день; йдum = идвамъ, се равнява на к'и дойдум, поради което бъдеще време е свързано съ условно наклонение.

Повелително наклонение.

Второ лице ед. ч. окончава на *и*, което често се съкращава, когато формата не е употребена самостоятелно: плéти, кáжи, чйни, áпни, нáвиди, но — йсплит' го, кáж' му, чйн' съ мукъéт, áпни си мálце, нáвид' съ или нáвий съ мálце.

Трето лице се изразява чрезъ нéка, нек' или чрезъ да и трето лице ед. ч. сег. вр.: нéка кáже, нéк' съ чйне мукъéт, нек' óде да кáже.

1 л. мн. ч. да заедно съ първо лице мн. ч.: д'óyme, да кáжме, да вýкниме.

2 л. мн. ч. има оконч. ейте и айте, безъ правило прибавяни и къмъ съгласни и къмъ гласни инфинитивни основи: къжáйте, скукáйте, пийайте (пéйте и пийте), ричéйте, дунсéйте, пръвéйте, литáйте, опнáйте, сидéйте, сиднáйте, удéйте, игръjайте. Прибавянето на тъзи две окончания не е съвсемъ безразборно, но аналогичните сж толкова случайни, че е трудно да се открие нѣкакъвъ законъ.

3 л. мн. ч. се образува чрезъ нéка заедно съ 3 л. мн. ч. сег. вр. или чрезъ да: нека йгрът, нéк' си óт, нéк' и пуще; да йгрът и пр.

Въ второ и трето лице ед. ч. сег. вр. изявително наклонение *к* и *г* не се промънятъ предъ *и* отъ *а* и предъ *е* отъ *а*: вýкы, бéгы, нéка вýкэ, нéка бéгэ.

Неопределително наклонение (инфinitivъ) се е спазило въ съкратенъ видъ безъ оконч. -ти, както и въ други български говори. Съкратената инф. форма често е видоизменена, срв. напр. нýм (=не мой) са кóси, нý. лéти нýм вýк'и и пр.

Деепричастия.

Деепричастията сж една отъ най-типичните форми на гевгелийския говоръ. И докато въ съседните сродни говори тъ иматъ нѣколко различни форми, тукъ владѣе само една — съ оконч. -е'ки или ак'и. Тъзи две форми се намирали въ връзка съ формите на 2 л. мн. ч. пов. наклонение съ оконч. ейте и айте, основи, които приематъ оконч. ейте, приематъ и оконч. ёки, а такива, които приематъ айте-ак'и: къжáйте — къжуváк'и, скукáйте — скукáк'и, пийайте — пийки, пръвéйте — пръвéк'и, питáйте-питáк'и сидéйте — сидéк'и, удéйте-удéк'и, игръjайте-играjаки и игрáк'и. Деепричастия сж се образували само отъ тайните и много-

кратки глаголи. Изобилието на деепричастия въ гевгелийския говоръ съ своите леки и благозвучни форми прави последния особено приятен, а също тъй му спестява излишни думи въ изречението: както знаемъ, деепричастието замества цѣло приставно изречение. Други форми, освенъ търчиник и то само въ тая дума, на деепричастие въ гевгелийския говоръ нѣма. Пъкъ и търчиник се схваща като наречие — търчиник, търчиник дуйдѣ, ниткум падна.

Наречия.

Въ много отъ наречията личатъ стари падежи: по вичери (М. Пр. III, 102), чудом (16), отъ застстра (104) даром (107), малце (107), на гости, стрѣди, дейна-нок'а (дейна по нок'а), миром (III, 4, 96). Освенъ тѣзи други, по-употрѣбителни наречия сѫ: уздбулу, узгуре, нъсади, на утръта (sástrra или sástrra ден), бдма (веднага), нънак'и, нъвак'и, отъде, удъвъде, там, тамка, тог'и, тог'иска, прег'и, прег'иска, некни (у Рачевъ — негдин III, 4, 98), толко, токмо, нъвонка, вонка, вамо и др., бъrgo, мъдро, мъшне.

Предлози.

Най-употрѣбителните предлози *въ* и *съ* приематъ различни форми въ връзка съ другите думи и подъ влияние на предходните и следходни звукове. Въ живия говоръ *въ* най-често се чува *уф*, което може би е отъ във. Покрай тѣзи две форми у Рачевъ се срещатъ и *во* и *у*, което е лесно обяснено съ факта, че тѣзи форми се намиратъ въ пѣсни, нѣкога отъ тѣхъ дошли и по миграция. Същото може да се каже и за предлога *съ*, който въ обикновения говоръ се чува ту *ус*, ту *ус*, ту *с*, а въ пѣсните, освенъ тѣзи форми, — и *сос*, и *со*, които показватъ, че *ус* не е нищо друго освенъ редуцирано *сос*. Останалите предлози не се различаватъ съ нѣщо особено, като не съмѣтаме фонетичните промѣни въ тѣхъ.

За по-голѣма прегледност ще дамъ образецъ на спрѣжението, като взема по единъ глаголъ отъ всѣки разредъ, както това е направилъ Мирчевъ. Взимамъ същите глаголи, които е взелъ и той, за да се види, въ що се състои разликата между кукушко-воденските форми и гевгелийските. А такава има.

Сегашно време.

Ед. ч.

1. плéтум, вíкнум, нóсум, купúвум, сáкум,
2. плéтиш, вíкниш, нóсиш, купúвиш, сáкъш,
3. плéте, вíкне, нóсе, купúве, сáкэ.

Мн. ч.

1. плéтме, вíкниме, нóсме, купúвме и купúйме, сáкме,
2. плéтте, вíкните, нóсте, купúвите, сáкте,
3. плéтът, вíкнът, нóсат, купúват, сáкат;
зnaам, зnaиш, зnaэ, зnaиме, зnaите, зnaат.

Минало несвършено.

Ед. ч.

1. плéтъх, вíкнъх, пéах, игрáах, мýъх, глéдъх,
2. 3. плéт'шe, вíкнишe, пéйшe, игрáйшe, мýйшe, глéйшe
купúвъх, купúвішe. [глéдјшe;

Мн. ч.

1. плéтъхме, вíкнъхме, пéахме, игрáахме, мýъхме
2. плéтъхте, вíкнъхте, пéахте, игрáхте, мýъхте
3. плéтаа, вíкнаа, пéяа, игрáяа, мýяа . . .

Минало свършено.

Ед. ч.

1. плитéх, ричéх, бодéх, викnáх. нусíх, игрáх, сиáх, глидáх
- 2 и 3. плитé, ричé, будé, викná, нусí, игрá, сиá;

Мн. ч.

1. плитéме, ричéме, будéме, викnáме, нусíме,
играjáме, сиáме, глиdáме;
2. плитéте, ричéте, будéте, викnáте, нусíте,
играjáте;
3. плитéа, ричéа, будéа, викnáа, нусíа, играjáа.

Подчертаните форми не съвпадатъ съ дадените отъ Мирчевъ (Белѣжки — 40, 42 и 43). За повелително наклонение, както и за бѫдеще и за описателните времена приведохъ примѣри въ текста.

Синтактични бележки.

Въ разговорите, които водихъ съ старци, забелязахъ, че въ гевгелийския говоръ има много синтактични особености, които го правятъ особенъ, но невъзможно ми бъше да отбележа всичко. Синтактичните особености изпъкватъ тогава, когато оставите нѣкого да говори дълго и непринудено на своя диалектъ. При това не всѣки човѣкъ отъ народа умѣе да говори свободно, за да могатъ тѣзи синтактични особености да се наблюдаватъ често. Въ своите издиравания азъ попаднахъ на единъ особено приказливъ старецъ, бащата на Леонидъ войвода отъ с. Мачуково, и той ми разказа на единъ дъхъ цѣлия си животъ. Той разказваше увлѣкателно на типиченъ гевгелийски говоръ, съ богато разнообразие на езика, въ който азъ забелязахъ и много интересни обрети, но за нещастие моятъ събеседникъ приказваше толкова бързо, че бъше немислимо да запиша нѣщо отъ него. Отъ други старци, обаче, азъ записахъ нѣкои синтактични особености, които не се срѣщатъ въ общобългарския синтаксисъ, но затова пъкъ не сѫ чужди изобщо на западните говори.

Въ израза „живут нѣма гааре на наѣс“ предлогътъ *на* е употребенъ въ смисълъ на *за*. Въ „утре йма питѣк“ глаголътъ *има* е съ значение на спом. глаголъ *е*. Въпросителните изречения нѣматъ частичката „ли“: „стока нѣма ут тѣтку му?“ Употребата на мѣстоименията „ми“ и „се“ въ безлични изречения като „яде ми се“, „боли ме“, „сърби ме“, „играе ми се“ — става съ обратенъ словоредъ: „ми съ яде“, „мъ болѣ“, „мъ апе“, „ми съ играе“. Сѫщото нѣщо забелязахъ и въ с. Стойките (на границата между централното родопско наречие и Ропката). Показателните мѣстоимения *воя* и *тѣа* (*воя*, *вѣо*, *вѣа*) въ разказъ се употребяватъ за усиливане предъ името: „воя син му, тѣа дѣтто, тѣа мѣжут“. Двойствената форма се употребява и следъ голѣми числа: „четирсът вѣчъра“. Шо-шо се употребява като въпросително мѣстоимение въ смисълъ „зашо“: „шо й утвѣрин *воя* дѣкан?“ Сѫщото се употребява шо като относително мѣстоимение и за трите рода: „воя, шо съ брѣчше“. Формите на минало неопределено време се употребяватъ най-често за да изразятъ действие съ определена цель: „яс йѣм дуйдѣно да съ бѣтъ сус тѣбе“. Изразътъ „ни тоа ни тоа“ — означава: нито този, нито онзи; „воя нѣнѣкъи тоа нѣнѣки“.

Прави впечатление употребата на предлога *от* въ следното изречение: „му съ пръвйдъве ут двёте очи“. Изразът „на чéдо место“ се употребя като една дума и значи посинокъ. Много разпространенъ е изразът „ут арно по-арно“, отъ хубаво по-хубаво. „Шó юбъво вéле“ — буквально: колко хубава казва, но въ разговоръ изразява по-друга мисъль: я го гледайти! „Шо вéл'ът“ значи: гдето казватъ. Употребата на „оти“ предъ прѣката речь има значение на източно бълг. *че*: „Му кажá оти „к'а дадме“ „Шо да биде“ = щó да е, каквото и да е. „Ду ёдно друѓо“ вм. едно до друго, „Мъ зъстънаа“ „ми“ и „ме“ винаги предхождатъ глагола. „Кой ут колко имум“ сир. колкото имамъ.

Въ пъсеньта у Рачевъ: „Киткътъ іе до гърдини“ (Мак. прегл. III. 3. 103, Кованци) до има смисълъ на *въ*. Това напомня употребата на предлога *до* въ зап. сл. езици. „На кой ки й тáа рýза?“ = на кого ли ще е тази кърпа? „Вá к'и биде“ сир. тази ще да е. За образуване на превъзходна степень *вмѣсто* най употребя се частицата „ен“: ен-арно, ен-нáпкунта. Весдён — произнасяно виздён, е наречие. Нътаматъ е отъ гр. *анатема*-те.

Ударение.

Определението, дадено отъ проф. Б. Цоневъ (Б. Цоневъ, Къмъ историята на българския езикъ въ СбНУ. XIX, стр. 25) за гевгелийското, заедно съ воденското и мъгленското ударение, че то е полуопределено двосрочно, се отнася повече за гевгелийското ударение, особено като се вземе подъ внимание стремежътъ на това ударение да се запазва на втората сричка отъ края съ цената на съкращение на думитъ. Като по-типични примери за това могатъ да ни послужатъ глаголните форми за 1 и 2 л. мн. ч. сег. време, за които проф. Цоневъ, нѣмайки примери отъ Гевгелийско, казва, че правятъ изключение, когато тъкмо въ тѣхъ най-ясно се вижда тенденцията на ударението да се запазва едновременно и върху коренната сричка и върху втората отъ края. Това става по тласъкъ, даденъ отъ единствено число. Така: плéтум, плéтиш, плéте — плéт'ме, плéт'tе, плéтът, а не плéтиме, плéтите. Фактически тукъ нѣмаме никакво изключение (Цоневъ, цит. с., стр. 28).

Формитѣ на мин. несв. време издаватъ сѫщата тенденция, доколкото това позволяватъ изговорътъ на новогрупирани звуко-ве и различието отъ минало свършено (аористъ): плéтъх, плéт'ше (а не плéтише, Цоневъ, ib.), плéтъхме (за да не се слѣе съ плите́ме), плéтъхте, плите́те мин. св.), плéтаа, а не плéтиха. Въ плéтаа удари-нието е почти на втората сричка отъ края, а при това формата не може да се смѣси съ м. св. плéтиа. Деепричастията, които Цоневъ сѫщо тъй смѣта като изключения, редовно следватъ правилото на второсрочно ударение, защото гевгелийскитѣ деепричастия иматъ само една форма, която винаги има ударение върху втората сричка отъ края: ѹдѣки, пийки, глидáки, смиýки съ, флизувáки, търчáки, сидéки, плъкáки и тъй нататъкъ безъ нито едно изключение. Подъ тази категория на форми, които съ своето ударение ярко подчертаватъ правилото за двосрочно ударение въ гевгелийския говоръ, трѣбва да се отнесатъ и всички имена отъ ж. р., които иматъ ударение на втората сричка отъ края и които запазватъ това ударение и следъ като се членуватъ: врáта, глáва, жéна, штица, нýва, бáба, уканýца, воденица, бързýца, които приемай-ки членъ въ ед. или мн. ч. не мѣстятъ ударението си на-предъ, макаръ това да става причина да се съкратява или съвсемъ да изчезва или се премѣта основната гласна: врáт'та, глáв'та, жéн'та, штиц'та, нýв'та, бáб'та, уканýц'та, вудинýц'та, бързýц'та — мн. ч.: врáт'е, глáав'те, жéн'те, штиц'те, нýив'те, бáаб'те, уканýц'те, вудинýц'те, бързýц'те.

Сѫщото явление може да се наблюдава и въ други ка-тегории, напр. ср. и м. р.: дéте — дéт'то (вм. дéтето), дéц'та (вм. дéцата), въ едносложнитѣ отъ м. р., които въ мн. ч. при-ематъ повече срички следъ ударението: мъж — мъже — мъйж'-то, (вм. мъжето); въ прилагателнитѣ як, яки, як'те, бéл, бéла, бéло — бéйлот, бéл'та (вм. бéлата), бéл'то (вм. бéлото) и другаде. Но тъкмо тѣзи категории, които тъй красноречиво подчертаватъ правилото за второсрочно уда-ре-ние, въ други случаи сѫщите опровергаватъ това правило, като се явяватъ ударението върху третата сричка отъ края. Това се дължи на звуковия съставъ на отде-лнитѣ думи, на звукофизиологични причини, напр. свáдба — свáдбата, сéдба сéдбата, зáстра—зáстръта, и мн. др., гдето елизията на основ-ната гласна е невъзможна поради събиране на непроизно-

сими съгласни групи д. б.т. стрт Азъ смѣтамъ, че членътъ не бива да се отдѣля отъ думата, като акцентна цѣлостъ. Сѫщото важи и за множ. число, а сѫщо тъй и за другите категории думи. При зид—зидъве—зидъв'то—още въ нечленуваната форма на мн. ч. имаме противоречие на изтъкнатото отъ г. Цонева правило, а така е съ голѣма частъ отъ едносложните сѫществителни отъ м. р.: син — синъве — синъв'то, стѣрк — стѣркъве — стѣркъв'то, двѣр — двѣръве — двѣръв'то, стѣл — стѣлъве — стѣлъв'то и мн. др. (вж. по-долу). Както ще видимъ отъ повечето примѣри, това явление не се дѣлжи на изключения, а на нѣкааква закономѣрностъ. Елизията на основната гласна и въ единствено и въ мн. ч. изисква да приемемъ, че ударението упорито се дѣржи на опредѣлено място, но фактътъ, че то не се мясти и тогава, когато съ нарастването на думата остава върху третия слогъ отъ края, показва, че причината се крие не въ стремежа да се запази то върху втората сричка отъ края, а да се запази върху корена. Това се потвърждава и отъ примѣри като планина, плѣднина, тѣгиска, камънче, сѣбула, които наистина могатъ да се считатъ като изключения, защото мнозинството отъ трисложните думи има ударение на предпоследния слогъ (утмѣна, вичѣра, гърдина, жинѣйне, мѣлѣчук, погача, прѣмѣна, визѣна, ябѫлка, смильбова, чинѣца, спавѣнки, бугарѣ), но запазването ударението върху корена въ много други думи отъ различни категории, предимно въ глаголите (сег. вр., м. несв., повел.), ни дава право да мислимъ, че това не е безъ значение за опредѣляне характера на гевгелийското ударение. Изглежда, че и по отношение на ударението гевгелийскиятъ говоръ тѣрпи кръстосани влияния. Сравнявайки го съ щипско-струмишкия, проф. Цоневъ казва: „Докато въ Щипско-струмишко е запазено горе-долу общобѫлгарското ударение, само съ много отмети и съ тенденция да се сведе ударението върху последните три срички; въ Кукушко-Воденско (кѫдето Цоневъ отнася и гевгелийскиятъ говоръ — поне споредъ ударението), освенъ отмети има и премети, т. е. ударението се движи ту назадъ ту напредъ — съ явна тенденция да се сведе върху последните две срички. По този начинъ се явяватъ множество думи съ ударение, съвсемъ не свойствено на щипско-струмишките говори, като напр. акцентуватъ не га рван, а гавран, не гѣлѣб, а гѣлѣб, не лѣшник, а лешник, не мѣсец, а месец, не Богдан, а Богдан, не

Стáмбул, а Стамбúл, не пóяс, а пуйс, не вéчър, а вечéр, не ўбav, а убáв, не събота, а събота, не мáтица, а ма-
тица; па тъй сжшо: рабóта, (цáрови) царбви, (мáркови)
маркбви, (Едрене) Едрéне, Будýма града, сараéфка, (д вай-
сът) двадéсе, (трайсът) тридéсе, плéти, но плеteйтe,
викай, но викáйтe. Отъ такива отмети вадя и правило за
кукушко-воденското ударение, което гласи: Думитѣ споредъ
кукушко-воденските ударения сж или окситони или парок-
ситони, споредъ това, дали изглашатъ на съгласна или глас-
на" (вж. Б. Цоневъ, М. Ивковиl, Акцентни системи српско-
македонских говора. Македонски прегледъ, г. II, кн. 2, стр.
125—126). Самитѣ тѣзи примѣри, които по нѣмане други
Цоневъ е взелъ отъ оскажднитѣ материали по гевгелийския го-
воръ изъ Шапкаревия сборникъ и изъ студията на Мирчевъ,
опровергаватъ таърдението му. Въ гевгелийския говоръ тѣ се
произнасятъ повече споредъ щипско-струмишките говори и
следователно преметъ въ тѣзи думи нѣма. Подчертанитѣ и
заградени въ скоби форми сж сжшински гевгелийски.
Освенъ това въ думи, които въ ед. ч. сж едносложни и дво-
сложни, но въ мн. ч. и членувани, нарастватъ съ по една или
две срички, ударението сжшо тъй не се премѣта, а остава на
третия слогъ отъ края: сйн—сйнъве—сйнъвто, тъй че не за-
това, защото не увеличаватъ сричките си въ мн. ч. и думи
като дубйтък, лакът и др. (*ibid.* стр. 125) не мѣстятъ уда-
рението си отъ предпоследния слогъ. Не е вѣрно сжшо, че
„всички склонитбени думи съ ударение на третия или четвър-
тия слогъ отъ края иматъ предзадно ударение въ воденския
(resp. гевгелийския) говоръ (СбНУ. XIX, стр 28): рабóта, събота,
(събута), баница (байнца), матица (мáтица), пазўва
(пáзва), пенцира (пéнцира), заéчко (зáишко), камéйня
(камъйне) и пр.“ И тукъ гевгелийскиятъ говоръ по отноше-
ние на ударението не спазва едно правило, но отъ горнитѣ
примѣри е очевидно, че случаетъ на преметъ сж малко, а
запазването на ударението върху третия слогъ отъ края е
нѣщо обикновено. Когато двосложнитѣ думи се членуватъ,
ударението остава пакъ на третата сричка отъ края.

Смѣтамъ, че изобилието на примѣри отъ живия говоръ
ще разреши всички спорни въпроси около гевгелийското уда-
рение по-лесно, пъкъ и то би дало възможност на по-опитни
отъ мене да направятъ своите изследвания върху това уда-

рение във връзка съ редукцията, а също тъй във връзка съ влиянието на съседните говори.

У глаголитѣ се забелязва стремежъ да остане ударението върху коренната сричка, освенъ въ мин. св. време, където то пада винаги на края. Но и въ другите времена има изключения, които азъ ще подчертая. Ще отбележа също тъй и случаите, при които имаме троесично ударение по разни причини: *ймум—ймиш—йма, йм’ме—йм’те—ймът; мól’ум—мόлиш—мόле, мól’ме—мól’те—мól’ят; лíчум—лíчиш—лíче, лíч’ме—лíч’те—лíчът; мýсл’ум—мýслиш — мýсле, мýслime—мýслите* (явно поради мяжното произнасяне на слм и слт), *мýсп’т; óдum—óдиш—óде, óyme—óйте—óдът; бъркуm—бъркъш—бъркэ, бърк’me—бърк’te—бъркът; сáкуm—сáкъш—сáкэ, сák’mе—сák’tе сáкът; нóсум —нóсиш—нóсе, нóс’mе—нóс’tе—нóсът; ядум—ядиш—яде, яд’me(яйме), яйте—ядът(яат); ръбóтуm—ръбóтиш—ръбóте, ръбót’mе—ръбót’te — ръбóтът; пичál’ум—пичál’иш — пичál’е, пичál’me—пичál’te—пичál’ът; вýдum—вýдиш(вýъм—вýйш)—вýде, вýd’mе, вýйте—вýдът; нéмум—нéмиш—нéма, нéм’mе—нéм’tе—нéмът; поспíтьm—поспíйш — поспíие, поспíйme—поспíйт—поспíйт; мóжум—мóйш—мóже, мóж’mе—мóйжte—мóжът; пýтum—пýтиш, пýтэ, пýт’mе—пýт’te—пýтът; кáжум —кáиш — кáже, кáж’mе — кáйжte—кáжът; дáвум — дáвиш—дáве, дáвme—дáвte — дáват; клáдум —клáиш—клáде, клáиме—клáйт—клáдът (клáйт). Също тъй иматъ второсично ударение въ всички лица на сег. вр. и глаголитѣ брл’ум—брлиш—брле, но мн. ч. брлиme—брлите, брл’ът; нáйдум—нáйдиш— (нáйш)—нáйде, нáйme—нáйте—нáът, но и нáйдиме—нáйдите—нáйдът; нáръчъвум—нáръчъвши—нáръчъвът; у Рачевъ—нáръчъува (М. прг. III. кн. 3, стр. 107) е външно влияние; пръчéкъвум—пръчéкъвиш—пръчéкъве пръчéкъвме—пръчéкъвте—пръчéкъвът. Отъ тъзи и многото примери, които имамъ подъ ръка, ясно се вижда тенденцията на ударението у глаголитѣ форми въ сег. вр. да остане винаги върху корена, макаръ и на третия слогъ отъ края. Следователно третосично ударение не е чуждо на гевгелийския говоръ. Изключения като пущ’ум, многократна форма отъ пущ’ум, разбира се има, но тъ сж малко. Ще изброя тукъ различните глаголни форми така, както съмъ ги извадилъ отъ събраните текстове, за да се потвърди споменатото единство: пýтеш (вм. пýтиш или пýтъш), кáжа (к’е ти кáжа),*

дáва, дáвъм, клàдом, брле, стрéтом, мýсльом, нáйдеш, причéка, сéдъм, прéдъм, прил'ьгъш, приличъш, збиróве, нáвáл'ьш, запáл'ьш, наслáмеш, кайдíсъм, набérъм, вýем, тéрам, сáком, фáтиш, огréве, дýе, трéбе, пошéтам, пр и ч е к ý в e (M. пр., год., III, кн. 3, стр. 111), пýте, бýрке, раскáжеш, зéмам, испéром, спрóстръм, исúшим, бóли, сáка, пúщи, заóде, блюе, сборóве, испráк'e, наръчúва, кáни, нóси, плáкэ, напóлни, раздýпли, надýпли, напълнъве, надýпл'ьве, раздýпл'ьве, напълнъвум, надýпл'ьвум — раздýпл'ьвъм — сjщо тъй и въ другитъ лица въ ед. и мн. число. Излишно е да се изброяватъ повече примери. Формитъ за сегашно време на еднократнитъ глаголи и на тéзи отъ трайнитъ, които не окончаватъ на у в у м, не биха могли да иматъ ударението си върху личното окончание, както това е въ нéкои източни говори (летя, въртя), а многократнитъ на у в у м съ много рéдки изключения, като всички глаголи, иматъ ударение на коренната сричка: плéтум — на-плéтьвум, бóрум—суббрóвум, лéтум—прълéтьвум, нóсум — ду-нéсъвум (но и дунсúвум) и т. н.

Въ минало несвършено време виждаме сjщото, което и въ сегашно: брýчъх, брýч'ше, но мн. ч. брýчъхме, брýчъхте, брýчаа; ѹмъх, ѹм'ше — ѹмъхме, ѹмъхте, ѹмаа; плáкъх, плáк'ше — плáкъхме, плáкъхте, плáкаа; нóсъх, нóс'ше — нóсъхме, нóсъхте, нóсаа; вървъх, вървише — вървъхме, вървъхте, върваа; вирúвъх, вирúвъше — вирúвъхме, вирúвъхте, вирúваа. Последниятъ примъръ доказва, че ако троесричното ударение е обикновено въ гевгелийския говоръ, четирисричното е недопустимо. Това се вижда и отъ онéзи многосрични думи, които премѣтатъ ударението си отъ четвъртия слогъ на предпоследния и съ това увеличаватъ броя на думитъ съ второсрично ударение: църноóка, гостолюóба, хубавýна, пукриювýи-не, арамýа, ръкъвénка, височýна, разкажñица, наденлива и др. Макаръ че и тукъ има изключения, т. е. думи съ ударения на четвъртия слогъ отъ края (яръбица, но и яребица, шéстутини), или на третия (побрáтими, пусéстрими. юнáкъви), може съ положителностъ да се твърди, че въ гевгелийския говоръ ударението се движи само между тритъ последни слога. Многосложни: будалéсти, въргалéсти, карасинáнци, триистибум, из-мик'árка, трийсетидéвит, аирлиа, арамýа, мюйдурлиа, измитчий-ка, пиювýци (M. Пр. год. III, кн. 4, стр. 33), но и пийвици,

яребица, но и яръбица, робенчйца, наденлива, лебебия, гърмъдиче, лубеница; членувани: воденичарот, караянъвта, услугуждението и др.

Почти изключително върху втората сричка отъ края пада ударението въ звателните форми: сино, чино, чико, сино, Стуйне, Стое (М. Пр. год. III, 3, стр. 106), Марушко, Ерманушо, Тоде, мале, к'ерко, баче, Ристо, дъвбайко, сестричко, царо, брато, вуйчено, но и: тетине, пубратиме, пусестримо, гавуле. Мин. дейст. и стр. причастие на *ль* и *нль*, ако не е м. р. ед. ч., пакъ има ударение на предпоследния слогъ, но понъкога и на третия отъ края: кринал, кринале, удрил, удрила, удрило, удриле, нокювал, -ала, -ало, -але, стемнило, шарил, -ила, -ило, -иле; посакало (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 110) вм. пусъкало, погребайле, ткале, везли, вм. везле, или визале; жнал, -ала, -ало, -але, наджнала, били вм. билье, добили (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 97) вм. дубайле, отидели вм. утишле, му дал, пръплювал, апало, шитало, но рекъл (рекла, рекло), рекли; глидал, пураснalo, дунал, флегле, дойдела, гледало, имало, спало, уждирал, пръпъжгал. Също тъй: зъвийн, зъвиена, зъвиено, -ени; извейн, извиян, вияна; скано, -ана, -ани; ричено, умрена, но ръзлата, раздери, вм. раздрани, утворен, но и утворен, дуйдено, зъумина, растура.

Минало свършено вр., както казахъ, редовно има ударение на крайния слогъ: наайдех, виде (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 103) вм. виде, стрете, дойде и пръдойде вм. стрите, дуйде, пръдуиде. У Рачевъ сж въ съгласие съ нѣколко втори аористи—найдох, стрето, видо. Ако не бѣха съществували тѣ, необяснимо щѣше да бѫде, защо имперф. не е поелъ и ударението на аористъ, следъ като е поелъ службата му. Това явление обаче, както и всички отклонения отъ характерните форми на гевгелийския говоръ, се срѣща въ периферията му. Мн. ч. найде-ме, виде-ме, стрите-ме, дуйде-а и пр., отърпна, отмил, заминах (поминах), зима, дунсе, устьвий, іъде, бигах, утих, вгънах, ръзбий, ариса, кажа, закладих, бъкнах; дуйде-ме, мини-ме, дунсе-а, густия, пуйя, риче-а, утих-ме, застана-а.

Въ повелително наклонение ед. ч. ударението обикновено пада върху коренната сричка, а въ мн. ч. върху основната гласна. Изключения се срѣщатъ пакъ въ пѣсните, записани отъ сев. и сев.-източни села: избрьши (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 100) вм. избриши, подигнѣй си (ib. 103) вм. подигни си, извишай

(ib. 105) вм. извиши. Че тукъ имаме покрай мѣстно ударениѣ и неточно записване, потвърждава формата извишай, която безъ да е ясна на записвача е записана и вишай. Въ сѫщите тѣзи пѣсни има и правилни форми: жалей ме (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 111), мани се, рагчи, варай, пущи, почекай; чекти, завличи, яди, мансь, оди, закопайти ме, искарайт' ме, викнă, фати; оди по мене по гевгелийския акцентъ би трѣбвало да се отбележи Ѳ и (ой) пу мене; зем' му а, отдили; сидѣйте, видѣйте, илайте, питайте, къжайте, литайте, нусеите, дъвайте, купувайте, пияйте, въркайте, апнайте, бигайте, вличайте, ричайте и т. н.

Едносричните думи, които въ мн. ч. и въ членните си форми получаватъ нови срички, въ много случаи не познаватъ преметъ: юг — югут — югъве — югъвто, стърк—стъркут — стъркъве (и стрѣци) стъркъвто, пат — пато (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 106) вм. път — пътот, пътища — пътищта, сът — сите, двор — дворут — дворъве — дворъвто, град — градут — градъве — градъвто, снег — снегут — снегъве — снегъвто, брег — брэгут — брэгъве — брэгъвто, мой — мюют — мойте, наш — наши — нашют — наште сърп — сърпут — сърпъве — сърпъвто, вол — волут — волъве (М. Ор. год. III, кн. 4, стр. 90), но и в улове, бел — бели — белте и др. Елизията на основната гласна въ мн. ч. е въ връзка съ ударението, което не бива да остане на четвъртата сричка отъ края. Тъй сѫщо: змѣйо (змѣют), койнут, царют — царъве, а не царове, край — крайта, кумот, друми, гнили, мѣже, зидут, анут, двете, сонот.

Въ бик — бици — бицте, пес — цета — цет'та и др. подобни, ударението въ членуваната множеств. форма се стреми да се задържи на втория слогъ, което става причина и тукъ основната гласна да се съкрати.

Най-характерни по отношение на ударението сѫ двосложните думи: тутун (М. Пр. г. III, кн. 3, стр. 100), но по-често тутун, понеже думата е отъ м. р.. мома — моми — момта — мом'те, рамно, пълно, свито вм. съто, онă (ibid. 101), но повече она, себе, пелин (ibid. 102) вм. пелин, дѣка, дуван вм. диван, така (ib. 103) вм. тақа, чудом, пазар — пазарут, санок', но и сънок', ручок, ручости, састра, яска, една (ibid. 105) обикновено безъ ударение и една, лика, очко — очи — очте, ръка — ръци — ръцте, милини (остатъкъ отъ сложно скл.), сълза, едно (М. пр. III, 3, 104), както и една — енклитики или едно, една, азно, вamo (ibid. 104), ела, даром, дробен, язе,

дéйнъе, нóкъе, тéнка, мálце, слéнце, буна́р, дрóбно, лепо (ibid. 107) чужда дума, крéхто, гóсти, (на гóсте), мáйка — мáйкъта, мáйк'и—мáйк'ите, мéтин, пéрвни (сл. скл.), кóръб, вто́ри, трéтьо, мáшко, дéте, пúшка, сáпу́н (ibid. 128) вм. сáпу́н, кълъп (калóпа), тýа, пóльно, стрéди, нéйни, тátко, тámо, плéтци отъ плéт (ibid. 108), ръци, стрéбрен, грóзде, пéрстéн, тýрска, вýсок (ibid. 109) — висóк сáрай (ibid.).. сáрай, дрóбен, бýсер, зéлен. (ibid. 110) — зилéн, здрáвец, мýка, сýрце, жéлта бол'ка, трýйца, пýк'e, разпýке, сýнце, мóя, грóба, прýвно, свéк'я—свéк'i, свéк'tа—свéк'te, прéг'i, ýста — ýсти, ýст'tа — ýст'te, гýрло—гýрла, гýрлoto — гýрлата. жáлно, óгин—бгийне, óгинут—бгийнто, цвéк'e—цивийна, цвéк'tо, цвик'йнта, дéте—дéца, дéг'tо—дéц'tа, стáра—стáри, стár'tа—стár'tе, бóска, висóка, рýда, к аф áл, грéйно, мáла—мáли, мálta мál'tе, дéдо, стáро—стáри, стár'tо—стар'tе, бrák'a, свéзди, тóлко, стýрка, Дунáве, вéги, тéнк'i, ръзбóй, близнáк, соáтко (слáтко), пéрстън, дрýгар (М. Пр. год. III. кн. 4, стр. 85) вм. другáр, а́иде, вónка, жéлто, грánка—грánки—грánкъта—грánките, мýлно, дóбър, юнáк, сéга, скóро, стúдна, свéкóр, лóза, лóзе, лóазта—лóзи—лóизте, лóизто—лузийнта, отъ лузыйна, góра, тóкмо, нéкни (отъ некты дни) у Рачевъ нéгдин, тýрба, а бéр, рýза, ráníñ, звóниц, вéниц, бóгъю яйце, къща, kúk'a, стáри бáщо, лúдо—млáдо, лýко, гýста góра, нóхче, чéста, аршлáк, жýвут (ж. р.), ýtre, питóк, писóк (ж. р.), вáдин, ráно, трýмвáй, сéдум, нóга—нóзи, нóгта—нóйз'te, крýло — крýля, крýлто—крýл'ята, зéл'ка—зéл'ки, зéлката—зéл'ките, жéл'ка—жéл'ки, жéл'ката—жéл'ките, мóмче—мóмчийна, мóм'то—мóмчийн'tа, нóго стóка, бráзда—брáзди, бráзта — бráйзте, нáпкум, чти́рсът, пъйтóн, пáша, вýйко—вуйци, но и в ýкъвици, вýйкуто—вýйц'te—вýйкъвц'te, рýба, зъшó, үънлáт, тóлко, къкóв, къкáвá, кéрка, дилéко, кáков (Мак. Пр. год. III, кн. 2, стр. 34), бéл'a (ibid.) вм. билá, бýрго, стрéбло, дéвир или д'ýвер, весдéн, сно́щи, рúби, пáри, дéнцки, нóк'ни, кútли, снáа, зóлва, мóшне, вónка, ми в лéт, бýмбър, тýпън, цýрвик, бáба, сýла, támka, кáвé, вéчър, сýта, тákà, на зéми, дóма, пъртáл, óдма, рудáйн, нивóй, цáва, бútим, бéла, цýрно, мálце, аднýш, крáшник, сáат, нýва, гóнди, сýнóк', бъблóк, дидлóк, кóниц, дру́го, тóг'i, рýза, вónка, двýйца, двýйц'ta, чти́рсътте, рóобто, пérцто, дру́г'to, пристóлут, глáv'ta, стár'tе, мýк'ta, мóм'го, рýк'ta, мóм'ta, сóфта, вуйнáта, сýл'ta, сýрцто,

вáшта, люйтó, руб'те, пазáрут, бунáро, явóро, сарáю, лазáра, бостáно, пръвната, питóко, (формитé съ о вм. ут сж отъ пъснитé на г. Рачевъ), ручóко, по́по, мóйто, лъката, рубта, сéлто, жéнта, риб'та, ýтръта, врат'та, дрúг'та, гáвулут, глáвта, млáата, кук'та, уст'та, мóm'та, удаата, паш'та, ме́ст'то, мор'то, кóрбут, дéуто, кусóрут, мрáв'та, памитут (м. р.), дéт'то, нýвта, рал'то, бгинут, дéц'та, гергéво, бърдáко, горáта (М. Пр. год. III, кн. 4, стр. 97) — вм. góрта, братч'то, вóд'та, трéк'ето, пýсанот, слънцето, ýстата (М. пр. год. III, кн. 4, стр. 94), брото. Мисля, че отъ тъзи примéри е достатъчно ясно, че ударението на двосложни женски и сръдни имена стои на коренната сричка и остава тамъ и тогава, когато къмъ нея се прибавятъ нови срички. За имената отъ м. р. може да се каже, че повечето отъ тъхъ иматъ крайно ударение, което не се мѣсти и следъ като се прибавятъ нови срички, т. е. става предзадно или третосрично. Въ думи отъ м. р. съ коренно ударение не става преметъ на ударението и то обикновено отъ второсрично става третосрично.

Второсрично е ударението почти въ всички трисрични думи, като при членуване въ нѣкои отъ тъхъ става третосрично: гърдýна, дувýца, кушáра, висóко, тóчена, дíввойка гугúтка — гугúфкъта, отмéна, вичéра, жинéйне, мълéчук, погача, прымéна, визéна, смильóва, ябúлка, Марóшка, пладнýна, но и плáднина, чéница, тимнýца, лъбънýца, вáзека, питéлка — питéл'ки — питéл'ките, сýрънце, вонкъшна, ръбóта, пéдъсът (péасът), читвъртóк, кйткичка, алтънче, тóг'иска, еднóшка, митайне, мómини, юнáсво, нънák'и, нъsáди, уздбу, ýбъво, въртéшка, въртéно, удаýко; и чумéн, бугárски, бугárин, тýпъйне, събу та, ливáда, гърдýна, Битоля, братъво, мénека, ябúлка — ябúлкъта — ябúл'китé, чuvéчка — чuvéчката, чuvéчките, кáмънче — кáмъчто, дилéко, гулéмиц, узgóре, ниdéля, утéде, дъnóска, дъnéска, билýрин, църиц'та, цáревото, кушúл'та, мустак'те, одринта, синцирут, буништо, гълъбто, ниdéл'та, sáстрата, куфчéйте, дéвирто, гувéата, гърдýнга, плéтищта, мäлéчкут, планнýната (М. Пр. год. III, кн. 3, стр. 105), пла-нин'та, кáмънчто, пъйтóнут, пулвýн'та, юрúчките, нивéстта, кук'та, килáрч'то, пустéл'та, чиниц'та, дрúг'то, гълъб'то, силáйнто, музик'те, бугárто, свáтъвто, синдуцте, дубицте.

Би тръбвало да се направи подробна класификация по категории на разните видове ударения, които се срещат във говора, във връзка съз звуковия съставъ на отдельните думи, но това е работа за едно специално изследване върху ударението във гевгелийския говоръ, а тук ще се задоволимъ само съз една обща характеристика. Отъ примѣрите, които приведохъ, е ясно, че във гевгелийския говоръ, противъ досегашните определения (Цоневъ, Мирчевъ), наредъ съ второсричното ударение сешири и третосрично, при това и едното и другото не съз „полуопределени“, а почти твърде определени, като не броимъ изключенията, каквито винаги ще има, докато има съседни говори. Крайното ударение става предзадно, когато къмъ основата се прибави нова сричка, но това не ще рече, че то се отмѣта. И въпрѣки това новите суфиксъ, които се прибавятъ било къмъ именни, било къмъ глаголни основи, не тръбва да се считатъ като части, които не принадлежатъ на думата като цѣлостъ. Ето защо въ син—синъве—синъвто ние имаме третосрично ударение, което е твърдо определено върху коренната сричка. Премети и отмети въ гевгелийския говоръ нѣма, а има наготово преминали въ него отъ съседните говори думи съ преметнато или отметнато ударение. Ако допустнемъ, че изпушането на гласни не датира твърде отдавна, тръбва да приемемъ, че третосричното ударение въ гевгелийския говоръ е владѣело наравно съ второсричното.

Образци отъ гевгелийския говоръ.

Пѣсни.¹

1.

Мóма стóе юв градýна,
В' ръци държе югледáло седефлýа.
Югледúве мóма бéло лíце, цérни ючи.
Сóс лíцето мóма, сóс лíцето
Збор чинúве:
К'и те пýтам, лíце,
К'и те пýтам ем распýтам —
Дал' те лíче, лíце,
За младýна, за младýна за невéста.
Як' те лíче за младýна, лíце,
К'и те рáнам, лíце,
Цървéн шикéр, сúхо грóзде;
Яко нé те лíче, лíце,
К'и те мáжам смóла и катráн,
К'и те пéчам, лíце, на лéтно слýнце.

2.

Рáдо ле Рáдо юбава,
Защó си тóлко юбава ?.
Защó си тóлко юбава —
Дáли си чúла, разбрáла
От' к'и тъ тéбе юстáват
От' к'и те тéбе юстáват.
Оти ти нé си юбава
Като прéвната годýна
И повтóрната нидéля ?
Ай мóре братчe Стýне,

¹ Пѣснитѣ съмъ записаль безъ повторенията.

Кák да съм iáзе юбава
 Бугáта къща на глáва,
 Чéсто мисéйне, пичéйне,
 Мъшките дéца държáйне,
 Чéсто бáници сукáйне.

3.

Пўкна пўшка, леле,
 Пўшка пўкна, пýле Стáно,
 Дўри гóра iéкна — юнáк си пáдна.
 Юнáк вéл'e, вéл'e и говорé:
 „Искарайт' ме на дрўм на субéрут,
 „Лéле зá бáйрáкут кóйну ми вързáйте,
 „На нóйзте пýсмо испишáйте,
 „На сърцéто, пýле Стáно,
 „Кýтки насиýайте.
 „Кóй да помíyne — сé да си скýне,
 „Кóй да мирийсне — сé да мá смýсле“.

4.

Рáда юма три дивóйки — де, де гиди де,
 Я и трýте éдно лýко, éдно рухо нóсат...
 Пó-малата пó-убава...

София, 1928.

Баба Тона, отъ с. Мачúково.

5.

Шó бéло péриш, бéла Вилýко,
 Шo бéло péриш да чéрно нóсиш ?
 Дали мáйка жáлиш, бéла Вилýко,
 Дали мáйка жáлиш, ил' стáри бáща ?
 Ни мáйка жáлюм, лúдо да млáдо,
 Ни мáйка жáлюм, ни стáри бáща,
 Тýко си жáлюм пýрвото лýбе —
 На вóйна óйде, бýде не дóйде.
 Кóйнут му дóйде, нéго го нéма,
 На сéдлото юма пýсмо пишáно:
 „Жéни сe, жéни, бéла Вилýко,
 „Жéни сe, жéни, мéн нýм мъ чекý.“

София, 1928.

Баба Симиначка, отъ с. Ковáнци.

Приказки.

1.

Един мъш и жёна нимале дёца. Фтóра жёна му бýла на тóа. Ут първата имал дёте и мόма. „Бóже, бóже, вилáле, врák чéдо да ймум, чéдо да вíдум“. Гóспут и пръслушáл и рéкъл: „Дýл'ми сáкте...“ Му дáл. Тоа дёт'то, шо съ рудйло, фътило живи́ни да ѿде. Сът инсáн гу из'дéло — и майкъта и таткуто. Душéл рет на братчito и на сестрата. „А да бéгме, сестричко, ричéл братут“. „Да зéмиш стóмната и чéшилют и бричут — тиа три шéаве. И — кинисáл'e да бéгът. Фътила да ѹ пръфта́сьве таа, мómта шо ѿде. Фърл'яла стóмната — съчинила вóда — нъ мужáла да ѹ фтáсе. Пръплювáла па пуминала вóдта. Чинила да ѹ пръфта́се. „Бráге, фýрли, рéкла сестрата, бричут, да съ чине бостри камъйне, да нъ мóж' да нъ стýгне. Они па бéгят. Коа да вíдат, — па зад ных ѿде. Они „лáмя“ не вíкат — туку „сестръ ми ѿде“ — сестра пúста! Коа съ зъвъртъвът, а дъ ѹ фтáсе, коа глéат па пу них. Фýрли, веле, сестро, чéшилют, да съ чине гъста góра — да нé нъ стýгне мойта сестра. Дур' да ѹ стýгне них, глéдат нъзъди и стритуве ѧдин стár дёдо. И дёто и пýтэ: „дéк' тъка бре дёца?“ Дéуто бил Гóспут. Му дáл едно бостро нóхче. Ду чéстата góра ка дóшле... „Яс к'и ти пúщум два аршлáна...“ Устанáло уше еднó дърво... „Зáстáни сéга сестро. Ус нози идéйте, и с крýля да лéтте (литáйте) и живут нéма гáйре на нас. Зáстáнале тиа аршлáйнто. На нéа и вéл'ът сéга: А шо йма да йма — сите да ѹ изблóвиш, да ѹ искариш!“ Изблювáла и живи и умрéни. Ен на кусóрут, майка му и татко му — живи. Мрáфката, шо нóсе мървите и напрavиile.

2.

Цáрут и визýрут нимале дёца. Едýн билýрин му гли-дáл да рéкъл: „Дýлми сáкте чéдо, к'и ви дáам по една ябýлка, куту вáа шо тъ а къжýвум“.

София, 1928.

Баба Тона, с. Мачуково.

3.

Детето, родено отъ пепелъта на изгорѣна глава.¹

Имало едно време ѹдин чурбъци. Това чурбъциата имало ѹдно дете и ѹдна мόма. Имал стока нόго, ѹрций (ураче на яра — ѹсполица), ниви, земя. Това детто испъднало учено нόго. Ка пуръснáло, а пйтэ майка му: никоа (нѣкоя) стока нѣма ут татку му, нѣщо ниви? „Има, рѣкла, ѹрций и орат. Оде воя детто уд един урач му и земе вулово и ралто, оде на нивта, зафашкѣ да оре. На ѹдна брásда, на две — искаръве ѹдна чувечка глава уд земи с ралто, и на таа главта пишало: „чтирсът души ки загинът ут вая глава“. И воа детто си къжало: шо ки загинът ут нѣа чтирсът души кѣ изгорум. Невалъве адин огъин на краита на нивта, а клаве главта да горе; — и па си оре воя. Ка си оре, дунал ѹдин ветър, а излиткал пепелъта, коа гледе — адно камънче уф огъинут. Нъ му жал д'съ нагледе на него — толко шо било лично камънчто. — Си гу клаве ув цебут и си работе пак. Напкум, ка съ сублечъве дома да гу пере сестра му, праки, сестра му гу наожгѣ камънчто и нъ мож да съ нагледе на него. Майки (= майкъ-и сир. майка и) и викнала да а пйтэ нѣщо, она, камънчто, нимаки дек да гу кладе — да уф устта. Пръкъжуваки гу гълтнuve камънчто. Напкум дуйдело време, заминало, — за бравийле. Момта устанъве тёшка и брат-ий съ ситил — а устъвил сестръ му. Дуйдело време — рудила. Лижаки майка му, он, още ка пажкѣ ут майкъ му и рипке низ удаата, скоке — пйтэ: вуйко дек (дека е). Оде на нивта, гу наожгѣ вуйку — оре. Уд дилеко викѣ: „вуйко, вуйко, ми съ яде“. „Я там торбата“, му викѣ — яди. Воя си оре, тоа сиднал да яде. Ядеки там, ѹдин пъйтон пу пътут, никуй гулемиц, никуй паша уф нъtre. Детто, тоа мълекут гаул, му викѣ на вуйку му: „да гу заприш пъйтонут“. Оде, гу запире на пътут и воя мълекуто дете, гаулут, пръфтъсал, испажгѣ и му қажуве на тоа пашта: тёбе шо тъ пушти тоа, на Стамбул, д'ойш — върни съ, ки гу найш пръ жента, ти ймиш арна жена. Нап-

¹ Сравни: Драгомановъ — Славянски сказания за Конст. Велики, СбНУ II: чешка легенда за гробарската дыщеря (стр. 152), — за дете, родено отъ пепелъта на изгорѣна глава (14.) и Надзѣй, поповъ внукъ, роденъ отъ изгорѣна глава (Руска легенда), (стр. 147).

кум, къ съ върйине въа, гу нъожг'е пръ негувта жёна и пà съ върйине пръ тóа дётто. Дётто му викэ на вўйку му, къ видéл пъйтóнут от' йде usgóре: „въа к'и мъ кўпе мёне, да сакъш нòгу пàри билé (барем). Кóлко да сакъш — к'и ти даде. Йде пъйтóнут на мёстто, запýре, гулéмцут гу пръвйкъве урачут: „к'и м'гу дайш тоа дётто на мёне. Кóлко пàри сакъш к'и ти дадум. — Напрàвът пъзърлъкут, гу фашк'е за ръкта, му гу дáве, гу клáве уф пъйтóнут; дётто му къжúве: „Мъ купйти мёне, амá әдна кóла тръйне к'и имиш на гърбут“. Си оде, флеvът уф морто. Удек'и уф срёди морто, испаjg'е әдна гулéма риба — пулвйн'та чувéк, пулвйнта риба, амá умрёна. А зимал. Са а клáве уф кóр'бу. Испаjg'е на Стамбул — лойто (инсáнут) съ бérът да а видът риъбта. И църйцта чуяла, дуйдёла сус трийстиосум измик'арк'и да а виде риъбта. Сите а глидаle, къ дуйдёл рет да а виде и църйцта, умрёна бидек'и, съ нъсмияла риъбта. Съ налютила църйцта. Оде на цáрут, разлютина, му къжúве: „Тóа чувéк, шо а дунсé риъбта, да гу викъш, да ти кáже, умрёна риба зашо дъ съ нъсмее нъ мёне. Тóлко лоj'е да а глéат да не съ наsméе, на мён да съ наsméе. И цáрут гу викэ. Му къжúве: к'и ми кáйш, тáа риъбта зъшо дъ съ нъсмее на мойта църйца. Чувéкут кажал: „не знáам яс“. „На тéбе — ричéл цáрут, три дёна мимлёт. Яко нъ мойш да дайш цуап (отговор), цънл'ат! к'и тъ кól'тъ!“ Си оде пак, дёка бýл нъ кунáк, съ ýме, съ чуде, нý яде, нý пие. Пумина едýн дён-двá, тóа дётто, шо гу купй, гу пýтэ: „шо бе чорбъци, ти нý ядиш, нý пийш, шо имиш?“ „Ман' съ ут тóка! — му рéкъл въа. Въа пà. И му къжал чурбъциата: „Цáрут сакэ да му кáжме, зашо съ наsmияла риъбта нъ църйцта“. „А, лéсна рабóта, рéкло тóа мълéчкото“. — „Кáжи, дил'ми ё лéсна“. — „К'и зъбрáвиш“. — Не му къжал. На ютръта ден сабáалин óще пà му викэ: кáжи! Не му кажал. Йът гáаре да го зéмът. Дётто сé тóа викэ (не му къжúве) — „к'и зъбрáвиш!“. Флégle уф вратта да гу зéмът, въа чурбъциата викэ на дётто: „я й iъ (я ги я) брé, кáжи!“ — „К'и зъбрáвиш, туку а óди!“ Пу пýтут óтъ и гу пýтэ, въа пà не къжúве. Съ къчúвът гóре на кунáкут. Да гу дýгнáт пирдёто вик'е — пà не къжúве, туку миг'у нóйзте на чурбъциата испаjg'е прът цáрут. Му прáве әдна тимина и му къжúве: „Цáро, рéкъл, да ти кáжум зъшо съ наsmия тáа риъбта на църйцта,

умрёна бидéк'и. Вíкн'-â (=викни я) църýцта сус тýа трийсти-
осум шо баа сус нéа. Йът там, и нърédъве. Му қажúве дётто
на цáрут: „Ут църýцта наðолу фáти нарéт нарéт и глéди —
мъже съ или жéни“. А глéат еднáта — мъш, друъгта —
мъш. Сýте трийстосум — сé мъже. И искóл'ве цáрут. Тоа
дётто къ гу купíй нýли му қажá: адна кóла трéйне к'и имиш
на гърбут? Гу зáклá'е и нéго — трийздéвит — и тоа дётто
дек стуяло, пукнáло (г'áвлут бýше тóа) — чти́рсът. Тóа, шо
пишáло на глáъвта: „уд вáа глáва чти́рсът дўши к'и зыг'и-
нът“ — загинáле.

София, 1928.

(Слушана оть баща ми).

4.

Яръм-Минърé, Кáрá-Джиндéм.

Куту сáа ка избéръвът „кръсíвá“ нъ свéтут, и уф стáро
врéме, и тóги тъка имáло, дуйнá-гюзилíйка. Имáло йдин цар
и нóго юнáци и вуйскá пушувáл, нъ мужéлé да а зéмът. Вóа сýн
му, имáл гулéм син, учéн, најдéл զдна бáба. Бáъбта му къ-
жúве: мóйш да а зéмиш, ама кá к'tи кáжум, тъка ако прáвиш,
— ако мóйш дъ истráиш, ус сýла нъ мóже. Тáа има чти́рсът
дўши братя, сé на пúшка съ. К'óйш тámка, к'и тъ пръчéкът;
к'и флéйш ф'удáата, к'и испáдне óна, к'и т' дáде слáтко (дýско),
кáвé к'tи дáде, — уф óчте нéма да а пулéдниш. На вéчърта
уф адýн юргáн к'и спийте, нз аднá перница, а братята, чти́рсът
дўши съ братя, съта вéчър сус пúшките нъвръз téбе стóат.
Ама тъ апáло, шитáло, нéма дä мърдниш йч: куту две дърva
к'и клáиш — мърдат дървата? Тáка ищé կa спáле, կa плáкáле
и двúйцта, тóа дётто կa плáкáл, сълзите ут óчте пръку пер-
ницта ду душéгут прътунилье. Мóмъта ка плакáла — пръку пер-
ницте и пръку душéгут и пръку ругузýнта — дўр на зéми.
Нáпкум и държáле тъка чти́рсът вéчъра. Сé тъка й държáле.
Съ субráле братята — рéкл'e: вóа к'и биде късмéт за дуйнá-
гюзилíйкъта. Фáшк'yt гу вéнчът, гу устáъвът дóма. Вíа пък,
нéли къжувáме, нóго инáте тáмо, нóго вуйскá, отýшл'e д'съ
бýйт съ друзи. Вóа, къ сидéл дóма сус дуйнá-гюзилíйкъта —
ка стънувáле сáбáалин, съ углидувáле на углида́лто, вáа ви-
лýла: „уд мéне по-убъва нéма на дуйнáта“, он пъ вилýл:
„по-сíлин юнáк нéма дъ има на свéтут. Ка удирáл на зýдут
(уд мен по-сíлин юнáк нéма дъ има на свéтут), гу турувáл,

ръкта пръпъжг'ала ув зайдут, и ваа съ излъжъве, му кажуве: „ут тёбе по-юнák — Яръм-Минърэ и Карап-Джиндэм. Му къжъве ищё тиа съ по-юнáци ут тёбе. Нéли братята съ бйле с нíх? Ка му къжъве таќá, вóа съ уплáшъве, съ сурéдъве и уд вратта нъвонка. А устáъве дóма, óде и палэ. И нъйдéл. Гу нъйдéл Яръм-Минърето пръвно. Му викэ: „Шо има? Шо сакыш?“ „Яс, вéле, дуйдéх д'съ бйльм ус тёбе.“ „Кá сакыш д'съ бийме у кóпи (копия) или д'съ бóрме?“ „А, рéкъл, чум' ме е у кóпи!“ „К'и гу фáтум, си пръмисл'ве, к'и м'гу ск'инум вратут куту на кукóшка. Ка фáшк'ът д'съ борът, Яръм-Минърето съ уморил. Гу игрáе куту пъртал уф ръцте. Гъйрет, гъйрет, дётто съ усил'ве, Яръм-Минърето пъпсúве. Съ бурил'е ёще и Яръм-Минърето пъпсáл. „Нъ мόжум, роп сум на тёбе, кюллé“ (робъ). Съ пръдааве и гу вързóве за вратут ус синцирут за койнут, кинисъве. Тáа се й клéтвата — друѓа нéма. Кинисъве да гу палэ Карап-Джиндэм. Флéве уф ԛдин грát, устáъве койнут и Яръм-Минърето уф анут, испажг'е уф грáдут, флéве уф ԛдин дукјн (бирбéрин) да съ бриче. Тъмам съ избрíчъве пулвйнта и грáдут съ зътвóръве. Станала ԛна гюрлютиа уф грáдут. Бирбéрут му къжъве: „сáа, ричé, к'и зъмийне Карап-Джиндэм, ако наэ (наайде) никуй дук'ан утвóрин, к'и нъ закол'е. Вóа рéкъл: „Он кол'е и яс кол'ум!“ Искáръве кълъчката и вóа фáшк'е пá д' гу бриче. Ѝде Карап-Джиндэм с койнут викэ: „што вóа дук'ан утвóрин?“ И вóа му викэ: „Яс сум дуйдéл с тёбе да съ бйльм,“ „Айде“, му викэ. „Чéкы д'съ избрíчум. И сиднóве Карап-Джиндэм да го чéкэ. Ка съ избрíчъве, гу питэ: „Сáа, ка сакыш д'съ тóпме — сус кълъчка или на юнасво, нъ бурéйне?“ „На юнасво“ — рéкъл Карап-Джиндэм. И зъфáшк'ът д'съ борът. Уд ръчок ка съ фáшк'ът дурду вéчърта нý тóа пажг'е, нý тóа. Карап-Джиндэм му вéле: пубратиме и єутре има ден. На єутрата ден сабаалинта, пá съ фáшк'ът, съ борът ду вéчърта. Пá нъ мужел да нъдвие нý тóа, нý тóа. И єутре има ден, му викэ Карап-Джиндэм. Ка си ѡдът вóа нънák'и, тóа нънák'и, вóа дётто гу пръчекъве ԛна бáба. Бáбта му къжъве: Тóа, рекла, Карап-Джиндэм е ԛна мóма — дуйнá-гюзилийка. Нóсе бънсър-кушуля (ризница, пáнцеръ). Утре ка к съ борте пак, ка к'и устáъвте, ка к'и кинисе тóа нънák'и д'си оде и ти пу нéго к'оиш. Ка оде, нъ мóж' д'съ зъвърте он со

тáа үилéэната кушúля дъ тъ вýде. Ка к'и фléзé дома, уф нéгувóт двор йма óдрина (асма), к'à сублéче кушúл'ta, к'à зъкáче там на óдринта, нъ дирéкут. Ут кушúl'ta óтвурто съ уф мустák'te (въ шлéма). Ка к'и влéзе dóma ти дъй зéмиш — к'и т' съ пръдáде нáпкум. А зимóве кушúl'ta и вóa му съ пръдáаве роп нъ дéтто. Му а дáве пак кушúl'ta, са а ублéчъве Карапá-Джиндéм, и гу зъвóдъве и гу нóсе пръ Яръм-Минъréто и пръ кóйнут нá ануt. Гу услубóдъве грáут ут Карапá-Джиндéм. Нá ýтръта ден си й зъвóдъве двўйцта. И вързóве зá кóйнут сус синцирто, съ къчúве он на кóйнут и кинíсъве. Оде дек а устáвй пръвната дуйнá-гюзилíйка. И устáаве нъ враттэ, нъ портта әдйнют ут тáа стрáна, әдйнют ут тáа стрáна, си фléзé он dóma пръ жéнтъ му, съ лáфът, си гувóрът. Брátята пък душлé ут събáалинта, му е страх да фléзът, съ въртéле дур ду плáднина. „Шó нáпръвýме нýа“ гу устъвýме dóma зéтуt яй ю Яръм-Минъréто и Карапá-Джиндéм и плинíйле. Вíть пък ут въртýчката и зъушъвът брátята от стóат вóнка, и вíкът, не йът. Съ симnál вóa долу и зéме и дунéсъве, әдйн по әдйн и извървъве, съ къчúвът góре. Съ ръзгуvурýа, — рéкле: „Вóa уд нáс по-сýлин, да му а дáдme да си óде — к'и нъ избíе. И мо а дáват, гу испráш'к'т, си óде. Оде тáтку му дéка бил на стóлнина цáрут, сиднúве спурти тáткуват му кунáк. Ка чúл тáтку му, ка гу видéл сакé да мо а зéме жéнта. Он тóлко вуйскá истипáл за нéа, сýн му а зimáл. Гу викnál на гóсте, д'съ лáфът. Съ чúде как да гу убíе, да му а зéме дуйнá-гюзилíйкъта. Фáшk'т да игрáат нá тáбла. Тáткуто ричéл: „Кóй к'и пáдne, к'и my й иска́рme óчте.“ Дéтто съ пучудýл. Он а знаял нóго. Фáшk'т дъ игрáат. Еднýш, два пýта, три пýта, пéт пýта сé тáтку му пáжg'e. Дéтто си рéкло нá ýмут: стóй да пáднум и яс еднýш, да вíдум, шó к'и прáве вóa тáтко. Ка пáжg'e дéтто, одма пuvéля ут цáрут да гу вързат дéтто. Фáшk'т, гу вързóвът, му й изка́ръвът óчте. Гу фýрл'т нъ бунíщто. Тáм си лéже. Пуминаle адни гълъбе. Вoa знаял и гълъбско да гувóре — што гувóрът гълъбто знаял. И тиа гълъбто си пръкъжуvalé: „Да му пóщиме әднó пéро, дъ си й чéпие óчте сус нéго, к'и пулéдne.“ И му пушóвът әднó перце. и вóa, алáк'и, гу нýйдóве, си чипнúве аднóто око, — му съ пръвýдъве, а и дру́гто гу чипнúве, му съ пръвýдъве и ут двéте очи. Стынóве ут тáм, к'инíсъве, бde уф әднó сéло. Съ къжúве бис тáтко, биз майка. Адин имáло, бисчéдник бил. „Яс к'и гу зéмum, рéкъл,

тóа, нъ чéдо мéсто.“ Гу зимúве, гу глéат ут áрно по-áрно. Но́го врéме пуминáло. Адна вéчър си спал вóа, ама нé спал, тáká си лижáл. Тáтку му и мáйкъ му олацáк си пръкъжуáле: „цáрут гулéма вуйнá утвурíл, вóйскъта а здрубíл; имáло нíкуа дуйнá-гюзилíйка там, за нéа съ типáл с Яръм-Минъréто и ус Кáра-Джиндéм. Душéл рéт и на стáрте — да й зéме вуйници.“ Мáйкъта рéкла: óди ти дéтто кí сéде дóма“. Вóа, кá лижáл там, рипнúве. „Яс к'óм, тáтко, рéкъл, яс бидéк'и, зъщó к'óйш ти? Нъ мужéле дъ гу сóпрат. Оде дек съ бráла вóйскъта. Оде прáво пръ цáрут, кóйн сáкэ. Му рéкли: „Кой кí гу удбéриш — тóа.“ Оде, пálэ, гу нýйдúве нéгуут кóйн. Оът нъ цáрут му къжúвът: „Нá сýн ти кóйнут гу зimá. Зимáл сéдлuto да му клáде. Зýмé кулáнут дъ гу стéгэ. Къ гу удирáл къйшут, кóйнут "ду кулéни уф зéми флива́л. Кáра-Джиндéм и Яръм-Минъréто гу глида́ле. Нéли кунáцте съ кърший-кърший. Кáра-Джиндéм къжúве на дуйнá-гюзилíйкъта; „Вба умýсе на нáшут чuvéк. Толко време зъгýнин, ама на нéго умýсе.“ Они турýле адна чáша утрóва, ако дъ гу пувláдът Яръм-Минъréто доло — дъ съ утрúт, дъ нé съ дáат жýви. Нéли и Кáра-Джиндéм бише мóма? Вóа, детто, съ къчúве на кóйнут, фléве дек съ тéпът уф дворут. Съ гръбнúвът с Яръм-Минъréто — Яръм-Минъréто — уздóло. Вóа му къжúве: „Яс сум, ним съ бой!“, амá па гу дýрже уздóло. Цáрут, кá видéл, пръвикáл: „Зáкул' го, зáкул' го!“ Он пъ му къжúве нъ Яръм-Минъréто: „Яс кí тъ дýржум дур дъ дóе тáтко. Къ кí дóе к'tъ пýщум. Дъ гу нýпráвиш на пýрчийна.“ И му къжúве на тáтку му: „Яс кí гу дýржум, ти ел' гу зáкули (он не знáэ, оти сýн мо е тик'й). Кá идé тáтку му ус къльчката да му а сéче глáъвта, гу пýще дéтто Яръм-Минъréто — и вóа гу нýпráаве на пýрчийна. Нáп-кум, си а зéме дуйнá-гюзилíйкъта; Яръм-Минъréто и Кáра-Джиндéм си óдат. Вóа си сиднúве на пристóлот на тáтко му си станúве цар. Тáтку му нъ мужé да а зéме — он а зimá.

София, 1929 г.

Слушана отъ баща ми — Гевгели.

Жива речь.

1. Свáдба.

Пръвно дуйдé свéкурут. Мъ арисá сус вўйкото на мόмч'то. На нидéл'tа дуйдé мόмч'то. Съ глидáме сус нéго тáká уд дилéко, съ арисáме. Он дуйдé уф нидéл'tа, уф пунидéлникут дуйдé стрóйникут. „Вáшта мóма сá арисá, дойдéме да на а дáйте да а армáсме.“ „Дил'mи вýа стъ на арисáле, и нíя арисáме.“ И му қажá, оти к'á дáдме, и уф нидéл'tа нишáн минýме. Нíя к'и им дáдме цáло (сребърна пара), алтънче, замáнска пара, и цвéк'e и к'йтк'ичка (къръмфйл'че), вързáни ус цървén кониц, сус върáк', бухчълък: кушóля, гáщи, рýза, чиврé (пъчёта), чурáпе, въркузýн. Мъл'éчк'ут нишáн уф нидéл'чин ден. Дúри на гудýна и пуливýна гулéм нишáн минýме. Гулéмют нишáн бише уф питóкут, уф нидéл'tа б'ше свáдбъта.

Пишýн к'и дóйт линáрк'i, . двънáйсът жéни (армáсárk'i) пу мъл'éчкют нишáн. Дéсит дúши армáсáре; свéкурут, дéвирут, к'и дóнесът алтънне, пъпúци, купрýнин къврък, шъмýа, кólба, сéнка, спълéто. Ки йм бáкниш ръка, ки й дърúвиш, нъ кóй рýза, нъ кóй пъчёта, и óни к' тъ дарóвът, к'у́й пáри, к'у́й алтънче и к' с' óйт. За гулéмют нишáн дуйдéа пák тóгиска óсум дúши; свéкурут, вўйкото на мόмч'то, тéтинут дуйдé, дéвирут (брáт му), кóумут дуйдé и друзи нíйни рудníни, бърчéдъвци. Но́саа пéчъво, рýба уф тáва. Дунсéа вýно, рикýа, съ густýа, съ пуйа. Си ричéа „свáто.“ Свéкурут или тáткуто си бъкнúвът ръка, кóй е по-млат. К'и си лáфът. Стáнá свéкурут гу клáдé нíйнут нишáн прът тáтко, стáнá тáтко — нáшут гу клáдé прът свéкурут. Дунсéа дупл'án (мамудýа) и двá стáмбóла (алтънне), пъпúци, чурáпе, қáврък, едýн за клайнáйне, два, за пукриювáйне един, три. Двънáйсът бухчълъка на мόмчто. На свéкурут бухчълък, на свекървата едношка, на чтири дéвире, на сýте бухчълъци, на зóлва, на чин' му, на вўйку му, на нéгуват тéтин, на кóумут (по-отсéди). К'и дбóат на читвъртóкут вéчърта; óти дилéко, уф на́с спáа; съ-баалинта уф питóкут ѹ дърувáме и си утýдаа. Цáлют питóк шо ймиш чийз к'и гу искариш да гу глéат. Уф питóкут на вéчърта, спурти събутта, тáткуто, майкáта, соют сът к'и съ збéре. К'и ти чинът тислýм рóубта шо те й, к'и фýрл'e тáткуто ичумéн и бубък'érno сéме уф куфчéгут и пáри. Нáпкумта к'и зýме тáткуто шó да бýде ут рóубта, к'и бльгушóве, к'и

Фърл'е уф куфчегут. Ми й дáве гáйре, алál ми й чине. Мái-
ката к'и фърл'е и óна таќа. Ами юмше мómта пусéстри? Они
к'и й наđипл'аа рóубте, к'и й напълнаа куфчейзте и к'и й зъ-
ключът, — и ми й дъдеа ключъвто на ръцте. Уф събута гу-
товът за гóсте на вичéра. Уф нидéл'та саѓајлинта к'и добат
сфатъве. Нивéстта к'и й пръчекé на вратта, к'и гу пулéдне
момчто низ пръстънут, к'и й пръсее сфатъвто сус ичумéн,
шик'ер и бубък'ерно сéме. Они носът на нивéстта џубé — к'а
ублéчът; папуци, а убýве дéвирут, к'а носе прът кумут.

Пусéстри м'те пеат:

Вóди, бráче, вóди,
Прет кúм да а нóсиш —
Кум к'а а дарóве
Дуйна ем нараhса (портокал)

И к'а носът прът кумут, к'и м' съ зъклáйне трй пъта.
(Бóже, шó ба будаléсти!).

Нáпкум к'а зымът, к'а клáат на стрéди, к'и гу зымът и
момчто — и двойцта ду едно дрóго. К'и зымът една бéла рýза,
тоги к'и й прéгнът, хумут; уф една чáша вýно, к'а а
нъпълнат, к'и пóщът пáри уф нътре. Пусéстри м'те пеат.
К'и мo а клáде кумут бéлта рýза на глávта. Ут вýнцто к'и
дáде пръвно на момчто, нáпкум на нивéстта. Нáпкум к'и гу
пръфърл'т вýнто пръку нивéстта и пръку момчто, к'и стóат
тамка връху нýхка. Чáшта ус пárте и с вýнто к'аа скáпе тамка
на зéмята. Пусéстри м'те к'аа носът вóнка да съ прущáве.

Пеат:

Уф юнáкъви двóри
Слънце пръпичéло,
Уф мóмини двóри
Рóса зърусила.
Óтдили се мóма
Уд мáйка ут тátко,
Уд бráтя ут сéстри
И уд рóд-руднýна.

К'а а кáчът на кóйнут, к'а а искарапат ут сéл'то на вóнка,
к'и съ прóсте ус тátкуто, ус мáйката, к'и чине митáйне, к'и
бáкне рýка, дъ тъка к'а а кáчът на кóйнут. Двойца дéвире
к'а е завóдът. Пу пýтут к'а а мéчът нивéстта, к'а а носът дé-

вирто: „Речи: г'вг'илчайне бъзригяйне, стуічайне мъгърыйна!“ Ама вéле нивéстта? — Нé веле, мóлче. Ка утýхме на мóстут, мъ зáстáнáа тамъ-пá: „Кажи, шó те й вóо, шо тъ нóсе; речи му: тý кúче, ти мъгáре, тý ключ на вратта!“ Ама нивéстта нé вéле, пá си мóлче. И мóстут тъка съ лóл'ше да мъ субóре. И ут тám, юмше един тóурчин — пръвикá: „Бréе, нусéите млаáата нивéста, мóстут к'и пáдне.“ И нíя пуминáме на идинáйстте; на двънáйсте съ скинá мóстут.

Мъ зъстънáа на вратта уф мóмчто, испъдна свéкурут и свъкървъта, ми дъдéа един лéп пръд мéне, мъ пръчикáа сус лéп, му съ зъклъйнáх трí пъта, им бъкнáх пишýн на нíх ръка, гу бъкнáх лéбут, ка ми гу дадéа, гу фърлýх връз кук'та. Му дадéх рýза на свéкурут, на свъкървта — шъмýа. На вратта ми дъдéа едно мъшко дéте пръд мéне; му дъдéх әдна кушúля и әдна кърпа и әдна ябúлка. Уф пунидéлникут пусéстримте ц'съ ублéчът уф нивéстини фустáйне, пубратимте ус шъмýйки (тул'бéйне) на глáвта — играат óро, съ църнат, мéчки съ прáвът, нивéстта пулýъве на свéкурут и свъкървъта, онi турóвът пéпъл: „нивéстта гу дунсé тóа съпóн!“

2. Панагия — служба.

Пéтте лéба на вéчъра юмин дéн; на зáстръта к'и дóэ поопут да дýгэ пънъг'я. Кóй сáкше, зáкóл'вше курбáн, кóй сáкше върéно ту дáваа пу кумший, пу рудниини. С лúж ба прáваа на Митрóвдин, на св. Рáнг'ил', на св. Атанáс. Уф Стуйкъво гóстaa, прáваа курбáн двáйсът-трйсът кук'и. На пънъг'ýр óат на „Прéсвъта“. Мéртвин прáвът спурти Митрóвдин, спурти зъпустéйне за Бужик', спурти запустéйне (вилико) и спурти Питрóвдин. На гулéмта (велика) събута нóсът сáйне, куту ка раздáват на умрéл.

3. Кжща.

Наш'tа, сáа ти вéлюм уд двóрут ка к'и фléйш — трéм. Тóлко юмше кúлку чéргъта — сóфа, уф лéва стрáна. Уф дéсната стрáна — удаáта. Сáа — кук'та: на дéсно сóфа с уçáк. Гóре, нъврýс бинáта — два диминикá. Дóлу — гувéата. На лéавта стрáна съ яслите. Аку нéмът дубици (гувéда), на лéавта стрáна юма' к'илáр. Уф әдното к'óше на кук'та. Сундурмáта е дýлга кулку кук'та, тéсна әдно, әдно и пулвýнá метро.

Ниль нémъхме ни óфци, ний крáви, ний кóйне. Яд д'óйме на пупрётка. Нивéстта ка й млаðа к'óде уф майкъ й на пусéтка. Ус кóпъйне к'а чукът чинíчкъта. Чинíчка к'óйме да чукме. Кърáянъвта кук'а бише тъквá: къ к'и флеýш уф кук'та, нъ десно има удáйка (за гóсте), напráво трéмче, нъ лéво килáрче. Килáрчто за синdúцте, пустéлта нъридена там. Напráво уф кук'та к'и флеýзиш. Гóре софа има, упáк има, пут софта долу дубицте си й вързúвът. К'и стáне вáа вéчър, к'и й ране дубицте. Кóй може, клáве џам на диминийкут, кóй нé — гу фráske ветърут. Едни пъ — къпáци, вързани ус сицим за зайдут.

4.

Нíшо не зáбрáавум. Кóй ут колку имум. Уф църквата шо пеат, сé знаам. За пишáйне нéшо — нъ мόжум. Гóспут да гу прóсте, к'и рéчше: „яс нé знáм, бáбта а питáйте, она сé знаç.“ Ус майкъти, Гóспут да а прóсте, шó нóгò живéахме. Оти тáтку ти и дéу-ти Рýсто баа другáре, и нíя куту сéстри живéахме. Три пъта имъх удéно, тük къ баа.

— Вónка ти! вónка да тъ вíдум, айде!
Пéсни — житвáрк'и ка върваа, къ й пеяа.
— Ама висóко ти иде мур к'ёрко нъ тебе.
Стой! чеки! Дéу-ти Рýсто уф вас е на гóсте?

с. Княжево, 1929 г.

Баба Доца, с. Стояково.

5.

Жито сéят, ичумéн, ръш, увéс, урóф, лéща (у)сáтка — за чинíцта — жито. Има църно клас. Бéла й чинíцта, ама църно клáсе. Дрýгто — цървéнка. Сáткъта пá три юрнéка съ. Ние нémъхме сédba, ний бъхме иликчий — нémъхме урачe, нémъхме вонкъшна ръбóта. — Къквá си мурí? съ пýтаа. Иликчийка (отъ айляк — безъ работа) или урачка? — Къ к'óйме на жéтва, к'и пуáпниме, к'и зáфáтме.

Ми, има лéпче, има лóкче, има сýрънце — кóй шо име! И к'и зъфáтме да жнýйме. Яко зъбáве ръчóкут, пá к'си апниме, нé к'и тýрпиме — шо вéл'ът! Яй дъ рýчме, айде. Пу ръчóкут к'и пулéгнът мálце. Нáпкумта к'и доé пъ к'и ужýнъват. Ик'индиа. К'и скълкътъ лук уцéт и к'и ужинът.

Ручóкут. Кóй шо има — аднýш сукáно к'и бýде — крáшник, урýзник, зéлник. Пу и'киндýа уше един сáат или двá к'и ръбóтът, к'си óтт. Шó е дилéко нýва, и по-рано си óдът.

Яс, оти тънтéли плéтъх, ич нé мъ вирóваа лóйтo от нé знам да чéтум.

6.

Мък'te нé ти й нáчum? Зашó да съ мъчиш? Мък'te й жáлиш? Шó єубъво вéле. Мóре арно гу нъгудýле. Яс, кá сум съ свикnáла сáма, нъ мόжум ус чuvék. Да ѫме никуй зóр вик'é, да тъкá. Яс съ научíх — тuk' си спýтм. Ут къ ръстурíх. Нé сум зéла. Сáкэ да бдиш. Сáкэ един ден, զma да зътвóриш. Тóка сáкэ — сáкэ и не. Съ чинúум, мukъét ище. Ми ти дéк' а клаðé? Яз дъ н' ти прéчум исé. Шо? Къквý тýз? Пли-тинýца не викé — туку плéт. Ус пýрте. Яалиа кривéте. Свийни нéма да дунéсиш? Вáа гудýна за свийни бýло нóго арно. Глéйш, тóка за нýщо нéшо прáват. Съ винчá — двáйтчири сáата. Си зъял музик'te зъшó й пръвýл. Дъ утвóриш кóк'a. Да си дóе чuvéкут на ръчóк, на вичéра. Нé те й гнýс? К'i тъ дáам пут сéд.

Гáш'ки и гак'и. Уф наш'tо викaa асъл — к'у k'a.

Сушéц и сушéк. Дùби (детe, което прохожда). Уф нáс викът лиунка. Уф Стуйкъво пръкáжъвът куту уф нáс (Мачуково). Уф Бугдáнци — по-инък. В урк'и на. Съдъве — ут прýс шо съ — билóре, уд чйнго — башка, и пията (отъ порцелан). Тóка пънýци викат, нé викат мисуре.

Ёми, куту сéстри, съ убýдъвът. Си дуйдéа сáа. Два дéна сидéа там.

Ймшe ми, кá нéмшe! Илáйте мурý дъ съ ныпръкáжъвме пу бугárски. К'i дóйдаа там — дéн-виздéн к'и сéдаа. Не устънáа. Мóре, нóго дéца бéraа, туку сáа гу зъпустýле.

Тóа нóго к'утéк ядé. Я сáа снáа му ръбóте, он дéтто гу дýрже дóма. Жéнть му бише ут Кънтýръвте ут Сéаво. Адна тънчáрка бише!

Е, пък коя юдът свáтъвто, мómта искаръве прýстин. К'i гу искаре ут рýкта да гу вýде мóm'то. Уф Пулýн нóго адéте има. На шéсте нидéли к'aa раstúрът фруглицта, к'и нъпрáвът уд нéа фúрка. Нé знаэ дек' дъ зъстáне.

7.

Ръзбóют: бърдо има, нъбърдýла, кróсно — дзáдно и предно. На шо к'и гу зъвийш кróсното — зъвъртáл'ка. Па кък'и свърше платното съ вéле пръвързъву м. Скрипчийна на кóшничките, шо съ зъкачъвът на нýшълките. На нýшълк'ите к'и вързиш пуднóшки, стръпáл'ки; стръници или дéми (странични дървета на стана-разбоя); суфáл'ка, напрúшки (за скачване на платното — за опъване). Прéдното кróсно е ръсцéино. Стап за зáпирáйне задното кróсно — путпíрачка. Снуváйне: кáламе, рудáйн (чекръкъ), въртéшка, въртéно, оснóва, вътóк. Вличáрка (четалесто дърво, на което се слага прéдното преждата, потиснато съ камъкъ за да опъне и снове, понеже се влéче). Нивóй (навой).

Бúтим за чукáйне мътъница и масло.

Чурíло — дървото за бúтане (шо чукът мътъница).

Лáтвица или „лáтка“; кáнавáза (делва), гърне с широбка úста.

8.

Пéдъсът съ пишáх тóги; кóлко, цáл вéк сум извървéла, юч не знáм. Уф Сóлун, я, куту сáа, зъумина, сé сáма. Вуйнáта коя бидé ув Гивгилáя, яс бъх уф Сóлун. Яс бигáх на събáлината Утиъх а вгáнáх мáшйнта (мák'инта), си утиъх пák на Сóлун. Испáднáа — замъркнáло, тимнйнта. Къ утиъх, юмше две дéца уф мéне. Гу скършиле клóчут. Гивгилáя, чáт-пат кúк'и. Му тикнáло.

Яс, тъкá, оти лéто ѹ сега, нъ мóжум да чинум. Гóнди нé върве, сáатут си върве. Сноши, ка м' съ ръзбí сónут. Уф Сóлун нóго нъ мóжъх да спíйм тъкá. К'и сéдъх ду нýкоа врéиме. Зъшó вéл'ът, чувéк очте áко ѹ мижáл, сърцто ако нé зáспе, сънóк' сéдум, не м' съ спíе.

София, 1929.

Баба Тона, с. Мачуково.

9.

Вáа гудйна му пъднáло мъка на нéкуй... Бигáл уд бé-
гут. Арин грáт съ бýше чинйл. Съкá дъ усвубóде, дъ а зъ-
рубй.

Кáрасилáнци — тýрцко.

Яс тáká знаáм, оти прéт услубуждéнисто. . .

Дистйна-двáйсът кúк'и пá има уф Мъчукъво.

Ний тук, зёт ни дуйдё. Они сáкътъ дъ съ върниме, ама нé а вирўум. Мóре нé е устърёло, туку не й е дуйдёла сýлта.

— Къд съ сáа?

Кý зна, къквá куриа е пущиняа. Нóго нърód флизé в Гърция. Гулéмо сéло, шó дъ ти кáжум, ўкулó стутйна кúк'и.

Кóръб — глаъвта тéсна, удзъди ширóк.

София. 1929.

Гоно Кискиновъ, с. Мачуково.

Гатанки.

1. Църно мéче на чикóрче клéче. — Лоза съ грозде.
2. Сиф сукóл (сълъп) пуд зéми лéте. — Палешникъ.
3. Шйло бóло, пу góра өдйло, трън не устъвило. — Бръсначъ (брич).
4. К'i гу къндълéсум, к'i гу мъндълéсум, па к'tи гу дунéсум. — Квасъ.
5. Църно мéче дрéн трéсе. — Одрина (асма).
6. Вíкна Вíда од висóка рида, чу Тръпе съ зъгнá за чтири зърна. — Крава и теле.
7. Четýри тумпáла, двá кънгáла, цървéн чукундúр сус ръжина слáмка. — Биволска кола.
8. Ут тük бréк, ут тám бréк — уф срёди жíв чuvéк. — Дете въ люлка.
9. Утпрéт снéк върне, утзáди грáт върне. — Уред за раздъляне памука отъ семето.
10. Зид зидбóсано, вár варóсано, нýгде дóпка нý при-зóрка. — Яйце.
11. Дълк Тóдор бис кóск'и. — Димъ.
12. Дълга Енѓа бис сенка. — Рѣка.

Записани отъ В. Г. Дервишевъ, — Гевгели.

Чузди и по-рѣдки български думи.

Адѣт — (турска дума) обичай;
айнаціа — (т. д.) мързеливъ;
алум — търся пипнешкомъ;
арка — кожухъ; въ преносенъ смисълъ „вуйчо владика“;
аэр — (ахъръ) — яхъръ (т. д.)
алоче (вж. М. пр. III. 4—94);
алаче — които стивасатъ бубакъ — памукъ;
але — нуждникъ;
армасанка — годеница (М. пр. III. 4—95);
Баче — бате;
браче — невѣстата къмъ девера;
бочча — голъма кърпа за връзване;
бухчълък — (т. д.) вързани въ кърпа (бохча) риза, гащи,
чорапи — цѣль „тъкъмъ“ долни дрехи, съ които невѣ-
стата дарува своите нови роднини.
буарѣ — камина;
бубакъ — памукъ;
бубакърно — памучно;
бъзиргън — евреинъ, търговецъ.
бъкнуум — цѣлувамъ:
бина — (т. д.) сграда.
боккум — бодум — бодя;
благо — сладко;
бъркум — бъркамъ, търся;
блювум — бълва, повръщамъ;
болка — болестъ, болежка, болка;
биле — (т. д.) даже, дори;
бужикъ — Рождество Христово;
бъдник — вечеръта срещу Р. Хр.; дърво което се слага
вечеръта въ огнището;
бисчедник — бездетникъ;
билиур — порцеланова паница;
бърдо — бърдо;

бъблóк — бабище (ругателно);
 булáк'и! — егá, дано! „Да даде Господы!“ . . .
 бърна — устна;
 бърдáк — (т. д.) малка стомничка;
 бълтия — (т. д.) секира.
 Вършник — връшникъ;
 въркузун — дълго чивре за опасване;
 вудárник — водникъ, умивалникъ;
 вик'е — вече;
 вéлюм — казвамъ;
 вárкум — бързамъ;
 вréвум — говоря, дрънкамъ;
 въртёшка — на рудайн — за предене;
 вличáрка — уредъ са сноване;
 въргълест — валчестъ;
 вáлюм, нáвлъвум — клада огънь, накладдамъ;
 вáлюм, извалъвум — цапамъ, изцапвамъ.
 Гáаре — (т. д.), гáире, вече;
 гъйрёт — (т. д.) куражъ;
 гúгум, гúгэ — гукамъ (за дете);
 гугúфка — гугутка (птица);
 грánка — клонъ;
 грéйно — жално;
 г'бнди — (т. д.) ужъ,
 гúмно — гумно.
 Дънáчка — млада крава (женска), две годишна;
 дудаклиа (отъ т. дудáк — устна) Срв. Милад. 155;
 дук'имásъвум — (гр.) забелязвамъ;
 дъяк — (т.) бой,
 дълдисъвум — (т.) съвсемъ се заливамъ въ нѣщо;
 дуплýн — две лири и четвъртъ заедно (навѣрно отъ дубъл'-ан).
 дíпплюм — сгъвамъ (дрехи)
 диминик — отвръстие на тавана за дима;
 дóцкана — късно;
 дíско — дискос (гърц.) таблица;
 дéми — странични дървета на стана;
 дидлóк — дедище;
 дибéк — дървенъ или камененъ голѣмъ хаванъ;
 дърча — слабъ ситень дъждъ съ вѣтъръ, понѣкога и съ
     снѣгъ: „ко зта дърча а бие, она пашката на го е“
     (Пословица).

Ен — най; **ен арно** — най-дobre.
Жлибийна — вънци (въ устата), жлѝбе или жлéбе ед. ч.;
 жéже — гори, пáри;
 живѝна — живо сжщество;
 жéл'ка — костенурка.
Джънлят — джелатъ;
 джуáп — (т.) отговоръ, ответъ, оправдание;
 джубé — (т.) кожухъ,
 джóркум, щорнум, щорнúум — захвърлямъ.
Засóвница — дърво, съ което се подпира вратата отвътре;
 зб'руvum — карамъ се, говоря лоши работи;
 закárъвум — довеждамъ,
 завъртáл'ка — кжса тояжка, съ която се завъртва крос-
     ното (станъ);
Дзásтра — сутринь; утре дзастра;
Дэрънцáла — очила.
Испáж'ум — излизамъ;
 икимциа — (т.) лъкаръ;
 идинáк — гребенъ за вълна;
Калчийна — калцуни, тарльци;
 кътна — курникъ; кот-кот-коткум (*Срв. Млад. котъцъ — 73*)
 камáра (*камара*) — въ стената на яхъра (аеръ, мутвакъ)
     гдето кокошкитъ носятъ или се насаждатъ; камара дърва;
 кáпнуvum, кáпнáх — отъ умора;
 клéпум — клепя (бия) клепало, клепя (кова) брадва.
 кърг — (кржгъ), голъма пърлиа;
 кáлинка — наръ;
 крашник (отъ краешникъ) — точено съ завитъ край;
 кълкум, скълкум — кълцамъ, скълцамъ;
 килáр — килеръ;
 кóпън — бухалка за чукане платно на ръката; прен. бутче,
     кокоши кракъ;
 кáнавáза — делва;
 калáм — широка цевъ;
 кросно — кросно (въ стана);
 кинисъвум — тръгвамъ;
 кюллé — (т.) робъ, пленикъ;
 кольде — коледа денътъ срещу бждни вечеръ;
 комáт — комад, парче, парче хлъбъ;

коматар — който много яде „кумате“;
 кринувум — кренум, вдигамъ;
 кършум — чупя;
 капум, скапум, скапувум — чупя, счупя, счупвамъ;
 к'оше — (т.) жгъль, първото място до огнището;
 кът — горен кът (на дъсно) и долен (на лево);
 кадеш — димъ;
 куфчек — (т.) съндъкъ за дрехи, „сундук“.
 каврък — (т.) копринена шамиа;
 к'ифкум — кихамъ;
 к'ифкифа — кихавица;
 колба — гривня;
 к'утек — (т.) бой;
 кубум — кжсамъ; скубум — скубя;
 к'йнум — кжсамъ;
 ката — (гр.) всъки (всъка, всъко) (предлогъ);
 кациа — малка лопатка;
 кутре — малко кученце, малкиятъ пръстъ;
 кутъл — шиник, две кутли=единъ шиникъ, 8 кутли=едно
     кило;
 кутъра — (т.) безъ мяра, на гътуре;
 кимя — (т.) склъпо;
 Лиунка — лехуса, родилка;
 линарки — сватбарки;
 личин, лична, лично, — хубавъ-а,-о;
 лагум, слагум — смѣтамъ, пресмѣтамъ;
 латвица — делва;
 лъйчарник — лъжичарникъ;
 лочка — петно;
 локум — лоча;
 лимона — ж. собствено име;
 Мадем — (т.) руда;
 меркум — зеръ ако; нима;
 мисур — пръстена паница дълбока;
 ми(м)лёт — (т.) мивлет, срокъ;
 миллёт — (т.) вѣра, народностъ;
 мърва, мръвка — кжсъ месо;
 мрава — мравка;
 минокъръ — минокиро, костенъ кръстъ;
 митайне — ед. и мн. ч. поклонъ,-и;

ми́ндайл'ка зл. монета съ стойност 250 гроша въ форма
     на назъбенъ миндалъ — бадемъ;
 мѣ (х) мудѣя — (т.) златна монета, съ стойност 120 гроша,
     мумия — долна шамия;
 мисал' — голѣма кърпа, употребявана за ушиване само на
     хлѣбъ, жито;
 мутвакъ — (т.) кухня;
 мѣцка — при игра, когато единиятъ победи, другиятъ има
     „мѣцка“;
 Напкум — отъ напокон, после;
 нараңза — 1) видъ портокалъ, мандарина и 2) собствено
     име ж. р.;
 наравакъ — насамъ;
 наранакъ — нататъкъ;
 набрѣдилъ — въ разбоя (стана);
 напрушки — въ разбоя;
 нишълки — нищелки;
 наденлива — (вж. Макед. прегледъ III, 4, 98);
 Окно — едната торба на дисагитѣ, едната преграда на
     лѣйчарника;
 одма — веднага;
 отвор — ключъ;
 одрина — асма, лоза;
 Пёна — (лат.-гр.) перо за писане;
 пунукла (гр. πυνούχλα = чума) обидна дума: пачавра, вошка;
 пусат — (т.) оржжие;
 пѣпїа — патка;
 подница — подница;
 пикясъвум — (гр.) забелязвамъ, усъщамъ;
 пизул' — ограда на огнището;
 полат — или полатка — рафтъ, душеме, таванъ въ кж-
     щата, горница;
 пойтка — широка стрѣха, откритъ тремъ;
 пуйта — чардакъ, беседка, сушилня, сушникъ;
 прика — прия;
 поѣвк'е — повече;
 пирунуга — пеперуда (настѣкомо), перуника (цвѣте, кремъ);
 пѣскум — пища;
 пърдїя — изплетена отъ тръстика, за буби;
 прѣслушвум — подслушвамъ (прислушвамъ);

пéзм — (пъя), чета;
 пérница — възглавница;
 прътóнъвe — протича, пропуска;
 пъртáл — парцал;
 пáпсúвam — умарямъ се до последна степень;
 пuvéля — заповéдъ;
 плитинíца — плетъ;
 пýрte — прътье;
 пупрétka — попредка;
 пусéтка — посéдка;
 пъчéта — обикновена кърпа за носъ;
 плéтци (вж. Макед. прегл. III, 3, 108);
 плóса — яребица (Макед. прегл. III, 4, 96);
 пубýрук — пáбирка, пáбирки;
 пърлýa — крýгla и гладка дъска за мъсене;
 пастýр — овчарь;
 прáвун — прáханъ;
 пъrnáр — храстъ, габаръ; пъrnарка — кокошка (известна порода);
 Рéнка — носна дупка;
 робенчíца — робиня (Макед. прегл. III, 4, 37;)
 растýръвum — развалямъ;
 рудáйn — чекръкъ; но и чéкърк на кладенеца;
 разбóй — станъ за тъчене;
 Скóрни — ботуши;
 стъкнúvum — подклаждамъ (огънь);
 сéчка — пржчка;
 свéнче — малка въшка;
 сóспa — снéжа прéспa;
 силáх — (т.) оржжие;
 сýстро — щапа, широко длето за стържене тъстото отънощвитѣ;
 скréж — 1) пъеща cicada (не е жътварка), 2) иней;
 стрýце — обръщение на невъстата къмъ зълвата;
 съ скинúве, съ скинá — скжсва се, скжса се;
 скурнúvum — (срв. скорни) вдигамъ нѣкого, карамъ го да стане на крака, отъ сънъ, отъ опредѣлено мѣсто;
 стáви — кръстци; у Рачевъ — спавéнки;
 спáлéто — шалъ;
 сéнка — чадъръ, дъждобранъ и пр.;
 стамбóл — зл. монета (20—30. гроша);

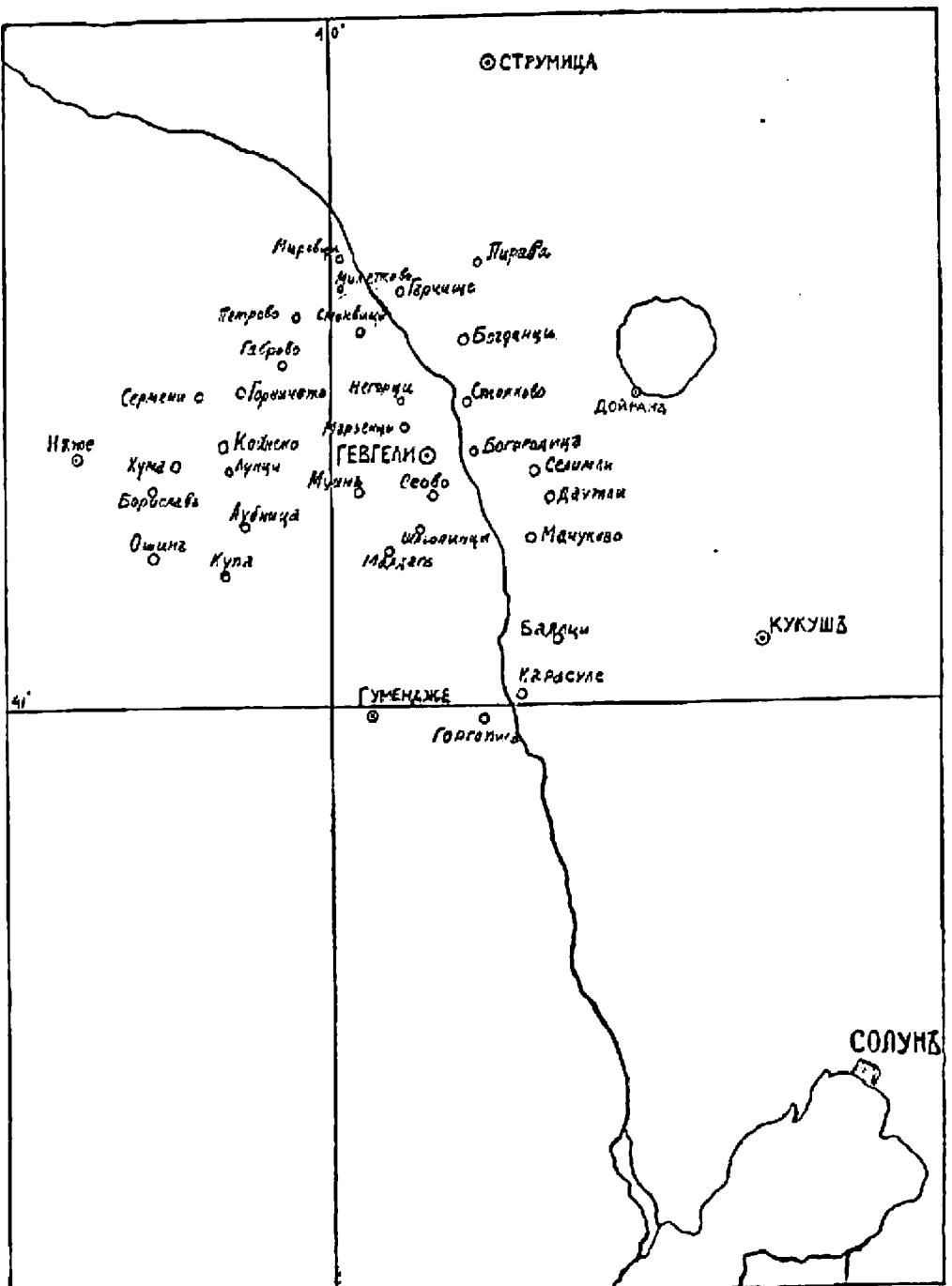

сой (т.) родъ;
 сундук' — (т.) сандъкъ (за умрълъ);
 софа — издигнато място въ къщата;
 софра — софра, трапеза;
 сундурма — отдѣление задъ къщата, складъ;
 сънише — люлѣе се;
 слиюум — стопявамъ;
 симнувум — 1) свалямъ, 2) слизамъ (съ симнувамъ), 3) —
     съ симнuve, усимнъве, съ симна — съмва се;
 съзъгнуум — спушамъ се, затичвамъ се;
 сушец или сушек — сухъ снѣгъ, като бѣли сачми, при
     голѣмъ студъ;
 суфалка — совалка;
 стап — пржътъ, тояга;
 сатка — сортъ пшеница;
 сѣдба — сѣитба;
 сѣдба — сѫдене, процесь;
 сукано — точено;
 сънок' — цѣла нощъ;
 стивасум бубак' — чистя, разчепквамъ памукъ (на лжкъ);
 спила — скала, канара;
 синия — софра;
 Тик'й — че: не знамъ тики! — че не знамъ!
 тимель — (гр.) темелъ, основи;
 точена — мазна, блажна (М. пр. III. 4. 94).
 търкало, търкълест — колело, валчестъ;
 тънчарка — танчарка, която води танеца;
 тръгнуум, тръгnum — дръпвамъ, дръпна;
 тимина — (т.) поклонъ;
 тешка, трудна — бременна;
 тръска — тръстика;
 ткаам — тъча;
 терум — карамъ;
 тъптиствум — захласвамъ се въ нѣшо;
 трачум — мисля, съмтамъ, предполагамъ;
 Унадин — други день;
 утъде — оттатъкъ;
 утк'инъвум — куртулисвамъ, избавямъ (се)
 утпасъвум — повреждамъ, наранявамъ;
 укоби — съ чл. укопито — копие;
 умясе — мяза, прилича;

Гевелийскиятъ говоръ

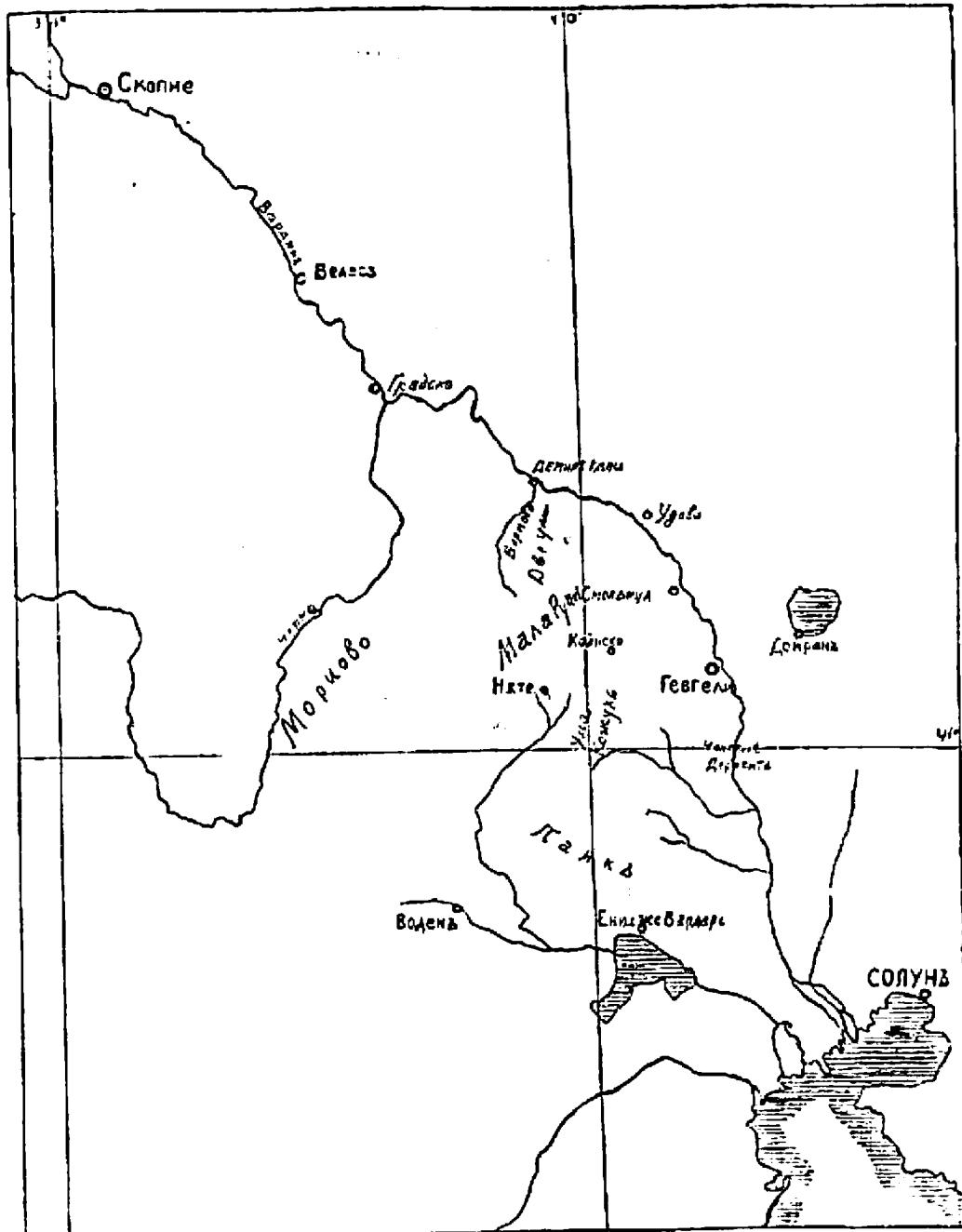

єжина — следобѣдна закуска;
 єжинум — закусвамъ;
 Фльонго — панделка;
 фънга — ударъ съ палеца и срѣдния пръстъ;
 фрѣскум — (звукоподражателно) бия съ камшикъ;
 фрѫглица — свадбарско знаме;
 фѣрца — четка;
 фурка — хурка;
 фъзла — (т.) повече.
Хайдамак — ругателно име: човѣкъ съ голѣмъ бой съ
     малькъ аکълъ.
 Ца́ва — цевь;
 цѣркум — викамъ, креща;
 цайциум — бозая;
 ца́л, а, о, прил. — цѣлъ, а, о;
 ца́ло — старинска сребрена пара: „зама́нска пáра — стрéбро“.
 Чина — стрина;
 чико — чично;
 чийз — чеизъ, прия, вѣно;
 чѣфут — евреинъ;
 че́ст, а, о, — гжесть, а, о;
 чудба — чудо;
 чѣпкум — пипамъ, чепкамъ (вълна); еднокр. чѣпнум;
 чиничка — царевица;
 чикбр — кютукъ, пенюга, пънь;
Шарци — вж. М. пр. III. 3. 108;
 шѣмїа — шамия (за всѣки день — горна)
 шуткум — шутнўум, шутнўм — блъскамъ, блъсвамъ (да),
     блъсна;
 шин н — навехнатъ; съ шин х — навехнахъ се;
 шён — (т.) безгриженъ, весель.
Юнче — мжжко теле (по-голѣмо отъ година);
 юничка, дѣначка — (годиначка) млада крава (по-голѣма отъ
     година)
 юрн к — (т.) образецъ, примѣръ.
 Я — ето; я го! — ето го!
 яз — азъ;
 яз — язъ, рѣката задъ воденицата, отъ мѣстото гдето се
     отдѣля водата съ „саvak“ (совак), който се вдига, когато
     тя не трѣбва въ воденицата, за да изтича въ яза.

Гевгелийско
(По картата на В. Кънчевъ)

Българите в
Западните
Балкани 1919

Гевгелийско
(По картата на Leonhard Schultze Iena)

Българите в
Западните
Балкани 1919